

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ**

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Musayev Nicat Adil oğlu
(MAGİSTRANTIN A.S.A)

**“Azərbaycanda neft-kimya kompleksinin inkişaf etdirilməsinin
maddi-texniki problemləri”** mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı **İİM 020000**

İxtisaslaşma **İstehsalın və xidmət sahələrinin iqtisadiyyatı və idarə
edilməsi**

Elmi rəhbər:

Magistr proqramının rəhbəri:

Həsənova Marta Ağahüseyn qızı

Mehtiyev Azər Seyfahı oğlu

Kafedra müdiri: Hacıyev Əli Vəli oğlu

BAKI - 2016

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....2

FƏSİL I:

BAZAR İQTİSADİYYATI ŞƏRAİTİNDƏ AZƏRBAYCANDA NEFT-KİMYA KOMPLEKSİNİN YENİDƏN QURULMASI VƏ İNKİŞAFININ NƏZƏRİ ƏSASLARI

1.1. Bazar iqtisadiyyatının formalaşmasının nəzəri əsasları və neft-kimya kompleksinin bazar münasibətlərinə keçirilməsi xüsusiyyətləri.....5

1.2. Azərbaycan neft-kimya kompleksinin inkişafı və yenidən sürətləndirilməsinin əsas mərhələləri.....18

1.3. Neft-kimya kompleksinin maddi texniki vasitələri.....27

FƏSİL II:

NEFT- KİMYA KOMPLEKSİNİN YENİDƏN QURULMASI VƏ İNKİŞAFININ TƏHLİLİ VƏ İQTİSADI QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2.1. Neft-kimya kompleksi istehsalının təhlili, dinamikası.....37

2.2 Neft kimya kompleksində struktur dəyişiklikləri, sənaye parkı və klasterlərin inkişafı.....45

2.3 Neft kimya kompleksinin inkişafına investisiyaların cəlb edilməsinin stimullaşdırılması.....56

2.4 Xammala qənaət təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə və ətrafmühitin qorunması, ixrac yönümlü və rəqabətqabiliyyətli istehsalın genişləndirilməsi.....64

Nəticə və təkliflər.....79

Ədəbiyyat siyahısı.....87

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Neft-kimya kompleksi milli iqtisadiyyatda mühüm rol oynayır. Azərbaycanın zəngin karbohidrogen ehtiyatlarına malik olması ölkəmizdə yeni neft-kimya kompleksinin yaradılmasını zərurətə çevrilmişdir. Belə bir kompleksin inşası təkcə neft kimya və kimya sənayesinin deyil, ümumilikdə xalq təsərrüfatının bur sına sahələrini dinamik, sürətli inkişafı deməkdir. Bu, eyni zamanda regionlarda da yeni iş yerlərinin açılması, ekoloji şəraitin dahada yaxşılaşdırılması, həmçinin ixrac oluna biləcək neft kimya məhsullarının çeşidini genişləndirməklə ölkəmizin iqtisadi potensialının yüksəldilməsi nəticəsində onun iqtisadi güdrətini gücləndirir. Ölkənin valuta ehtiyatlarının həcmnin xeyli artması və dövlətimizin iqtisadi təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsi həyata keçirilir.

Azərbaycanda neft-kimya və kimya müəssisələrinin çoxu özəlləşdirilmişdir, lakin bəzi müəssisələr hələdə dövlət sektorunda qalmaqdadır. Bu əsas ehtibarı ilə “Azərikimya” Dövlət Şirkətinin tərkibində olmaqla dörd əsas iri müəssisəsi qalmışdır-“Etilen propilen”, “Sintez kaucuk”, “Səthi aktiv maadələr” və “Üzvi sintez” zavodları.

Dünyanın ən mütərəqqi dövlətlərinin inkişafı prosesi və səviyyəsi göstərir ki, neft-kimya sənayesini yüksəlişi həmdə həmin ölkənin sənayeləşdirmə dərəcəsini göstərir. Bu baxımdan “Azərbaycanda neft-kimya kompleksinin inkişaf etdirilməsi maddi-texniki problemləri” mövzusunda dissertasiya işinin hazırlayarkən həmin mövzunun ölkəmiz üçün son dərəcə aktual olduğunu ümumilikdə milli iqtisadiyyatımızda böyük önəm sahibi olduğunu nəzərə almaq lazımdır.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Tədqiqatın obyektı respublikada neft-kimya kompleksinin inkişafı problemləridir. Tədqiqat işinin predmetini isə bazar

münasibətləri şəraitində sosial-iqtisadi inkişafın təmin olunması və praktiki məsələləri təşkil edir.

Tədqiqat işinin məqsəd və vəzifələri:Tədqiqat işinin məqsədi neft –kimya kompleksini inkişaf etdirmək və respublikamıza valuta gətirməkdir. Bu məqsədi gerçəkləşdirmək üçün dissertasiya işində aşağıdakıları nəzərə almaq lazımdır:

- Neft –kimya kompleksini elmi texniki bazasının muasirləşdirilməsi;
- Azərbaycanın neft –kimya sənayesinin muasirləşdirilməsi;
- Azərbaycanın neft –kimya sənayesinin ixrac qabiliyyətinin artırılması;
- Yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması və s.

Tədqiqatın metodologiyası və metodikası: aparılmış tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasını dialektik metod təşkil edir. Tədqiqatın gedişində Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik və normativ aktlar, eləcə də tədqiq ediləcək və öyrənilən məsələlərlə əlaqədar respublikada çap olunmuş məqalələrdən istifadə olunmuşdur.

Magistr dissertasiyasının elmi yeniliyi:

Azərbaycanda neft-kimya kompleksinin inkişaf etdirilməsinin maddi-texniki problemlərin həlli üçün bir sıra araşdırmalar aparılmışdır. Bunlardan:

Bazar iqtisadiyyatının formalaşmasının nəzəri əsasları və neft-kimya kompleksinin bazar münasibətlərinə keçirilməsindən sonra inkişafı xüsusiyyətləri.

Azərbaycan neft-kimya kompleksinin inkişafı və yenidən sürətləndirilməsinin əsas mərhələləri

Neft-kimya kompleksinin maddi texniki vasitələri

Neft-kimya kompleksi istehsalının təhlili, dinamikası

Neft kimya kompleksində struktur dəyişiklikləri, sənaye parkı və klasterlərin inkişafı

Neft kimya kompleksinin inkişafına investisiyaların cəlb edilməsinin stimullaşdırılması

Xammala qənaət, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə və ətraf mühitin qorunması, ixrac yönümlü və rəqabətqabiliyyətli istehsalın genişləndirilməsi.

Bütün bu məsələlər magistr dissertasiyasında ətraflı tədqiq olunmuş və müəyyən məsələlər araşdırılmış və elmi cəhətdən əsaslandırılmışdır.

Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, onun əsas müddəaları, irəli sürülən təklif və tövsiyələri Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi tərəfindən sənayenin, o cümlədən, neft-kimya sənayesinin inkişaf proqramının hazırlanmasında, neft-kimya müəssisələrinin inkişaf strategiyasının müəyyənləşdirilməsində istifadə edilə bilər.

Magistr dissertasiyası giriş, iki fəsil, nəticə və təkliflər, ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

İsin giriş hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılır.

Birinci fəsildə “Bazar iqtisadiyyatı şəraitində Azərbaycanda neft-kimya kompleksinin yenidən qurulması və inkişafının nəzəri əsasları”. İkinci fəsildə “Neft- kimya kompleksinin yenidən qurulması və inkişafının təhlili və iqtisadi qiymətləndirilməsi”.

Tədqiqatın əsas nəticələri: tədqiqat işinin sonunda nəticələr geniş şəkildə öz yerini tutmuş və qeyd edilən nəticələrdən bir sıra təkliflər irəli sürülmüşdür.

FƏSİL I:BAZAR İQTİSADİYYATI ŞƏRAİTİNDƏ AZƏRBAYCANDA NEFT-KİMYA KOMPLEKSİNİN YENİDƏN QURULMASI VƏ İNKİŞAFININ NƏZƏRİ ƏSASLARI

1.1. Bazar iqtisadiyyatının formalaşmasının nəzəri əsasları və neft-kimya kompleksinin bazar münasibətlərinə keçirilməsi xüsusiyyətləri.

Bazar iqtisadiyyatının formalaşdığı və milli iqtisadiyyatın intensiv inkişaf yoluna keçdiyi muasir dövrdə istehsal resurslarına gənaət olunması müəssisələrin istehsal təsərufat fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinin başlıca vəzifəsi kimi qarşıya qoyulmuşdur. Respublika sənaye müəssisələrində məhsul istehsalının həcmnin artırılması elmi-texniki tərəqqinin nəliyyətlərinin istehsala tədbiqi ilə yanaşı, material resurslarından səmərəli istifadə olunmasından da bilavastə asılıdır. İqtisaiyyatın bütün sahələrində xammal, material və yanacaq sərfinin azaldılması məqsədə uyğundur.

Bu sənaye sahəsinin inkişafında əsas məsələ Sumqayıt-propilen, Neftçala yod-brom və digər zavodların işə salınmasıdır ki, bunun üçün əsas xammal neft fraksiyası və kondensatlardır Neft-kimya sənayesinin inkişaf konsepsiyası yerli xammaldan maksimum istifadə etməklə, ölkəmizdə məhsul bolluğu yaratmaq və sənaye sahələrini lazım olan azot birləşmələri, sintetik liflər, konstruksion materiallarla təmin etməyə əsaslanır. Bu baxımdan respublikamızın neft-kimya sənayesinin inkişafı – benzin fraksiyalar prolizi nəticəsində neft emalı zavodlarından alınan karbohidrogenlərin yenidən emalı və ölkəmizin təbii sərvətinə söykənir. Bu işə gələcəkdə Azərbaycan iqtisadiyyatına neft dollarının artan axınına şərait yaradan amillərdən biridir.

Azərbaycanda kimya və neft-kimya sənayesinin təməlinin qoyuluşu XIX əsrin 60-70-ci illərinə təsadüf etməklə bilavasitə neft emalı sənayesinin inkişafı ilə bağlı idi və o dövr üçün Azərbaycanın yeni bir sənaye sahəsi olan kimya sənayesi

məhz XIX əsrin sonlarından başlayaraq mürəkkəb və uzun bir tərəqqi yolu keçmişdir.

Kimya məhsulları istehsalı son dərəcə qeyri-bərabər və birtərəfli inkişaf etdirilirdi. 1920-28-ci illərdə mövcud kimya zavodları bərpa olunmuş və müasir texnika ilə təchiz edilmişdir. 1926-30-cu illərdə keçmiş SSRİ-də ilk dəfə olaraq, buruq sularından yod alınması üsulları işlənib hazırlandı və bunun nəticəsində Neftçala yod-brom (1931), Suraxanı (1931) və Ramana (1932) yod zavodları işə salındı. Beləliklə, yod-brom sənayesinin əsası qoyuldu. 1934-cü ildə Binə kanal-duda və 1939-cu ildə Qaradağ duda zavodlarının işə düşməsi duda sənayesinin yaranmasına və inkişafına səbəb oldu.

İkinci Dünya müharibəsi illərində kimya sənayesi cəbhəni və arxanı lazımi məhsullarla təmin edirdi. 1944-cü ildə Suraxanı və Ramana yod zavodları əsasında Bakı yod zavodu yaradıldı. 1943-cü ildə Sumqayıtda kimya zavodunun tikilməsinə başlanıldı və 1945-ci ildə zavodda ilk məhsul kaustik soda alınmış, 1979-cu ildə zavodun əsasında istehsal birliyi yaradılmışdır.

İkinci Dünya müharibəsinin başlanması ilə Sumqayıtda aparılan tikinti işlərinə ara verilmiş, 1945-ci ildən etibarən isə Sumqayıt ərazisində ardıcıl olaraq ağır sənaye müəssisələri – Kimya, Boru-Prokat, Sintetik-kauçuk, Alüminium, Superfosfat zavodları istifadəyə verilmişdir. 1966-cı ildə istifadəyə verilən Kimya kombinatı həmin dövrdə Avropada ən iri neft-kimya müəssisəsi hesab olunurdu.

1970-80-ci illərdə həmin zavodlar tam gücü ilə işləmiş və keçmiş SSRİ-nin, demək olar ki, hər yerinə məhsul ixrac etmişdir. Bu iqtisadi yüksəliş Sumqayıtın Azərbaycanın ən böyük şəhərlərindən birinə çevrilməsinə səbəb olmuşdur.

1981-ci ildə Sumqayıtda müasir, iritonajlı, tullantısız texnologiyaya, yüksək istehsal gücünə malik, neft kimyasının qiymətli məhsulları olan etilen və propilen istehsal edən EP-300 kompleksinin inşasına başlanıldı. Kompleksdə respublikanın

3neft emalı zavodlarının karbohidrogen xammalından istifadə olunması nəzərdə tutulurdu.

Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, son və qabaqcıl texnologiyaya əsaslanan belə bir kompleksin işə salınması o dövr üçün, hətta SSRİ miqyasında çox böyük bir hadisə idi. Məhz EP-300 qurğusu sayəsində Etilen-polietilen zavodu hal-hazırda dünya bazarında tələbatın böyük olduğu yüksək keyfiyyətli polietilen istehsal edir və bu gün həmin qurğu respublikamızda kimya kompleksinin bütövlükdə inkişafı üçün əsas xammal tədarükçüsü rolunu oynayır.

Həmin dövrdə EP-300-lə eyni vaxtda onun bir növ texnoloji davamı olan, polietilen istehsalı üçün nəzərdə tutulmuş “Polimer-120” kompleksinin də əsası qoyulmuşdur. Bu unikal komplekslər ona görə xüsusilə qiymətli və daha münasib idi ki, əsas qurğu olan EP-300 üçün xammal kənardan, xaricdən deyil, bilavasitə respublikanın neft emalı zavodlarında istehsal olunan karbohidrogen məhsullarından alınır.

Azərbaycanda yaradılmış əlverişli biznes və investisiya mühiti, zəngin təbii ehtiyatlar, enerji və nəqliyyat infrastrukturunu, yüksək ixtisaslı kadrlar, beynəlxalq bazarlara çıxış imkanları, institusional potensial və s. bu gün ölkə sənayesinin sürətli inkişafına tam əsas yaradır.

Sənayenin modernləşdirilməsi və strukturunun təkmilləşdirilməsi, qeyri-neft sənayesinin diversifikasiyası və iqtisadiyyatda xüsusi çəkisinin, eləcə də ixrac potensialının artırılması, enerjiden səmərəli istifadə edən, yüksək əlavə dəyər yaradan rəqabətqabiliyyətli sənaye istehsalının, elmtutumlu və innovativ istehsalın genişləndirilməsi, bilik iqtisadiyyatının yaradılması, yeni istehsal sahələri üçün ixtisaslı kadrların hazırlanması Azərbaycan sənayesinin başlıca inkişaf istiqamətlərindəndir.

1992-ci ildə Azərbaycan kimya sənayesinin mərkəzi dövlət strukturu – “Azərikimya” Dövlət Şirkəti yaradıldı. Şirkətin tərkibinə respublikanın bütün

kimya və neft-kimya müəssisələri – Bakının Şin, Rezin-texniki məmulatlar, Yod-brom, Məişət kimyası, Superfosfat, Mexaniki-təmir, Mingəçevirin “Azərizolit”, Rezin-texniki məmulatlar, Şüşə lifləri, Regenerat, Neftçalanın Yod-brom, Salyanın plastik kütlə emalı, həmçinin Elmi-Tədqiqat “Olefinlər” və “Azərikimya” Dövlət Layihə institutları daxil edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 22 mart 2001-ci il tarixli Sərəncamı ilə “Azərikimya” Dövlət Şirkətinin 17 müəssisəsi II Dövlət Özəlləşdirmə Proqramına uyğun olaraq özəlləşdirilmişdir. Həmin müəssisələrdə polietilen, propilen oksidi, propilen, poliefir qatranı, texniki və mütləqləşdirilmiş izopropil spirti, kaustik soda, maye xlor, xlorid və sulfat turşusu və s. kimyəvi məhsullar istehsal olunurdu.

Müasir kimya texnologiyası, xammalın mexaniki emalından fərqli olaraq, kimyəvi mineralları (apatit, fosforit, kalium duzu, xörək duzu, kükürd və s.) mineral maddələri, xüsusən də neft, qaz və kömürü, ağac və bitki, heyvan mənşəli xammalları, hava, su və s. qiymətli sənaye məhsullarına çevirir. Texniki tərəqqi artdıqca yeni xammallar ixtira edilir, baha və qıt olan xammal ucuz xammallarla əvəz olunur, xammaldan kompleks istifadə edilir. Məsələn, istehsal tullantıları emal edilərək, yeni məhsul alınır.

Hazırda ölkə iqtisadiyyatında əldə olunmuş makroiqtisadi sabitlik, dinamik iqtisadi artım, yoxsulluğun azaldılması və əhalinin sosial rifahının yüksəldilməsi sahəsində qazanılan uğurlar Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilən sistemli və ardıcıl fəaliyyətin nəticəsidir.

Kimya sənayesi bir neçə sahələrdən ibarətdir:

- 1) Dağ-mədən kimyası (mineral xammalın hasilatı);
- 2) Əsas kimya (duz, turşu, mineral gübrələrin alınması);
- 3) Üzvi sintez kimyası (karbohidrogen xammalı, yarımfabrikat istehsalı);

- 4) Polimerlər kimyası (plastik kütlə, kauçuk, müxtəlif liflərin alınması);
- 5) Polimer materiallarının emalı (şin, polietilen hazırlanması).

Bu sahələrin yerləşmə prinsipləri müxtəlifdir, dağ-mədən kimyası xammal mənbələrində yerləşdirilir, əsas kimya sənayesi məhsullarının (mineral gübrələr və müxtəlif turşular) daşınması çətin olduğundan onların müəssisələrinin tələbat rayonlarında yerləşdirilməsi sərfəlidir. Bununla yanaşı, kalium gübrə zavodları xammal mənbələrinə meyl edir. Polimer kimyası çoxlu istilik və elektrik enerjisi, su və xüsusi xammal tələb etdiyindən, ona görə də bu sahə neft məhsulları istehsalı, kömürün koklaşdırılması, ucuz yanacaq energetika, bol su ehtiyatı olan rayonlara meyl edir. Kimya sənayesi xammalın müxtəlifliyi və geniş yayılması onun yerləşdirilmə imkanını genişləndirir. Azərbaycanda müxtəlif kimya xammalının geniş yayılması, neft-qaz ehtiyatı, mədən-kimya, yodlu-bromlu sular, neft-qaz və əlvan metallurgiya sənayesi tullantıları çoxsahəli kimya sənayesinin inkişafı üçün şərait yaradır.

XXI əsrin əvvəllərində - ölkənin müstəqilliyi dövründə daha bir nəhəng kompleks - unikal Buxar-generator qurğusu Yaponiyadan dövlət zəmanəti üzrə kreditlə alınmışdır. Məhz uzaq perspektiv nəzərə alınmaqla inşa olunmuş həmin komplekslərin sayəsində bu gün "Azərkimya" Dövlət Şirkəti müəssisələrinin ahəngdar işi, 8000-dən artıq kimyaçının iş yerlərinin qorunub-saxlanması təmin olunmuşdur. Kimya sənayesi müəssisələrinin əksəriyyəti yüksək enerji tutumludur, onların vahid məhsul istehsalına enerji sərfi xeyli yüksəkdir. Elə kimyəvi məhsullar var ki, onların maya dəyərində elektrik enerjisi və enerjidaşıyıcılarının xüsusi çəkisi, hətta 50 faizdən də çoxdur.

"Azərkimya" Dövlət Şirkətinin tərkibində olan müəssisələr son illərdə məhsul istehsalının həcmnin və keyfiyyətinin artırılması sahəsində yüksək nailiyyətlər əldə etmişdir. Bu isə şirkətin dünya bazarında özünə layiq yer tutmasına zəmin yaradıb. Hazırda Şirkətin müəssisələrində müxtəlif markalı və

yüksək keyfiyyətli kimyəvi məhsullar - polietilen, piroliz qətranı, propilen, texniki və mütləqləşdirilmiş izopropil spirti, propilen oksidi, propilenqlikol, müxtəlif markalı poliefirlər, BDF (butilen-divinil fraksiyası), kaustik soda və xlor, texniki sulfat turşusu və s. istehsal olunur ki, onların da müəyyən hissəsi daxili tələbat üçün, böyük əksəriyyəti isə yaxın və uzaq xarici ölkələrə ixrac üçün nəzərdə tutulub.

Etilen-polietilen zavodunda istehsal edilən yüksək təzyiqli polietilenə, “Sintez-kauçuk” zavodunun qiymətli məhsulu olan mütləqləşdirilmiş izopropil spirtinə - MİPS-ə beynəlxalq bazarda olan tələbat ildən-ilə artır. Kimya müəssisələrinin digər məhsulları da xarici şirkət və firmalar tərəfindən böyük tələbatla və iri həcmdə alınır.

Hazırda “Azərkimya” markalı kimyəvi məhsullar geniş çeşiddə və iri həcmdə dünyanın bir çox qabaqcıl ölkələrinə, o cümlədən, ABŞ, Almaniya, İngiltərə, İsveçrə, Rusiya, Türkiyə, Polşa, Rumıniya, İran, Ukrayna, Gürcüstan, Qazaxıstan, Özbəkistan və s. ölkələrə ixrac edilir. Bütün bunlar bugünkü kimya və neft-kimya kompleksinin iftixar doğuran nailiyyətləridir və Azərbaycanın kompleks inkişafının tərkib hissəsidir.

2003-cü illə müqayisədə əmtəəlik məhsul istehsalı həcmi 2 dəfədən çox artmışdır. Həmin dövr ərzində məhsul ixracı 3,6 dəfə çoxalmışdır ki, bu da respublikaya xarici valyuta axınının ümumi həcmi xeyli artırır.

Azərbaycan kimyaçıları son illərdə əmək məhsuldarlığını da əhəmiyyətli dərəcədə artırmışlar. Artıq bir işçiyə düşən məhsul istehsalının həcmi rekord səviyyədə-2,57 dəfə çoxalıb. “Azərkimya” Dövlət Şirkəti müəssisələrinin istehsal etdiyi onlarla qiymətli kimya və neft-kimya məhsulları dünyanın ən qabaqcıl və yüksək inkişaf etmiş ölkələrinin nüfuzlu firma və şirkətləri tərəfindən yüksək tələbatla alınır. Təsadüfi deyil ki, məhz Azərbaycan istehsalı olan MİPS onun istehsalçısı olan firma və müəssisələr arasında öz yüksək keyfiyyət göstəricilərinə

görə beynəlxalq qurumlar tərəfindən “Arka Avropa” qızıl mükafatına layiq görülüb. Bununla yanaşı, 2009-cu ildə “Üzvi sintez” Zavodu Beynəlxalq Kommersiya Rəhbərləri Klubunun (Madrid) qərarı ilə “Texnologiya və keyfiyyətə görə” beynəlxalq mükafatına, bütünlükdə isə “Azərkimya” Dövlət Şirkəti Beynəlxalq İdarəetmə və Məsləhətləşmə Assosiasiyasının (Fransa) qərarı ilə “Keyfiyyət və biznes prestijinə görə” Qızıl mükafata layiq görülmüşdür.

İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin məlumatına görə, son 5 ildə iqtisadiyyatın artımı əsasən qeyri-neft sektorunun inkişafı hesabına təmin olunmuş, ümumi daxili məhsulda qeyri-neft sektorunun xüsusi çəkisi 47 faizdən 60 faizə çatmışdır.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2014-cü ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunmuş iclasında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev qeyd etmişdir ki, 2014-cü ildə “ölkə iqtisadiyyatı uğurla inkişaf etmişdir. Keçən ilin əvvəlində qarşıya vəzifə qoyulmuşdur ki, həm ümumi daxili məhsul, eyni zamanda, qeyri-neft sektoru artsın. Bu iki əsas vəzifə tam şəkildə təmin edilmişdir. Baxmayaraq ki, ilin sonunda neftin qiyməti kəskin şəkildə aşağı düşmüşdür, Azərbaycanda iqtisadiyyat 3 % yaxın artmışdır. Ən sevindirici hal ondan ibarətdir ki, qeyri-neft sektorumuz 6,4 % artmışdır. Bu da son illər ərzində görülən işlərin bariz nümunəsidir, aparılan siyasətimizin təzahürüdür. Qeyri-neft sektoru gələcəkdə Azərbaycanın iqtisadi inkişafını daha da böyük həcmdə təmin edəcəkdir. Qeyri-neft sektorunun inkişafı bizə imkan verir ki, ölkə iqtisadiyyatı çoxşaxəli şəkildə inkişaf etsin və iqtisadiyyatımızın dayanıqlı inkişafı təmin edilsin”¹.

Nazirlər Kabinetinin həmin müşavirəsində vurğulanmışdır ki, 2014-cü il sənayenin inkişafında mühüm mərhələ olmuşdur. “Əsrin müqaviləsi”nin 20-ci ildönümündə Avropanın ən iri infrastruktur layihəsi olan “Cənub” qaz dəhlizinin

¹Azərbaycan qazeti 24 noyabr 2015-ci il

təməlinin qoyulması Azərbaycanın etibarlı tərəfdaş kimi nüfuzunu daha da artırmışdır və uzun illər xalqımızın mənafeyinə xidmət edəcəkdir.

Prezident İlham Əliyev tərəfindən 2014-cü ilin “Sənaye ili” elan edilməsi və bu çərçivədə təsdiq edilmiş tədbirlər planının icrası qeyri-neft sənayesinin inkişafına yeni impuls vermişdir. Belə ki, 2014-cü ildə 230-dan çox sənaye müəssisəsi açılmış, mövcud sənaye müəssisələrinin istehsal gücləri genişləndirilmişdir. Son illərdə sənayenin inkişafı nəticəsində bir sıra məhsullar, o cümlədən sement, gips, hörgü blokları, metal konstruksiya, boya və sair məhsullar üzrə istehsal gücləri daxili tələbatı ödəməyə imkan verir.

“Azərbaycan Polad İstehsalı Kompleksi” Səhmdar Cəmiyyəti formalaşdırılmış, “Daşkəsənfilizsaflaşdırma” müəssisəsinin fasiləsiz fəaliyyəti təmin edilmişdir. Sumqayıt Kimya Sənaye Parkında xarici və daxili infrastrukturun yaradılması işləri davam etdirilir. Artıq Parkda fəaliyyət göstərən rezidentlər tərəfindən polad və polietilen boruların istehsalına başlanmış, hidrotexniki avadanlıqların, polipropilen və yüksək sıxlıqlı polietilenin, vərəqə şüşə istehsalının təşkili işləri aparılır. Balaxanı Sənaye Parkında da xarici infrastrukturun yaradılması, eləcə də tullantıları emal edəcək 3 müəssisənin fəaliyyətinin təşkili istiqamətində işlər aparılır.

Nazirlər Kabinetinin 2014-cü ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunmuş iclasındakı yekun çıxışında ölkə başçısı cənab İlham Əliyev qarşıda duran vəzifələrdən danışaraq bildirmişdir ki, “ikinci önəmli vəzifə, - bu da artıq bir neçə ildir ki, daim vurğulanır, - qeyri-neft sektorumuzun inkişafıdır”².

²<http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=49423>

Qeyd etməliyik ki, son illərdə ölkədə qeyri-neft sektorunun inkişafı və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi sahəsində önəmli nəticələr əldə edilsə də, hələlik bu sahədə mövcud bütün problemlər həllini tapmamışdır. Hazırda Azərbaycanda qeyri-neft sənayesinin inkişafına və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə təsir edən problemlər sırasında aşağıdakıları qeyd edə bilərik:

- perspektivli və potensial inkişafa malik sahələrə, müəssisələrə investisiya qoyuluşlarında səmərəli və güzəştli yanaşma probleminin qalması;
- qeyri-neft sənayesində olan texniki və texnoloji bazanın mütərəqqi inkişafdan geriliyi;
- ölkədə müasir elmi və intellektual potensialın zəifliyi;
- yüksək ixtisaslı, peşəkar mütəxəssislərin, intellektual qabiliyyətli insanların hazırlanma səviyyəsinin qeyri-mükəmməliyi;
- innovasiya fəaliyyətinin inkişafını təmin edəcək tənzimləmə mexanizminin və infrastrukturun kifayət qədər inkişaf etməməsi;
- qeyri-neft sənaye müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətli, innovasiya yönümlü məhsul istehsalına meyilli olmaması;
- müasir keyfiyyət standartlarının tətbiqinin kifayət qədər formalaşmaması;
- istehsal fondlarının, texnoloji avadanlığın amortizasiyasının yüksəkliyi, yeni və müasir avadanlıqların tətbiq əmsalının aşağı olması;
- məhsul istehsalında material və enerji tutumluğunun səviyyəsinin yüksəkliyi;
- idarəetmə sisteminin və menecmentin peşəkarlıq səviyyəsinin müasir tələblərə cavab verməməsi.

Ölkədə qeyri-neft sənayesinin inkişafı ilə əlaqədar həyata keçirilən dövlət proqramları və konkret tədbirlər iqtisadiyyatın diversifikasiyası və yeni sənaye sahələrinin inkişafı üçün geniş imkanlar açmalıdır. Azərbaycan Respublikasında

2014-2020-ci illərdə qeyri-neft sənayesinin inkişaf prioritetlərinə aşağıdakıların aid edilməsi məqsədə uyğun hesab edilir:³

- regionlarda rəqabətqabiliyyətli və ixrac yönümlü məhsullar istehsal edən, müasir texnologiyalara əsaslanan müəssisələrin yaradılması, bu ərazilərdə istehsal olunan məhsulların region və dünya bazarlarına ixracına stimül verilməsi;
- sənaye siyasətinin vacib hissəsi olan xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması məqsədilə zəruri olan tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- qeyri-neft sənayesinin inkişafına, iqtisadiyyatın modernləşməsinə, innovativ və elmtutumlu iqtisadiyyatın formalaşmasına, yüksək texnologiyalar əsasında rəqabətqabiliyyətli sənaye istehsalının genişləndirilməsinə nail olmaq üçün sənaye parklarının, komplekslərinin və sənaye məhəllələrinin yaradılması istiqamətində işlərin sürətləndirilməsi;
- qeyri-neft sənaye sahələrində fəaliyyət göstərən müəssisələrdə beynəlxalq standartların tətbiqinin genişləndirilməsi;

Sənaye müəssisələrinin müasir texnologiyalar əsasında yenidən qurulması, onların modernləşdirilməsi, yerli resurs və xammalla işləyən, ixracqabiliyyətli məhsullar istehsal edən sənaye komplekslərinin yaradılması, rəqabətə davamlı sənaye istehsalının genişləndirilməsi qeyri-neft sənayesinin əsas inkişaf prioritetləridir.

Azərbaycanda 1994-cü ildə start götürən uğurlu neft strategiyasının düzgün reallaşdırılması nəticəsində ölkənin neft sənayesinin sürətli inkişafı və buradan əldə edilən böyük neft gəlirlərinin iqtisadiyyatın digər sahələrinin inkişafına və əhalinin

³<http://www.amea-iqtisadiyyat.org/183.htm>

rifah halının yüksəldilməsinə yönəldilməsi nəticəsində ölkədə qeyri-neft sektoru sahələrinin inkişafına təkan verilmiş və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi sahəsində ciddi nailiyyətlər əldə edilmişdir.

Bununla belə, qarşıdakı dövrdə ölkədə dayanıqlı qeyri-neft sektorunun formalaşması və davamlı inkişafın bazasının yaradılması istiqamətində işlər gücləndirilməlidir. Bunun üçün iri şəhərlərdəki, habelə regionlardakı mövcud sənaye müəssisələrinin fəaliyyətinin bərpa və yenidən qurulması, yeni müəssisələrin yaradılması işləri sürətləndirilməlidir. Sənaye məhsullarının emalı müəssisələrinin bərpasına və ixrac potensialının artırılmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bunun üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsəduyğundur:

- kiçik-orta sənaye müəssisələrinin modernləşdirilməsinə investisiya yardımı mexanizminin hazırlanmasını yerli və xarici investisiyaların cəlbə üçün əlverişli mühitin yaradılması,
- yeyinti məhsullarının daxili istehsalının inkişaf etdirilməsi üçün antidempinq siyasətinin həyata keçirilməsi,
- müqayisəli üstünlüyə malik və dünya bazarında rəqabət qabiliyyətli sənaye məhsullarının istehsalının təşkili,
- sənaye istehsalının texnoloji cəhətdən yenidən qurulması,
- güzəştli büdcə vəsaiti hesabına sahənin inkişafının dəstəklənməsi,
- sənaye klasterlərinin, sənaye şəhərciklərinin, biznes-inkubatorların və xüsusi iqtisadi zonaların yaradılmasının dəstəklənməsi,
- ixracyönümlü istehsal sahələrinin yaradılmasının təşviqi,
- dövlət mülkiyyətində olan və ya səhmlərinin nəzarət zərfi dövlətə məxsus olan sənaye müəssisələrinin sağlamlaşdırılmasını və özəlləşdirilməsini, özəlləşdirmədən sonra müəssisələrin fəaliyyətinin dəstəklənməsi,
- ixtisaslı kadrların hazırlanması və s.

Azərbaycan Prezidentinin tapşırığına əsasən, hal-hazırda ARDNŞ Bakı şəhəri yaxınlığında yeni Neft-Qaz emalı və Neft-kimya Kompleksinin (NQNK) yaradılmasına dair ilkin təkliflər işləyib hazırlayır. Sözügedən Kompleksin istismara verilməsi ilə Bakı və Sumqayıt şəhərlərində yerləşən qaz emalı, neft emalı və neft-kimya sahələri üzrə köhnə istehsal güclərinin istismardan çıxarılması və demontajı mümkün olacaq.

Neft-Qaz emalı və Neft-kimya Kompleksinin aşağıdakı əsas obyektlərdən ibarət olması nəzərdə tutulur:

- Qaz emalı zavodu
- Neft emalı zavodu
- Neft-kimya zavodu
- Enerji bloku

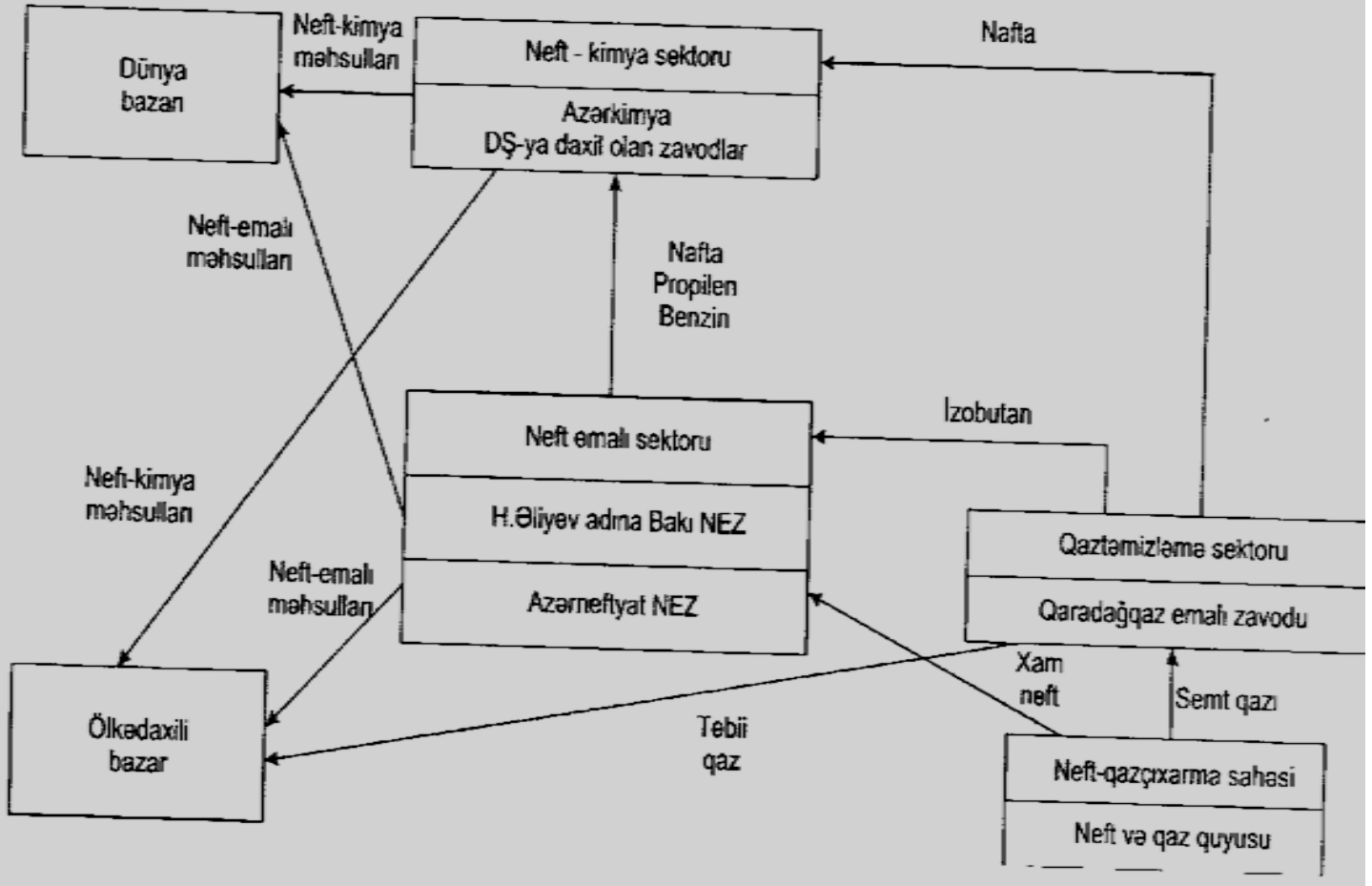
Yeni Neft-Qaz emalı və Neft-kimya Kompleksi layihəsinin həyata keçirilməsi nəticəsində Azərbaycan mülki, sosial, infrastruktur və mədəniyyət təyinatlı tikinti sahəsində nəhəng nailiyyətlərlə yanaşı, neft emalı və neft-kimya sahəsində də dərin texniki və texnoloji irəliləyiş edəcək, çoxlu sayda ən yeni texnologiyalar əldə edəcək, və bir çox növ məhsul və məmulatların idxalından yaxa qurtarmağa imkan verən geniş çeşiddə yüksək keyfiyyətli məhsullar istehsal etməyə başlayacaq.

Bununla yanaşı, Bakı və Sumqayıt şəhərlərində böyük sahədə ərazilərin boşaldılaraq mülki və sosial-məişət təyinatlı istifadə edilməsi mümkün olacaqdır. Xüsusi əhəmiyyət kəsb edən məqam ondan ibarətdir ki, müasir, yüksək ixtisaslı mütəxəssislərdən ibarət yeni kadr potensialı yaranacaq, yeni iş yerləri açılacaq, əhalinin məşğulluq strukturu keyfiyyətcə yaxşılaşacaqdır.

Bazar münasibətləri şəraitində hər bir iş yerində, hər bir əmək kollektivində yüksək məhsuldarlığa, material ehtiyatlarına mütləq və nisbi ifadədə qənaət olunmasına istehsal xərclərinin azaldılmasına və tələbata uyğun rəqabət qabiliyyətli məhsul buraxılışına nail olunması vacibdir. Respublikada sənaye müəssisələrində bazar iqtisadiyyatı və geniş təkrar istehsalın intensiv inkişaf tipinə keçidlə əlaqədar olaraq məhsulun materialtutumunu azaltmağın rolu xüsusilə artır. Çünki, müasir şəraitdə məhsulun materialtutumunu azaldılması, xammaldan, yanacaqdan və enerjiden istifadənin yaxşılaşdırılması istehsalın səmərəliliyini yüksəltməyin ən vacib istiqamətlərindən biri hesab edilməsidir. Sənaye müəssisələrində materialların daxil olunmasının operativ uçotunun dəqiq təşkili və vaxtında aparılması neft-kimya kompleksinin əsas xüsusiyyətlərindəndir.

Materialların daxil olunmasının, sərf edilməsinin və hərəkətinin müntəzəm uçotunu aparılmalı, gətirilən materialların həcmnin, keyfiyyətinin və çeşidlərinin istehsalın cari tələbatına müvafiqliyinə uyğunluğunu yoxlamalı və onlardan düzgün istifadə olunmasına gündəlik nəzarət neft-kimya kompleksinin xüsusiyyətlərindəndir. Materialların qorunmasına və material ehtiyatlarının vəziyyətinə operativ nəzarət neft-kimya kompleksinin xüsusiyyətlərindəndir.

Neft kimya sənayesi qeyri-neft sektorunun tərkib hissəsidir, lakin neft və neft emalı sənaye sahələri neft-kimya kompleksi üçün xammal bazasıdır. Bu baxımdan sxem 1də geyd etdiyimiz sahələr arasında qarşılıqlı əlaqə göstərilmişdir.

Sxem1. Neft hasilatı, emalı ilə kimya sahələrinin istehsal əlaqələri.⁴

1.2. Azərbaycan neft-kimya kompleksinin inkişafı və yenidən sürətləndirilməsinin əsas mərhələləri

Azərbaycan uzun illər ərzində keçmiş SSRİ-də aşqar və surtki yağlarının əsas istehlakçılarından biri olub. Beləki SSRİ-də aşqar və surtki yağları istehsalının ümumi həcmnin 20% -a gədəri Azərbaycanın payına düşür. Hal-hazırda bu məhsullar dünya standartlarının tələblərinə cavab vermir.

⁴[http// www.economy.gov.az](http://www.economy.gov.az)

Azərbaycanda neft-kimya sənayesinin inkişafı aşkarların istehsalı üçün qiymətli olan benzol olifeynlərin polimer və birləşmiş polimerləri, stiro, butadien və.s kimi neft-kimya məhsullarını əldə etməyə imkan verəcəkdir. Qeyd olunan xammalın mövcudluğunu həmçinin yüksək keyfiyyətli motor transmisiya hidravlik, sənaye və digər surtkü yağlarının alınması üçün vacib olan aşkarların istehsalının təşkilinə də imkan verəcəkdir. Beləliklə, lazımi elmi potensialın mövcudluğu və respublikada neft emalı və neft-kimyasının inkişaf perspektivi Azərbaycanda onun ixrac məhsullarında layiqli yer tutacaq yüksək keyfiyyətli aşkarların və sürki yağlarının istehsal perspektivliyinə nikbinliklə baxmağa əsas verir.

Təbiətin xalqımıza bəxş etdiyi qiymətli xammal-neft Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatının aparıcı sahələrini müəyyən etmişdir. Ona görə də neft və neft-emalı sənayesinin yaxın və uzaq perspektivdə inkişafı bazar iqtisadiyyatının tələblərinə kortəbilibi, tabeçilik yolu ilə deyil respublikanın xalq təsərrüfatının qarşılıqlı əlaqədə olan və bir-birini tamamlayan kompleks sahələrin nəzərə alınması müəyyənləşdirilməlidir.

Mövcud olan neft-emalı, neft-kimya və kimya sənayesi müəssisələrinin tam gücündə istifadə etməklə, respublikanın daxili və xarici iqtisadi maraqlarına nail olmaq üçün bütün xammal növlərindən, ocümlədən neftdə kompleks emal məqsədləri üçün istifadə olunmalı xam neft və neft məhsullarının optimal ixrac həcmi tədqiqat obyektinə çevrilməlidir.

Azərbaycan dünya neftçixartma və neftayırma sənayesinin beşiyidir. Dünyada ilk dəfə olaraq kiçik neft ayırma zavodları 19-cu əsrin ortalarında inşa edilmişdir. 19-cu əsrdə rus imperiyasında neft əsas olaraq Bakıda çıxarıldı. O vaxt Azərbaycanın neftçixarma və neft ayırma sənayesi vahid imperiya iqtisadi sistemində inkişaf edirdi, Onun taleyi dövrün iqtisadi prasesləri ilə bir başa bağlı idi. Özüdə əsas istiqamətlər üzrə texnoloji elmi-tədqiqat, avadanlıq baxımından Azərbaycan neft sənayesi dünya səviyəsindən nəinki geri qalırdı, hətta bir çox

çəhətdən üstün idi. Konsepsiyalar siyasəti dövründə, müharibədən əvvəlki və müharibədən sonrakı ilk illərdə də Azərbaycanın neft sənayesi yüksək sürətlə inkişaf edirdi.

Azərbaycanda iki neft emalı zavodu və Sumqayıtda yaradılmış Neft-Kimya Kompleksi illər keçdikçə həm fiziki həmdə mənəvi olaraq köhnəlmişdirlər. Sumqayıt Neft-Kimya Kompleksi elə qurulmuşdur ki, orada əsasən yüksək enerji həcmli, ekoloji cəhətdən zərərli məhsullar almaq üçün texnoloji proseslər tikilmişdir. Məhz buna görə də 50-çi illərin ortalarından başlayaraq Azərbaycanda neft emalı 60-cı illərdən sonra isə neft kimya sənayesində əsaslı sürətdə yenidən qurma tələb olunurdu.

Azərbaycanda yüksək peşə hazırlığına malik elmi və elmi texniki mütəxəsislər ordusu yaranmışdır. Məhz bunun nəticəsində ilk dəfə olaraq etil spirtinin qazlarından alınma texnologiyası yüksək oktanlı aviasiya benzinlərinin alınma texnologiyası Azərbaycan alimləri tərəfindən 30-cu 40-cı illərdə yaranmışdır. Bundan başqa reaktiv təyyarələr üçün ilk yanaacaq, dünya miqyasında öz yerini saxlamış katalitik krekinq və karbonit vasitəsi ilə parafinsizləşmə prosesləri, sürtki yağlarına qatılan aşkarlar Azərbaycan alimləri tərəfindən işlənilib hazırlanmışdır.

Bakı neft emalı və neft kimyası sahəsində çalışan çoxlu elmi tədqiqat layihə institutları və müəssisələri yaradılmışdır. Belə bir elmi potensial Azərbaycanın neft-kimya sənayesinin qarşısında duran bütün problemlərin həllinə qadir idi. Lakin 70-ci illərə kimi bu elmi potensialdan Azərbaycan sənayesinin inkişafında lazımı gədər istifadə edilməmişdi.

Azərbaycan neft-kimya sənayesinin və başqa sənaye növlərinin birinci inkişaf dövrü 70-ci illərdən sonra başlamışdır. Məhz bu dövüdə Azərbaycan rəhbərliyi tərəfindən ən mühüm neft sənayesinə əhəmiyyətli kapital qoyuluşu həyata keçirmişdir. Çünki bu sahənin inkişafı Azərbaycanın iqtisadi müsdəqilliyini

müəyyənləşdirirdi. Bu dövüdə bir sıra qurğular istismara buraxılmışdır. Həmin dövüdə 2 milyon ton gücü olan katalitik krekinq kompleksi istifadəyə buraxılmışdır. Bu kompleksin son uç il istismarından dövlət büdcəsinə 750 milyard manat vəsait köçürülmüşdür.

Yapon mutəxəsislərinin fikircə bu kompleks hal-hazırda xarici ölkələrdə istismar olunan ən qabaqcıl texnoloji səviyyədədir. Neft-kimya sahəsində sulfonol xətti, alkilbenzol, sulfat turşusu, kaucuk soda istehsalı, məişət kimyası zavodları, güclü EP-300 piroliz qurğusu, polietilen istehsal eden qurğu və.s istismara buraxıldı.

Etilen, propilen , benzol, stirol və.s kimi piroliz məhsulları bütün neft kimya məhsulları üçün xammal bazası hesab edilir. Onlar bütün kimya məhsulunun təxminən 90% -ni təşkil edən neft-kimya istehsalatlarının böyük bir hissəsi üçün xammaldır. 70-ci və 80-ci illərin əvvəllərində Azərbaycan neft emalı və neft-kimya sənayesində böyük dirçəliş baş verdi. 80-cı illərin ortalarından sonra neft emalı və neft-kimya sənayesinə kapital qoyuluşu demək olar ki dayandırılmışdır.

Respublikamız müstəgillik əldə etdikdən sonra köhnə respublikalarla əlaqə pozulmuş, ölkənin müəyyən müddət blokadada qalması neft emalı və neft-kimya sənayesinə öz təsirini göstərmiş müəssisələrin əksəriyyəti dayandırılmış bəziləri isə muasir tələblərə cavab vermirdi. Buda dünyaya bazarına çıxmağa manecilik törədirdi. “Əsrin müqaviləsinin” və başqa müqavilələrin bağlanması, respublikanın siyasi iqtisadi inkişafına səbəb oldu. Odur ki, Azərbaycan yenidən dünyanın ən iri regionların birinə çevrildi. Ölkədə istehsal edilən neft xariçi bazarlara çıxarılmqla yanaşı ölkənin neft emalı və neft-kimya sənayesini xammalla təmin etməsi mümkün oldu.

Azərbaycanın kimya sənayesi ağır sənaye sahələri arasında istehsal etdiyi məhsulun həcminə görə maşınqayırma və yanacaq-energetika sənayesindən sonra üçüncü yeri tutur.

Sumqayıt tanınan məşhur kimya sənayesi şəhəridir. Azərbaycanda ilk kimya zavodu 1879-cu ildə Bakıda tikilmişdir. Lakin əsas kimya sənayesi kompleksi müəssisələrinin istifadəyə verilməsi 50-ci illərdən Sumqayıtda başlayır. Bu müəssisələrdə sintetik kauçuk, avtomobil şinləri, plastik kütlə, süni lif, mineral gübrələr, xlor və kaustik soda, yod, sintetik yuyucu vasitələr, dərmanlar və s. istehsal edilirdi.

Sumqayıtın ən böyük kimya zavodu “Kimyasənaye” istehsalat birliyidir. “Sintetik kauçuk”, “Üzvi sintez”, “Superfosfat” zavodları və “Məişət kimyası” birlikləri, polimer kombinatı əsas kimya sənayesi müəssisələrindən. Bütün müəssisələr arasında sıx istehsalat və texnoloji əlaqələrə əsaslanan kooperasiya mövcuddur. “Üzvi sintez” birliyində onlarla müxtəlif adda polimer məhsulları buraxılırdı. Sintetik kauçuk zavodunda əsasən sintetik kauçuk, sintetiketil spirti, etilbenzol və başqa spirlər istehsal edilirdi. Son vaxtlar yeni texnologiyanın tətbiqi hesabına qazdan spirt əldə olunurdu. Sumqayıt polimer tikinti materialları kombinatında qətrandan izolyasiya materialları, linolium, müxtəlif tikinti və sanitariya texnikası məmulatları istehsal edilirdi.

Məişət kimyası zavodunda xörək duzundan və karbohidrogendən duz turşusu, kimyəvi zəhərləyicilər, sintetik yuyucu maddələr, herbisidlər, kaustik soda, sulfanol hazırlanır. Soda istehsalında Baskunçakdan gətirilən duzdan istifadə edilir. Respublikanın sodaya olan tələbatını ödəmək üçün Naxçıvan duz yataqlarının istismarı genişləndirilmişdir.

Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün böyük perspektivlər vəd edən yeni neft-kimya kompleksinin yaxın zamanlarda reallaşdırılması istiqamətində son illər Şirkət rəhbərliyi tərəfindən real nəticələrə nail olunmuşdur və bu sahədə işlər intensiv surətdə davam etdirilməkdədir. Son illərdə yeni komplekslə bağlı müvafiq sənədlər dünyanın ən qabaqcıl şirkətləri ilə birlikdə bütün prosedur qaydalarına uyğun olaraq hazırlanmış və beynəlxalq banklar və investorlar tərəfindən qəbul

edilmişdir. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, ən müasir və ən yüksək texnologiyalar tətbiq edilərək yaradılacaq yeni neft-kimya və gübrə kompleksinin layihəsinin reallaşdırılması məqsədilə bu sahədə zəngin təcrübəyə malik olan "Exxon Mobile" (ABŞ), "Ineos" (İngiltərə), «Basell» (Hollandiya), «Uhde» («Thysenn Krupp» - Almaniya), "Technip" (Fransa), KBR (İngiltərə) firmalarının müasir texnologiyalarının tətbiqi nəzərdə tutulmuş və onlarla müvafiq kontraktlar, əməkdaşlıq haqqında memorandumlar imzalanmışdır.

Bundan başqa, respublikada kimya sənayesi məhsulları Gəncədə (sulfat turşusu, kalium gübrələri, sabun, lak-boya), Salyanda (plastik kütlə, polietilen örtük, boru, müxtəlif xalq istehlakı malları), Bakıda və Neftçalada (yod-brom) istehsal edilir. Digər sənaye sahələrində olduğu kimi, kimya sənayesi kompleksində də istehsal edilən məhsulların həcmi son illərdə çoxalmışdır.

Kimya sənayesinin inkişafı üçün tədbirlər davam etdiriləcək, müəssisələr modernləşdiriləcək, yeni texnologiyalar tətbiq ediləcək, rəqabət qabiliyyətli məhsulların istehsalına üstünlük veriləcəkdir. Bu sahədə İnkişaf etmiş və MDB ölkələrinin təcrübəsindən istifadə etməklə son məhsulun istehsalına qədər bütün texnoloji proses təşkil olunacaqdır.

Ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sənayesinin əsas sahələrindən biri olan kimya sənayesinin inkişaf etdirilməsi və onun potensialının reallaşdırılması baxımından ortamüddətli dövrdə bu sahədə həyata keçirilən siyasətin əsas prioritet istiqamətlərini aşağıdakılar təşkil edəcəkdir:

- kimya sənayesinin sahə və ərazi strukturunun təkmilləşdirilməsi;
- kimya sənaye parkının yaradılması istiqamətində işlərin davam etdirilməsi;
- istehsal olunan məhsulların çeşidinin təkmilləşdirilməsi, əlavə dəyərin xüsusi çəkisi daha çox olan məhsullara üstünlük verilməsi;

- məhsul istehsalının artırılması, həmçinin fəaliyyətdə olan müəssisələrin yenidən qurulması, onların fəaliyyətinin genişləndirilməsinə və texniki cəhətdən silahlandırılması;
- kənd təsərrüfatının aqrokimyəvi maddələrlə təchizatında yerli istehsalın genişləndirilməsi və ölkədə karbamid istehsalının sürətləndirilməsi;
- kimyəvi məhsulların emalının son məhsulun optimal alınma səviyyəsinə qədər dərinləşdirilməsi;
- kimyəvi xammal, material və hazır məhsulun idxalından asılılığın azaldılması və paralel olaraq ixrac bazarı, o cümlədən MDB ölkələrinin kimya kompleksləri ilə əlaqələrin bərpası və inkişaf etdirilməsi;
- kimya sənayesi müəssisələrində enerji istehlakının azaldılması;
- ətraf mühitin qorunması və ekoloji vəziyyətin köklü şəkildə yaxşılaşdırılmasını təmin edən tədbirlərin həyata keçirilməsi, fiziki və mənəvi cəhətdən köhnəlmiş avadanlıqların istismardan çıxarılması və yeni texnologiyalardan istifadə olunması.
- neft-kimya kompleksinin reallaşdırılması xəzər və aralıq dənizləri ilə əhatə olunan böyük bir reqionda Azərbaycanın kimya və neft kimya sənayesində ki, yüksək mövqeyini təmin edəcəkdir.

Yeni neft-kimya kompleksinin tikintisi üç mərhələdə aparılacaqdır. Onun ilkin mərhələsi etilen, propilen, yüksək təziqli polietilen, aşağı təziqli propilen və benzol istehsallarının, mineral kübrələr istehsalı zavodunun və qazayırma qurğusunun inşasını nəzərdə tutur. Yeni kompleksin ilk istehsalat korpuslarının istifadəyə verilməsi ilə ölkəmizin kimya və neft-kimya sənayesinin özünün daha yüksək inkişaf mərhələsinə gədəm qoyacaq, Azərbaycanın yeni kimya məhsulları olan propilen, polupropilen və aşağı təziqli propilen ilk dəfə olaraq dünya bazarına çıxarılacaqdır.

Məsələn, propilenin əldə olunması ilə geniş istehsalına başlanılması nəzərdə tutulan, yüksək fiziki-kimyəvi xassələrə malik, yüngül, lakin möhkəm və davamlı olan polipropilen bir çox sahələrdə metalı əvəz edə bilən çox qiymətli material olduğundan ona bütün dünyada olan tələbat olduqca yüksək olaraq qalmaqda davam edir. Belə ki, polipropilen sənayenin ən müxtəlif sahələrində - aviasiya və avtomobil sənayesində, kənd təsərrüfatı maşınlarının istehsalında müxtəlif qovşaq və hissələrin, dəqiq mexanizmlərin müxtəlif elementlərinin, tibbi cihaz və aparatların, məişət avadanlıqları və hidroizolyasiya materiallarının hazırlanmasında, toxuculuqda (texniki parçalar, sintetik xalçalar istehsalında), həmçinin digər sahələrdə geniş surətdə istifadə olunan əvəzsiz kimya məhsulu kimi tanınır.

Aşağı təzyiqli polietilen, propilenqlikol və istehsalı nəzərdə tutulmuş digər yeni məhsullar da sənaye (həmçinin tikinti sənayesi) və kənd təsərrüfatında, əczaçılıq və yeyinti sahələrində çox işlənən bir sıra məmulatlar üçün ən qiymətli kimya məhsullarıdır.

Yeni kompleksin inşasının ikinci mərhələsinin başa çatması ilə daha bir neçə yeni məhsulun etilen-glikol, butadien (butadien-stirol kauçuku üçün əsas xammal), etil-benzol və stirolun istehsalına başlanılacaqdır.

Benzolun istehsalı nəticəsində Azərbaycanda ilk dəfə istehsalına başlanılacaq polistirol da sənayenin bir çox sahələrində ən müxtəlif konstruksiya, örtük və qablaşdırma məmulatlarının və s. hazırlanmasında öz geniş tətbiqini tapmışdır.

Xüsusilə əhəmiyyətlidir ki, yeni kompleksin tam istifadəyə verilməsindən sonra ölkə iqtisadiyyatının inkişafında mühüm əhəmiyyət kəsb edəcək yüksək keyfiyyətli butadien-stirol lateksinin və butadien-stirol kauçukunun istehsalı təmin ediləcəkdir. Dünya bazarında tələbatın yüksək olduğu bu kauçuk növü ən müxtəlif təyinatlı rezin məmulatları, avtomobil şinləri, nəqliyyat lentləri istehsalı və ayaqqabı sənayesi üçün əvəzsiz xammaldır.

Son üçüncü mərhələ əvvəlki mərhələlərdə alınmış kimya məhsullarının törəmələrinin, o cümlədən müxtəlif poliolların, poliuretanın, dünya bazarında tələbatın xüsusilə çox olduğu butadien-stirol kauçukunun, polistirolun, alkibenzolun və s. istehsalına zəmin yaradacaqdır. Yeni neft-kimya kompleksi Azərbaycanın kimya sənayesinin məhsullarının çeşidinin artırılmasının və istehsal həcminin genişləndirilməsini təmin etməklə yanaşı „AZƏRKİMYA“nın dünya bazarındaki mövqeyinin dahada möhkəmləndirilməsinə, ölkəyə valuta axınının artımına, bütünlükdə Azərbaycan iqtisadiyyatının sürətli inkişafına, yüksəlişinə səbəb olacaqdır. Belə ki, yeni kompleksdə alınacaq məhsulların hər birinə dünya miqyasında çox böyük ehtiyac vardır, onların tətbiq sahələri olduqca geniş və müxtəlifdir.

Göründüyü kimi, ən müasir və mütərəqqi texnologiyaya malik yeni neft-kimya kompleksinin inşası təkcə kimya və neft-kimya sənayesinin deyil, ümumilikdə ölkə iqtisadiyyatının bir çox sahələrinin də dinamik, sürətli inkişafına təkan verəcəkdir.

Tikintisi nəzərdə tutulan 19 yeni müəssisənin istehsalat qurğuları dünyanın ən mütərəqqi, tullantısız texnologiyaları əsasında inşa ediləcəyindən ekoloji şəraitin daha da yaxşılaşdırılması da maksimum təmin ediləcəkdir. İxrac olunacaq neft-kimya məhsullarının istehsal həcminin ardıcıl olaraq artırılması və çeşidinin genişləndirilməsi sayəsində ölkəmizin sənaye potensialının yüksəldilməsi, iqtisadi qüdrətinin gücləndirilməsi, ölkəmizə valyuta axınının həcmının artırılması istiqamətində mühüm addım atılmış olacaqdır.

Şübhə yoxdur ki, dünyanın ən müasir texnologiyaları əsasında yaradılacaq yeni neft-kimya kompleksi Azərbaycan Respublikasını regionda neft-kimya məhsullarının mühüm istehsalçısına çevirəcək, qeyri-neft sektorunun inkişafında əhəmiyyətli rol oynayacaqdır. Bu isə öz növbəsində respublikanın yüksək tempə inkişaf edən xalq təsərrüfatının digər sahələrində - tikinti, səhiyyə, cihazqayırma,

kənd təsərrüfatı, maşınqayırma, avtomatika və məişət avadanlıqlarının istehsalı üçün ölkəmizdə ən müasir, dünya standartlarına cavab verən yeni istehsal və xidmət sahələrinin yaradılmasına, çoxprofilli iş yerlərinin açılmasına, yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasına imkan verəcəkdir. Bu da Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin iqtisadi siyasətinin yeni bir təntənəsi olacaqdır.

1.3.Neft-kimya kompleksinin maddi texniki vasitələri

Azərbaycan iqtisadiyyatının digər sahələrində olduğu kimi, kimya sənayesində də özəl sektor sürətlə inkişaf etməkdədir. 1995-ci ildə ölkədə kimya sahəsində 25 müəssisə fəaliyyət göstərirdisə, 2012-ci ildə bu müəssisələrin sayı 73 olmuşdur. Hazırda məişət kimyası məhsulları əsasən özəl sektorda istehsal edilir.

İndi artıq bu islahatların bir hissəsi (Bakı, Mingəçevir, Səlyan şəhərlərində yerləşən zavodların hamısı) özəlləşdirilmiş, əsas iri qurğular olan zavodlar isə (Sumqayıt şəhərində yerləşən 4 iri zavod – “Etilen-Rolietilen”, “Sintez Kauçuk”, “Səthi Aktiv Maddələr” və “Üzvü Sintez” zavodları nəzərdə tutulub) vahid kimya və neft-kimya kompleksi şəklində fəaliyyətlərinin bu zavodların həm istehsal gücü həm də burada istehsal olunan məhsulların keyfiyyəti dünya standartlarına tam cavab vermir. İstehsal qurğuları, fiziki və mənəvi cəhətdən köhnəlmiş, onların istismarı iqtisadi, ekoloj və təhlükəsizlik baxımından əlverişsizdir.

Bir çox xammal və materialların yəni, texniki duz, stiro, etilen oksidi, qliserin, benzol, müxtəlif markalı sənaye yağları, kimyavi reaktivlər və s. başqa ölkələrdən gətirilməsi tələb olunduqdan və nəqliyyat xərcləri, xammalların öz qiymətləri ölkəmizin enerji və enerji daşıyıcıların qiymətləri və xidmət xərcləri çox olduğundan onların istismarında ahəngdarlıq pozulur, buda xammal və enerji daşıyıcılarının itkisinə məhsulun maya dəyərinin artmasına səbəb olur. Milli

İqtisadiyatımız üçün vacib olan azot birləşmələri, sintetik liflər, konstruktor materialları üçün xammal bazasının mövcudluğuna baxmayaraq, onların istehsalları üzrə qurğular tikilməmişdir.

Bu baxımdan kimya və neft-kimya kompleksinin inkişaf konsepsiyası ilk növbədə yerli xammal mənbələrindən maksimum istifadə edilməsinin ölkəmiz üçün gərəkli, həmçinin ixrac potensialı olan dünya bazarında tələbat öyrənilməklə, yeni kimya və neft-kimya istehsallarının yaradılmasının istismarı vacib olan mövcud istehsalatların bərpasını nəzərə almalıdır. Eyni zamanda enerji sərfinin 15-20% azaldılması hər qoyulan bir manata 15-20 manat təmiz gəlir əldə edilməsini təstiqlənmişdir.

Hal-hazırda AZRDNŞ-də fəaliyyətdə olan 7220 quyunun işlənmənin son mərhələsində olan layları istismar etdiyini və bu quyuların 60% dən çoxunu kiçik debitli və sulaşmış olmasını nəzərə alsaq, qeyd edilən nano texnologiyanın perspektivliyi aydın görünür.

2001-ci ildə kimya sənayesinin bütün gələcək inkişafında həlledici rol oynayan nəhəng və unikal bir istilik-enerji kompleksinin-Sumqayıt kimya müəssisələrini sabit elektrik enerjisi və yüksək təzyiqli buxarla tam və bütünlüklə təmin edən Buxar-generator qurğusunun (BGQ) buraxılışı oldu. BGQ dövlət zəmanəti ilə Yaponiyanın EKSİM Bankından alınmış kredit hesabına Etilen-Polietilen zavodunda tikildi. Tikintiyə 1998-ci ilin avqust ayından başlandı. Müqavilənin şərtlərinə görə ümumi kreditin 85%-i (75 mln. ABŞ dolları) hökumət zəmanəti ilə EKSİM Bank, 15%-i isə (13,238 mln. ABŞ dolları) Avropa Beynəlxalq Bankının zəmanəti ilə Niçimen korporəyşn tərəfindən verilmişdir.

2007-ci ildə Azərbaycanda əsası qoyulmuş Azərbaycan Metanol Kompaniyası ("AzMeCo") bir sahibkar və operator kimi neft-kimya layihələrinə investisiya qoyan şirkətdir. "AzMeCo" şirkəti Azərbaycanda iri layihələrin inkişafında, icrasında və maliyyələşdirilməsində öncül yerlərdən birini tutur. Xəzər

hövzəsində beynəlxalq karbohidrogen investisiyaları paketindən əlavə, "AzMeCo" şirkəti həm də Azərbaycanda Qaradağ Metanol Zavodunu tikilmişdir. Bu zavod 2013-cü ildən fəaliyyətə başlamışdır.

Metanol adətən təbii qazdan əldə edilən və təbii yolla parçalana bilən şəffaf rəngli neft-kimyəvi mayedir. Metanol sintetik toxuculuq malları, təkrar emal plastiki, məişət boyaları və yapışdırıcıları, peno-balıqlar və yastıqlar kimi saysız-hesabsız sənaye və istehlak mallarının, hətta ASA (acetylsalicylic acid) kimi adi dərmanların hazırlanması üçün istifadə olunur.

Metanol – evlərin daxili istilik sistemləri və mətbəx üçün yanacaq kimi istifadə olunur. O, həmçinin səmərəli nəqliyyat yanacağı kimi də istifadə oluna bilər. Biodizel istehsalı, dimetil efiri (DME), elektrik enerjisi istehsalında və digər proqramlarda metanolun istifadəsinə olan tələbat artdıqca bazarların sayı da artır və metanolun istifadəsi ilə bağlı yeni proqramlar tətbiq olunur. Metanol həmçinin benzinə əlavə olunduğu zaman yanacağın daha təmiz yanmasına və ətraf mühitə emissiyanın daha az olmasına səbəb olan yanacaq komponentlərinin istehsalı üçün də istifadə olunur.

BGQ işə salındıqdan sonra "Azərikimya" DŞ müəssisələrində istifadə olunan elektrik və istilik enerjisinin, son nəticədə işə istehsal olunan yekun məhsulların maya dəyəri xeyli aşağı düşmüşdür ki, bu da onların sərfəli qiymətlə dünya bazarına çıxarılması, müəssisələrin bir çoxunun gəlirlə işləməsinə səbəb olmuşdur.

Dövlət başçısının 2010-cu il aprelin 22-də imzaladığı "Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin strukturunun təkmilləşdirilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 yanvar 2003-cü il tarixli 844 nömrəli Fərmanına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi barədə" Fərmanla ARDNŞ-in tərkibində "Azərikimya" İstehsalat Birliyi təsis olundu. Onun strukturuna "Etilen-Polietilen" zavodu, "Səthi Aktiv Maddələr" zavodu, "Üzvi Sintez" zavodu,

"Mexaniki Təmir" zavodu, "Kimyalayihə" institutu, Təmir-Tikinti idarəsi, Nəqliyyat və Xüsusi Texnika idarəsi, Anbar Təsərrüfatı daxildir.

Birliyin "Etilen-Polietilen" zavodunda 260000 ton/il gücündə etilen, 136000 ton/il gücündə propilen, 156000 ton/il gücündə polietilen, 25000 ton/il gücündə TİPS, 24400 ton/il gücündə MİPS, 1750 ton/il gücündə MDİPE, Üzvi Sintez zavodunda 15000 ton/il gücündə propilen oksidi, 8000 ton/il gücündə propilen qlikol, 10800 ton/il gücündə poliefir qətranları, Səthi Aktiv Maddələr zavodunda 41000 ton/il gücündə kaustik soda, 36300 ton/il gücündə xlor, 8000 ton/il gücündə sulfat turşusu və 2550 ton/il gücündə quru natrium karbonat istehsalatları var.

“Azərikimya” İstehsalat Birliyinin perspektiv inkişaf planına uyğun olaraq Birliyin fəaliyyətdə olan müxtəlif qurğularında beynəlxalq standartlara cavab verən müasir avadanlıqlarla əvəz edilməklə rekonstruksiya işləri həyata keçiriləcək, istehsal olunan məhsulların çeşidi və keyfiyyəti artırılacaqdır.

Sumqayıtda kimya sənaye parkının yaradılması ölkənin iqtisadi inkişafına təkan verməklə yanaşı yeni iş yerlərinin açılmasına və gənc mütəxəssislərin işə cəlb olunmasına şərait yaratmışdır.

Yeri gəlmişkən, Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının tikintisində işlər sürətlə aparılır. Parkın rezidenti “Azertexnolayn” MMC-nin polad boru zavodu burada fəaliyyət göstərir. Eyni zamanda, daha iki zavodun inşasına başlanılıb.

Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının digər rezidenti olan “SOCAR Polymer” MMC tərəfindən istehsal avadanlıqlarının gətirilməsi başa çatdırılıb. Müəssisənin istehsal prosesinə 2016-cı ildə başlaması planlaşdırılır. Bunlarla yanaşı, hazırda Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının sosial zonasında yerləşəcək 16 mərtəbəli inzibati binanın inşası davam etdirilir, yaxın vaxtlarda isə Peşə Tədris Mərkəzinin və 3 emalatxananın tikintisində başlanılacaq.

Hazırda "Etilen-Polietilen" zavodunun EP-300 və Polimir-120 qurğularında rekonstruksiya aparılması üçün tədqiqat işlərinə başlanmışdır. Tədqiqat işlərindən

sonra hər iki qurğuda həyata keçiriləcək rekonstruksiya zamanı mənəvi-fiziki köhnəlmiş avadanlıqların daha müasir avadanlıqlarla əvəz olunması, texnoloji prosesin nəzarət-ölçü sisteminin modernləşdirilməsi, layihə gücünün artırılması, yeni xammal növlərinin - qaz fraksiyalarının tətbiqi nəzərdə tutulur.

Perspektiv inkişaf planı çərçivəsində yeni dövrü su soyutma qurğusu və azot-oksigen qurğusunun tikintisi üçün hazırlıq işləri həyata keçirilir. Eyni zamanda, son illər ölkə rəhbərliyinin kənd təsərrüfatının inkişafına diqqətinin və dəstəyinin nəticəsi olaraq yeni azot-karbamid gübrəsi istehsalatının tikintisi də nəzərdə tutulur.

Ölkəmizdəki sosial-iqtisadi inkişaf əlaqədar əhali və sənayenin yanacağa ehtiyacı ilbəl artır, keyfiyyət standartları yüksəlir. Neft-qaz emalı və neft kimyası komplekslərində hazırda fəaliyyətdə olan fiziki və mənəvi cəhətdən köhnəlmiş qurğular günün tələblərinə cavab vermir.

Bu və digər səbəblərdən müasir standartlara cavab verən Neft-Qaz Emal və Neft-Kimya kompleksinin (NQNK) inşa olunması zərurətə çevrilmişdir. Hazırda dövlət tapşırığına uyğun olaraq, SOCAR tərəfindən şəhər kənarında müasir standartlara cavab verən belə bir kompleksin layihələndirilməsi üçün intensiv iş aparılır. Bu yaxın onillikdə Azərbaycan iqtisadiyyatının ən böyük layihəsidir. 2014-2024-cü illər ərzində NQNK layihəsinin həyata keçirilməsi həm paytaxtımızın ekoloji durumunun yaxşılaşdırılması, həm də istehsal olunan məhsulların keyfiyyətlərinin və çeşidlərinin artırılması üçün real imkanlar yaradacaq, ölkəmizin və bütövlükdə regionun iqtisadi cəhətdən daha da güdrətlənməsinə xidmət edəcəkdir. Qaz emalı, Neft Emalı, Neft kimyası zavodlarından, habelə elektrik stansiyasından ibarət olacaq kompleksin inşasına hazırlıq işləri artıq başa çatmaqdadır.

SOCAR bu gün güclü bir sərmayədar şirkət olaraq Türkiyə sənayesinin inkişafında da mühüm rol oynayır. Türkiyənin ən böyük neft-kimya kompleksi olan

“Petkim” Petrokimya Holdinginin səhmlərinin 61,32%-i ARDNŞ-ə məxsusdur. Holdingin istehsal gücünün durmadan artırılması məqsədi ilə aparılan ardıcıl tədbirlər tezliklə “Petkim”in Türkiyədə ən böyük, Avropada isə aparıcı istehsal komplekslərindən birinə, regionun iri logistika mərkəzinə çevrilməsinə yönəldilmişdir. “Petkim” limanının genişləndirilməsi, burada böyük həcmli konteyner terminalının, kompleksin enerji tələbatını tam şəkildə təmin edəcək yeni stansiyanın tikilməsi belə tədbirlərdəndir.

Regionun lider şirkəti olaraq SOCAR-ın integrativ potensialı da qat-qat yüksəlmişdir. Şirkətin eyni vaxtda Sumqayıt və Potidə (Gürcüstan) 2 karbamid zavodunun inşasına başlanması deyilənləri bir daha təsdiq edir. Təməli 2011-ci ilin dekabrında dövlətimizin başçısı cənab İlham Əliyevin iştirakı ilə qoyulmuş Karbamid zavodu “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı”na əsasən tikilir. Ammonyak, karbamid mayesi və əmtəəlik karbamid istehsalı bölmələrindən ibarət olacaq zavodda sutkada 1200 ton ammonyak və 2000 ton karbamid istehsal edilməsi nəzərdə tutulur.

Bu layihənin həyata keçirilməsi ilə SOCAR ölkəmizdə aqrar sahənin inkişafına ciddi dəstək verəcəkdir. Zavodun inşası ilə əlaqədar beynəlxalq tender keçirilmiş və artıq “Samsung Engineering Co. LTD.” Şirkəti ilə layihələndirmə, satınalma və tikinti Müqaviləsi imzalanmışdır. Karbamid zavodunun 2013-2015-ci illər ərzində inşa olunması nəzərdə tutulur. Gürcüstanda da analoji zavodun tikilməsi həm ölkəmizin kənd təsərrüfatında azot gübrəsinə tələbatın tam təmin edilməsinə, həm də region bazarlarına yeni və perspektivli məhsul çıxarılmasına əlavə imkanlar yaradacaqdır. İki zavodun birgə istehsal gücü 1 milyon ton təşkil edəcəkdir.

Azərbaycanın digər iri kimya zavodları Sumqayıtdakı «Superfosfat», «Məişət kimyası», «Üzvi sintez», «Sintetik kauçuk»; Bakıdakı «Şin»; Salyanda

«Plastik kütlə»; Gəncədə sabun, lak-boya; Bakıda, Böyük Şorda, Bakıxanov qəsəbəsində əczaçılıq, Neftçaladakı «yod-brom» zavodlarıdır. Kimya zavodları təbii qiymətli xammala qənaət etməklə ucuz məhsullar hazırlayır. Lakin bu zavodlar ekologiyanı (havanı, suyu, torpağı) korlayır. Bu problemi müasir təmizləyici texnoloji avadanlıqları zavodlarda quraşdırmaqla həll etmək olar.

19 yeni müəssisə və istehsalatı özündə birləşdirəcək bu nəhəng kompleksin tikintisi ilə Azərbaycanda ilk dəfə olaraq dünya bazarında tələbatın çox yüksək olduğu aşağı təzyiqli polietilen (ildə 400 min ton) və polipropilen (ildə 130 min ton) istehsal ediləcək, yüksək təzyiqli polietilenin istehsal həcmi 2,5 dəfə artırılaraq 300 min tona çatdırılacaq, kənd təsərrüfatı ildə 1 milyon ton azot gübrələri ilə təmin ediləcəkdir.

Azərbaycan hökumətinin qərarına əsasən, ölkədə yeni Neft-Qaz emalı və Neft Kimya Kompleksi (NQENKK) tikintisi lahiyəsi SOCAR tərəfindən uğurla həyata keçirilir, Artıq bu məqsədlə müvafiq tədbirlər planı hazırlanıb, tikinti işlərinin aparılması üçün Bakı şəhərində təqribən 60 km cənubda, Abşeron və Qaradağ rayonlarının sərhədində müvafiq torpaq sahəsi ayrılmış və ərazinin tikintiyə hazırlanması işləri davam etdirilir.

Yeni kompleks 2 mərhələdə həyata keçiriləcək. 2016-2021-ci illəri əhatə edəcək 1-ci mərhələdə istehsal gücü 12 milyard kub metr olan Qaz Emalı Zavodu; illik istehsal gücü təqribən 850 min ton olan Neft Kimyası Zavodu (NKZ); Ümumzavod Təsərrüfatı və Enerji Bloku (ÜTEB) inşa ediləcək.

2030-cu illəri əhatə edəcək 2-ci mərhələdə isə ilkin emal gücü ildə 8,6 mln ton təşkil edən Neft Emalı Zavodu (NEZ) tikilib isdismara veriləcək

SOCAR-dan “APA-Economics”-ə məlumatla görə, Qaz Emalı və Neft Kimyası Zavodlarının tikintisi üzrə “Lahiyyənin İdarə Edilməsi” müsabiqəsinə yekun vurulub. NQENKK və seçmə müsabiqədə qalib gəlmiş “FLUOR” şirkəti arasında imzalanmış müqaviləyə əsasən “FLUOR” şirkəti yeni Kompleks

çərcivəsində iki zavodun Qaz Emalı və Neft Kimyası Zavodlarının inşa edilməsində “Lahiyənin İdarə Edilməsi üzrə” Podratçı (PMC) seçilib.

Bu gün onlarla adda və çox qiymətli, yüksək keyfiyyətli kimya və neft-kimya məhsulları dünyanın 30-dan artıq ölkəsinə ixrac edilməklə beynəlxalq bazarda özünə layiqli yer tutmuş Azərbaycanın kimya və neft-kimya sənayesinin ən müasir texnologiyalar və yüksək məhsuldarlıqlı avadanlıqlar əsasında yenidən qurulması, tələbatın daha yüksək olduğu yeni kimya məhsullarının istehsalına başlanılması istiqamətində aparılan geniş miqyaslı işlər yaxın gələcəkdə respublikamızı kimya sənayesi məhsullarının istehsal həcmi və keyfiyyəti baxımından dünyanın qabaqcıl dövlətlərindən birinə çevirəcəkdir.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin neft-kimya sənayesinin daha da inkişaf etdirilməsi və istehsalata ən müasir texnologiyaların tətbiqi ilə bağlı irəli sürdüyü konsepsiyaya uyğun olaraq "Azərikimya" Dövlət Şirkətinin Azərbaycanda ən yüksək beynəlxalq standartlara cavab verən yeni neft-kimya və gübrə kompleksinin yaradılması sahəsində apardığı işlər bu gün dünyanın bir çox aparıcı neft-kimya şirkətlərinin diqqət mərkəzindədir.

Bütövlükdə ölkənin ödəniş balansı və büdcənin məxaric hissəsi milli iqtisadiyatımızın əsasını təşkil edən neft sektorunun fəaliyyətindən və neftin dünya bazarındakı qiymətindən aslıdır. Bu amil şübhəsiz müstəgil respublikamızın xeyrinə işləyir və nəticədə ciddi problemlər özünü göstərmir. Əksinə, neftin dünya bazarında qiyməti aşağı düşdükcə bu və digər problemlər meydana çıxır və ölkəyə dönrəli valyuta gətirə bilən digər sektorların fəaliyyətinin daha səmərəli təşkili zəruriləşir. Ümumiyyətlə, milli iqtisadiyatın sabit inkişafı aparıcı sənaye komplekslərin paralel olaraq hamısının səmərəli fəaliyyətindən bilavasitə aslıdır. Sənayemizin belə mühüm qeyri-neft sektorlarından birdə kimya və neft-kimya kompleksidir.

Respublikanın başqa sənaye sahələri kimi, kimya sənayesində əsasən ilkin emal inkişafında mühüm rol oyanasa da, ekoloji cəhəddən ziyalı sahədir. Torpağa, suya və havaya atılan tullantılar bəzən böyük faciyələrə gətirib çıxarır. Abşeronda ekoloji gərginlik son həddə çatmışdır və bu ekoloji gərginliyi zəiflətmək və tədricən aradan qaldırmaq üçün kimya sənayesi müəssisələrinin yeni texnoloji avadallıqla təchizatı hesabına istehsalın səmərəliliyini artırmaq, ekoloji müvazinəti bərpa etmək və yaxşılaşdırmaq tələb olunur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti 29 dekabr 2012- ci il tarixli fərmanı ilə təstiqlənmiş “Azərbaycan 2020 Gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasının “İqtisadiyyat strukturunun təkmilləşdirilməsi, qeyri-neft sektorunun inkişafı”⁵ adlı bölməsində yanacaq-enerji kompleksinin inkişaf perspektivləri ilə bağlı aşağıdakılar qeyd olunmuşdur:

- Konsepsiyanın əhatə etdiyi dövr ərzində neft-qaz hasilatı, nəqli və emal sistemlərinin inşası, yenidən qurulması və modernləşdirilməsi nəzərdə tutulur;
- “Şahdəniz-2” layihəsinin gerçəkləşdirilməsi və Trans-Anadolu qaz kəmərinin (TANAP) çəkilişi yaxın gələcəkdə Avropanın təminatında Azərbaycanın statusunu daha da yüksəldəcəkdir;
- İqtisadiyyatın klasterlər əsasında inkişafı çərçivəsində neft, qaz emalı və neft-kimya zavodlarından ibarət kompleksin inşası planlaşdırılır;
- Kompleksin təşkili zəruri investisiyaların cəlb edilməsinə, ekoloji normativlərə riayət olunmasına son məhsulun istehsalına gədər olan texnoloji zəncirin qurulmasına, hazır məhsulun rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinə, bu sahədə ixracın həcmünün və çeşidinin genişləndirilməsinə imkan yaradacaqdır

⁵“Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiqlənmişdir

- Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Şirkətinin investisiya fəallığı dahada artırılacaq onun şaxələndirilməsi istiqamətində zəruri addımlar atılacaq, o cümlədən xarici ölkələrdə sərmayə qoyuluşlarına mühüm yer ayrılacaqdır.
- Kompleksə daxil olan sahələrin maadi-texniki bazasının gücləndirilməsi mövcud istehsal güclərindən səmərəli istifadə olunması, ən muasir texnika və texnoloqiyalardan istifadə etməklə, ətraf mühitə zərərli təsirin minimuma endirilməsi.
- Kompleksə daxil olan sahələrdə sağlam rəqabət mühütünün formalaşdırılması, elmi-texniki potensialın gücləndirilməsi və inovasiya layihələrin geniş tətbiq edilməsi hesabına sahədə rəqabətə davamlı mal iş və xidmətlərin təqdim edilməsinə nail olunması və inkişafı üçün sahənin qarşısında duran digər vəzifələrin həyata keçirilməsi.

FƏSİL II: NEFT- KİMYA KOMPLEKSİNİN YENİDƏN QURULMASI VƏ İNKİŞAFININ TƏHLİLİ VƏ İQTİSADI QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2.1. Neft-kimya kompleksi istehsalının təhlili, dinamikası. Azərbaycanda kimya sənayesinin inkişaf dinamikası.

Müasir qloballaşma şəraitində iqtisadi sistemin transformasiyası Azərbaycanda iqtisadi cəhətdən təhlükəsiz, dayanıqlı və sivil cəmiyyətin qurulması zərurətini ön plana çəkmişdir. Bu mürəkkəb proseslərdə sənayenin rolu danılmazdır.

Dünya İqtisadiyyatına inteqrasiya şəraitində Azərbaycanın başlıca maraqlarından biri ölkənin ixrac potensialının artması, respublikada istehsal olunan müxtəlif çeşidli məhsulların dünya bazarına çıxışının təmin edilməsidir. Ancaqtəhlillər göstərir ki, bugünə qədər reallaşdırılan inteqrasiya prosesləri milli iqtisadiyyatın real sektorlarının ixrac potensialının artmasına arzuolunan təsirigöstərməyib. İxracın artımında əsas rolu neft və neft-kimya məhsulları oynayıb. Buna görə də respublikamızın dünya İqtisadiyyatına inteqrasiyasının ən mühüm istiqaməti olaraq Dövlət Ticarət Təşkilatı (DTT) üzvlük məsələsi aktual məsələ kimi öndə durur.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın bir sıra strateji məhsullar üzrəixracının son illər üzrə dinamikasına diqqət yetirməyimiz, DTT-yə üzvolma ərəfəsində olan ölkəmizin ixrac potensialı haqqında daha dolğun təsəvvür formalaşdırıla bilər. Belə ki, respublikamızın dünya ticarət sistemində sıx şəkildəqovuşmasında onun maraqlarının təmin olunması üçün bu əsas parametrdir.

Dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, dünya İqtisadiyyatına inteqrasiyanın sürətləndirilməsi, kapitalın beynəlxalq hərəkətdən səmərəli istifadə olunması, xarici İqtisadi fəaliyyətin genişləndirilməsi, ölkəmizindünyada gedən qloballaşma prosesindən kənar qalmaması üçün DTT-yə üzv olmaq Azərbaycanın qarşısında

duran aktual məsələdir. Eyni zamanda, butəşkilata üzv olarkən Azərbaycanın maraqlarının qorunması da elə o qədər aktualdır.

DTT dünyada baş verən qloballaşma, milli İqtisadiyyatların bir-birinə inteqrasiyası proseslərinin önündə duran təşkilat olaraq, yarandığı vaxtdan etibarən öz əhatə dairəsini ticarətlə yanaşı, həm də xidmət, əqli mülkiyyət, investisiya, mübahisələrin həlli və digər mühüm sahələrlə genişləndirmişdir. Bu proses indi də davam edir. Hal-hazırda DTT dünya ticarətinin 95 faizinə nəzarət edir və 149 dövlət bu təşkilatın üzvüdür. DTT öz üzvləri üçün ümumi İqtisadi əməkdaşlıq prinsiplərinin qurulması və yeni ticarət qaydalarının formalaşdırılması üçün bir forumdur.⁶

Kimya müəssisələrində istehsalın texniki və texnoloji səviyyəsinin aşağı olması öz növbəsində bu və ya digər tullantıların yaranmasına imkan verir. Mövcud reallıqları və eləcə dünyada neft-kimya məhsullarına olan tələbatı artmaqda olduğunu nəzərə alaraq qarşıda respublikamızın neft-kimya sənayesinin tənəzzüldən çıxarılması yollarının müəyyənləşdirilməsi məsələsi qoyulmuşdur. Belə bir məsələni neft-kimya sənayesi müəssisələrinin istehsal bazasının modernizə edilməsi yolu ilə həll etmək olar. Bu onunla izah edilir ki, müasir marketing metodlarından səmərəli istifadə etməklə neft-kimya sənayesini texniki-texnoloji cəhətdən yenidən qurmaq, həm daxili, həm də xarici bazara yüksək rəqabət qabiliyyəti ilə seçilən neft-kimya məhsulları çıxarmaq mümkündür.

⁶<http://www.kitab.az>

Kimya sənayesi rezin və plastmas məmulatlarının istehsalı⁷

Cədvəl 1

	2005	2010	2011	2012	2013
Kaustik soda (maye), min ton	26,4	7,1	13,2	0,3	-
Ondan əmtəlik		6,2	9,8	0,3	-
Propilen, min ton	29,2	28,6	40,2	35,0	31,0
Etilen, min ton	54,7	55,0	77,6	69,2	78,5
Polietilen	53,0	53,7	75,3	67,2	76,2
Ondan əmtəlik	-	52,8	74,5	66,8	76,2
Izopropil spirt, min ton	20,7	10,5	10,9	7,2	13,8
Azot, mln kub metr	9,9	15,8	20,3	19,3	17,1
Ondan əmtəlik	-	4,8	0,3	1,3	1,6
Lak boya məmulatları, minton	3,5	2,3	3,2	3,5	5,2
Xlorid turşusu, ton	8100	3300	4200	105,0	-
Ondan əmtəlik	-	2000	600,0	-	-
Sulfat turşusu, minton	18,8	10,9	19,8	6,2	0,2
Ondan əmtəlik	-	10,1	15,5	4,3	0,2
Polimer örtüklər, ton	1475	521,4	625,0	123,4	28,3
Plastik qapı və pəncərə blokları, min ədəd	-	102,4	101,6	94,2	97,6

Cədvəldən göründüyü kimi, propilen istehsalı 2005-ci ildən 2013-ci ilə gədər təxminən 25% artmışdır. Ondan əmtəlik məhsulda artmışdır. Etilen isə 54,7 min

⁷Azərbaycanın statistik göstəriciləri - 2014. Bakı: «Səda», 2015. 772 s.

tondan 78,5mln tona gədər, polietilen 53 min tondan 76,2 min tona gədər, azot 9,9 mln kub metrədən 17,1 mln kub metr, lak boya məmulatları 3,5 min tondan 5,2 min tona gədər artmışdır. Xlorid turşusunun istehsalı 2013-ci ildə tamamilə dayandırılıb. Sulfat turşusu, polimer örtükləri, plastik qapı və pəncərə blokları azalmışdır.

Kimya sənayesinin iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə göstəriciləri

Cədvəl 2

	2005	2010	2011	2012	2013
Istehsal fəaliyyət növləri üzrə sənaye əsas fondları, mln man	486,7	473,4	428,2	420,1	426,8
əvvəlki ilə nisbətən %-lə	99,3	94,0	94,6	95,2	101,6
Fond verimi (əvvəlki ilə nisbətən) %-lə	109,1	521,7	94,8	90,7	112,8
Fondla silahlanma (əvvəlki ilə nisbətən) %-lə	103,8	18,8	46,0	103,1	97,1

Cədvəl 2-nin məlumatlarından görünür ki, sənaye əsas fondları 2005-ci ilə nisbətən 2013-ci ildə təxminən 9% azalmışdır ki, bu da əsas fondların fiziki və mənəvi köhnəlməsi nəticəsində baş vermişdir. 2012 –ci ilə nisbətən isə 2013-cü ildə 1% artmışdır.

Fond verimi 2013-ci ildə əvvəlki ilə nisbətən 22,1 % azalmışdır.

Fondla silahlanma əmsalı isə 2013-ci ildə əvvəlki ilə nisbətən 5,6% azalmışdır.

Ümumiyyətlə istehsal olunan sənaye məhsulunun 60 faizdən çoxu kimya və neft-kimya sənayesi müəssisələrinin payına düşür. Ölkənin iri kimya və neft-kimya müəssisələrindən "Etilen-polietilen", "Səthi aktiv maddələr", "Sintezkauçuk" və "Üzvi sintez" zavodları, "Sumqayıt Superfosfat" ASC və «Azərbaycan məişət

malları» ASC və "Sumqayıt aşqarlar" ASC Sumqayıt şəhərində yerləşir və fəaliyyət göstərir.

«Azərikimya» Dövlət Şirkətinin Sumqayıt «Etilen-polietilen» zavodu

1987-ci ildə «Sintezkauçuk» zavodunda «EP-300» kompleksi işə buraxılmışdır. Kimya sənayesinin baza müəssisəsi olan «Etilen-polietilen» zavodu 1999-cu ildən «EP-300» və «Polimir-120» istehsalatları əsasında dövlət müəssisəsi kimi fəaliyyət göstərir.

Müəssisənin tərkibində olan Buxar Generator kompleksi (BGK) 2001-ci ildə istismara verilmişdir.

Qurğu «Etilen-polietilen» zavodunu, eləcə də «Azərikimya» Dövlət Şirkətinin müəssisələrini 110 və 16 atmosferlik buxarla və elektrik enerjisi ilə təmin edir. Hazırda müəssisədə etilen, propilen, polietilen istehsal olunur.

«Azərikimya» Dövlət Şirkətinin Sumqayıt "Üzvi sintez" zavodu Keçmiş Sumqayıt kimya kombinatı zavodunun tikintisinə 28 iyul 1958-ci ildə Sov.İKP MK-nın və SSRİ Nazirlər Sovetinin qərarı əsasında icazə verilmişdir. Zavodun tikintisinə 1960-cı ildə başlanılmış və Sumqayıt kimya kombinatı SSRİ Kimya Sənayesi Nazirliyinin tərkibinə daxil edilmişdir.

1965-ci ildə neft-kimya kombinatı adlandırılmışdır. Sonralar adı bir neçə dəfə dəyişdirilmiş, müxtəlif idarə və nazirliklərin, o cümlədən 1971-ci ildən 1979-cu ilədək «Sumqayıtkimyasənaye» İstehsalat Birliyinin tabeliyində olmuşdur. 31 dekabr 1992-ci ildən «Azərikimya» Dövlət Şirkətinin tərkibində Sumqayıt «Üzvi sintez» zavodu kimi fəaliyyət göstərir.

«Azərikimya» Dövlət Şirkətinin Sumqayıt «Səthi aktiv maddələr» zavodu daha doğrusu M.Əzizbəyov adına Sumqayıt «Kimya zavodu»–SSRİ kimya sənayesinin iri müəssisələrindən biri, Sumqayıt kimyasının ilki, "Soyuzxlor" ümumittifaq sənaye birliyinə daxil idi. 1979-cu ildə yaradılmışdır. Birliyin əsasını təşkil edən

Sumqayıt «Kimya zavodu»nun tikintisinə 1943-cü ildə başlanılmış, 1945-ci ildə ilk məhsul-kaustik soda alınmışdır.

M.Əzizbəyov adına Sumqayıt «Kimyasənaye» İstehsalat birliyi, 1992-ci ildən «Azərikimya» Dövlət Şirkətinin tərkibində Səthi aktiv maddələr Sumqayıt Elm-istehsalat kommersiya firması, 31.12.1992-ci ildən «Azərikimya» Dövlət Şirkətinin tərkibində Sumqayıt «Səthi aktiv maddələr» İstehsalat birliyi, 1994-cü ildən «Azərikimya» Dövlət Şirkətinin tərkibində Sumqayıt «Səthi aktiv maddələr» zavodu kimi fəaliyyət göstərir. Hazırda müəssisədə maye xlor, maye və quru soda, xlorid və sulfat turşusu, dixloretran, «Bəyaz» ağardıcı maddəsi kimi məhsullar istehsal olunur.

«Azərikimya» Dövlət Şirkətinin Sumqayıt «Sintezkauçuk» zavodu yəni Sovet Azərbaycanının 40 illiyi adına Sintezkauçuk təcrübə zavodu – Azərbaycan SSR neft kimyası sənayesi müəssisəsi idi.

1935-ci ildə yaradılmışdır. 1941-ci ildə sintetik spirt və kauçuk sexlərinin tikintisinə başlanılmış, lakin Böyük vətən müharibəsi illərində dayandırılmışdır. 1945-ci ildə yenidən tikintiyə başlanılmış və 1952-ci ilin avqustunda etil spirti sexləri kompleksi istifadəyə verilmişdir. Həmin ildə SSRİ-də ilk dəfə olaraq zavodda neft qazlarının emalı əsasında sintetik etil spirti alınmağa başlandı.

1957-ci ildə monomer və butadien-stirol kauçuku istehsal edən sexlər işə salındı. 1992-ci ildən «Azərikimya» Dövlət Şirkətinin tərkibində Sumqayıt «Sintezkauçuk» İstehsalat birliyi, 1994-cü ilin avqust ayından «Azərikimya» Dövlət Şirkətinin tərkibində Sumqayıt «Sintezkauçuk» zavodu kimi fəaliyyət göstərir. Hazırda müəssisədə texniki və mütləqləşdirilmiş izopropil spirti, texniki efir, butadien və butil-izobutilen fraksiyaları istehsal olunur.

SSRİ Nazirlər Sovetinin 09 fevral 1956-cı il tarixli 185-192 sayılı qərarına əsasən SSRİ Kimya Nazirliyi «Superfosfat» zavodunun Sumqayıt şəhərində tikilməsini 25 fevral 1956-cı ildə 118/24 sayılı əmri ilə təsdiqləmişdir. Zavodun

təmali 1958-ci ilin noyabr ayında Sumqayıt şəhərindən 3 km cənubi qərbdə və Bakı şəhərinin 35 km şimalında Sumqayıt sənaye rayonunda qoyulmuşdur. Sumqayıt «Superfosfat» zavodu 1961-ci ildə istismara verilmiş, zavodun öz istehsalı olan sulfat turşusu bazasında sadə superfosfat gübrəsinin istehsalında ixtisaslaşmışdır. İlk sulfat turşusu sexi 1962-ci ilin yanvarında, ən böyük sadə superfosfat sexi 1963-cü ildə, dənəvər superfosfat sexi 1964-cü ildə, ftorlu alüminium sexi 1966-cı ildə, ikipilləli kontaktlaşma üsulu ilə işləyən sulfat turşusu sexi (SK-25) 1975-ci ildə işə salınmışdır. 1971-ci ildən 1979-cu ilədək «Sumqayıtkimyəsənaye» İstehsalat Birliyinin tərkibində olmuş, SSRİ Kimya Sənayesi Nazirliyi 1979-cu ildə birliyə daxil olan müəssisələri ayıraraq müstəqil müəssisə – Sumqayıt «Superfosfat» zavodu yaradılmışdır. 2001-ci ilin noyabr ayından müəssisə «Sumqayıt superfosfat» ASC-yə çevrilmişdir. Hazırda müəssisə sulfat turşusu istehsal edir.

Sintetik yuyucu maddələr istehsalı layihə tapşırığına uyğun Azərbaycan Respublikası Nazirlər Sovetinin 12.04.1962-ci il tarixli 343 №-li Qərarına əsasən yaradılmışdır. 1 sayılı istehsal 1966-cı ildə 30 min t/il məhsuldarlıqla istismara verilmişdir. 2 sayılı istehsalat məhsuldarlığı 60 tn/il ittifaq Dövlət Layihə İnstitutu tərəfindən layihələndirilmiş, 1978-ci ildə istismara verilmişdir. 1966-cı ildə məhsuldarlığı 30 tn/il olan 14 sayılı sex Sumqayıt «Kimya zavodu»nun tərkibində yaradılmışdır.

Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin Dövlət Əmlakının özəlləşdirilməsi departamentinin 310 sayılı 27.12.2001-ci il tarixli Sərəncamı ilə Sumqayıt «Məişət kimyası» ASC elan edilmişdir.

Sumqayıt «Məişət kimyası» ASC səhmdarlarının 22.04.2006-cı il tarixli 1 sayılı Protokolunun qərarına və Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin Hüquqi Şəxslərin Dövlət qeydiyyatı üzrə Sumqayıt Bölgə şöbəsinin 22.05.2006-cı il tarixli 02.06-S-25-3235 sayılı şəhadətnaməsinə əsasən tam rəsmi adı dəyişilərək

«Azərbaycan məişət malları» ASC-yə çevrilmişdir. Hazırda müəssisədə kalsium karbonat, perlit, kərpic, maye şüşə istehsal olunur.

«Sumqayıt aşqarları» ASCAzərbaycan SSR neft emalı və neft kimyası sənayesi müəssisəsi olmuş, SSRİ-də aşqar istehsalına görə böyük zavod olmuşdur. BFK və IXP-101 markalı aşqarlar, sulfidalkilfenol və formalin istehsal edirdi. 1957-ci ildə Sov.IKP-nin XXII qurultayı adına Bakı neftayırma zavodunun tərkibində Sumqayıtda aşqar istehsal edən AZNII-7 qurğusunun təməli qoyulmuş, 1960-cı ildə ilk məhsul vermişdir. 1966-cı ildə həmin qurğu əsasında müstəqil Sumqayıt Aşqarlar zavodu yaradılmış, BFK-1 aşqarı istehsal edən sex işə salınmışdır.

1968-ci ildə formalin, 1970-ci ildə yeni yüksək effektiv BFK aşqarı istehsalına başlanmışdır. 1975-ci ildə BFK-1 aşqarı istehsalı əsasında daha təkmil IXP-101 aşqarı buraxılışı təşkil olunmuşdur. IXP-101 aşqarı respublikada buraxılan dizel sürtgü yağlarına əlavə etmək üçündür. 2003-cü ilin noyabr ayından «Sumqayıt aşqarları» ASC-yə çevrilmiş, «Titan-Neftexim» şirkətinin tərkibində fəaliyyət göstərir. Hazırda həlledicilər, boyalar istehsalı ilə məşğuldur.

Müasir qloballaşma şəraitində Azərbaycan iqtisadiyyatının mövcud vəziyyətinin təhlili və onun inkişaf strategiyasının prioritetlərinin müəyyənləşdirilməsi istiqamətində aparılan tədqiqat araşdırmaları ilə aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir:

- qeyri-neft sektorunun inkişafının prioritet istiqamətləri müəyyənləşdirilmiş və onun strateji inkişafının problemləri ətraflı araşdırılmışdır;
- sənayedə istehsal olunan məhsulların rəqabətqabiliyyətliliyinin və keyfiyyət göstəricilərinin artırılması hesabına ölkə iqtisadiyyatının dünya təsərrüfat sistemində inteqrasiyası məsələləri sistemli tədqiq edilmişdir;
- aparılmış hərtərəfli elmi araşdırmaların ümumiləşdirilməsi əsasında ölkə iqtisadiyyatının yaxın gələcəkdə inkişaf konturları və əsas hədəfləri müəyyənləşdirilmişdir;

- Azərbaycanın 2020-ci ilədək olan dövrü əhatə edəcək inkişaf konsepsiyasının hazırlanmasında nəzərə alınmalı amillər göstərilmiş, elmi əsaslara söykənən konkret müddəadan irəli sürülmüşdür; O dayanıqlı iqtisadi inkişafın təmini, ölkənin istehsal potensialının gücləndirilməsi, daxili bazarın idxaldan asılılığının aradan qaldırılması, sənaye müəssisələrinin inkişafının prioritet istiqamətləri müəyyən olunmuşdur.

Kimya sənayesi müəssisələrində aylarında işləyən 8671 nəfərin və rezin-plastmas məmulatları istehsalı sahəsində çalışan 2528 nəfərin orta aylıq əmək haqqı müvafiq olaraq 236,5 manat və 184,9 manat olmuşdur.

2.2 Neft kimya kompleksində struktur dəyişiklikləri, sənaye parkı və klasterlərin inkişafı.

Azərbaycanın sənaye potensialının «onurğa sütunu» olan «Azərkimya» şirkətinin tərkibində olan sənaye müəssisələrinin də yenidən qurulması hökumətin diqqət mərkəzindədir. Bu struktura daxil olan kimya müəssisələrinin perspektiv inkişafı ilə əlaqədar yeni proqram hazırlanmışdır. Bu sənədin əsas istiqamətləri «Azərikimya» kompleksini yerli xammal bazası əsasında ən mütərəqqi texnologiyalara əsaslanan yeni zavodların tikintisindən və yenidən qurulmasından ibarətdir. Hökumətin bu planı həm də Sumqayıtdakı müəssisələrin bazasında sənaye şəhərciyinin yaradılması ilə paralel həyata keçirilir.

Sumqayıtın mövcud infrastrukturunun bərpa olunması, eyni zamanda yeni müəssisələrin yaradılması XXI əsrin ikinci onilliyi üçün əsas olacaqdır.

Prezident İlham Əliyevin 2011-ci il 21 dekabr tarixdə imzaladığı «Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının yaradılması haqqında» Fərmanı da bu və digər məqsədlərin gerçəkləşdirilməsi baxımından vacib əhəmiyyətə malikdir. Burada göstərildiyi kimi, belə bir fərmanın imzalanması ölkədə innovativ və yüksək

texnologiyalar əsasında rəqabət qabiliyyətli sənaye istehsalının inkişafı üçün münbit şərait yaradılması, bu sahədə sahibkarlığın dəstəklənməsi, qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafını təmin edilməsi, əhalinin istehsal sahəsində məşğulluğunun artırılması məqsədinə xidmət edir.

Fərmana əsasən, Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının yaradılması nəzərdə tutulur. Həmçinin sənəddə göstərilir ki, sənaye parkı sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün zəruri infrastruktura və idarəetmə qurumlarına malik olan, müasir texnologiyaların tətbiqi yolu ilə rəqabət qabiliyyətli məhsullar istehsalı və xidmətlər göstərilməsi məqsədləri üçün istifadə edilən, sahibkarların səmərəli fəaliyyətinə və inkişafına kömək edən ərazidir. Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının ərazisində neft-kimya və digər prioritet sənaye sahələri üzrə rəqabət qabiliyyətli məhsulların (işlərin, xidmətlərin) istehsalı və emalı müəssisələri yaradılmalıdır.

Sumqayıt Texnologiyalar Parkında ağır maşınqayırma və sənaye qazları istehsalı, eləcə də Alüminium, Kondensator, MDF, “Müasir Tikinti Materialları”, Qlükoza istehsalı zavodlarının istifadəyə verilməsi, “Qaradağ Sement” zavodunun yenidən qurulması və 2 yeni sement, Bərk məişət tullantılarının yandırılması, Gəmiqayırma, Günəş Panelləri, “Xovlu İplik”, Gübrə zavodlarının və digərlərinin tikintisinin davam etdirilməsi sənayeləşmə siyasətinin real nəticəsidir. Energetika sənayesinin inkişafı, o cümlədən alternativ enerji mənbələrindən istifadənin sürətləndirilməsi və bu sahədə yeni istehsal obyektlərinin yaradılması istiqamətində zəruri işlər görülür. Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı, Balaxanı Sənaye Parkı iqtisadiyyatın modernləşdirilməsini, innovativ iqtisadiyyatın formalaşmasını, sahibkarlığın inkişafını sürətləndirəcək, idxaldan asılılığı azaltmaqla qeyri-neft

ixracatını artıracaq, əhalinin məşğulluğunun artırılmasında önəmli rol oynayacaqdır.⁸

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin neft-kimya sənayesinin daha da inkişaf etdirilməsi və istehsalata ən müasir texnologiyaların tətbiqi ilə bağlı irəli sürdüyü konsepsiyaya uyğun olaraq "Azərikimya" Dövlət Şirkətinin Azərbaycanda ən yüksək beynəlxalq standartlara cavab verən yeni neft-kimya və gübrə kompleksinin yaradılması sahəsində apardığı işlər bu gün dünyanın bir çox aparıcı neft-kimya şirkətlərinin diqqət mərkəzindədir.

2011-ci ildə Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin iştirakı ilə İzmirdə ARDNŞ-in "STAR" neft emalı zavodunun təməli qoyuldu. İllik məhsuldarlığı 10 milyon ton həcmində nəzərdə tutulan bu zavodda 11 çeşiddə məhsul istehsal olunacaq və beləliklə, "Petkim"-in xammal tələbatı ödəniləcəkdir. Hazırda Türkiyə neft-kimya sektorunun ən böyük müəssisəsi olan "Petkim" bu bazarda 25-27% paya malikdir. Yeni zavodun işə düşməsi kompleksin illik istehsal gücünün 6 milyon tona, Türkiyənin neft-kimya sektorunda malik olduğu payı işə 40%-dək yüksəltməyə imkan verəcəkdir. Bu gün artıq deyə bilərik ki, "Petkim"-in tezliklə bütün regionda neft kimya sənayesinin liderinə çevrilməsi üçün bütün məqsədyönlü addımlar atılmışdır və bu istiqamətdə işlər qrafikə uyğun davam etdirilir.

⁸Sənaye parkları haqqında Nümunəvi Əsasnamə. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 24 aprel tarixli 865 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir

Azərbaycanda və Türkiyədə neft-kimya aktivlərinə malik olması ARDNŞ-ə dünya bazarında fəaliyyətini optimallaşdırmaq, istehsal etdiyi məhsulların çeşidini artırmaq və daha çox mənfəət götürmək imkanı verir.

Prezident İlham Əliyevin 21 dekabr 2011-ci il tarixli Sərəncamına əsasən, yaradılmasına başlanan Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı “Azərikimya” və “Petkim”də istehsal edilən məhsulların dərin kimyəvi emala cəlb olunması və əlavə dəyər yaradılması baxımından müstəsna əhəmiyyət kəsb edən bir layihədir.

Sənaye müəssisələrində innovasiya yönümlü texnologiyaların tətbiqi stimullaşdırılacaq, ixtisaslaşmış Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı. İqtisadi rayonlar üzrə sənaye şəhərçiyi infrastrukturunun formalaşdırılması qeyri-neft emal sənayesinin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı dövlət investisiya siyasətində əsas istiqamət olacaqdır.

Bu baxımdan, hər bir iqtisadi rayonun potensialı nəzərə alınmaqla xüsusi iqtisadi zonalarının yaradılması və sənaye şəhərciklərinin (o cümlədən Sumqayıtda neft-kimya məhsullarının emalı, Balaxanıda məişət tullantılarının emalı və Gəncədə metal (alüminium) məmulatların istehsalı üzrə sənaye şəhərcikləri) qurulması mühüm addımlardır.

Kimya Sənaye Parkı şirkətin neft-kimya aktivləri arasında integrativ proseslərin möhkəmləndirilməsinə, xam neft və qazın son məhsullara qədər emal edilməklə müxtəlif çeşidli yekun istehlak malları hazırlanmasına güclü təkan verəcəkdir.

ARDNŞ-in Sumqayıt və Potidə (Gürcüstan) 2 karbamid zavodunun inşasına başlanılıb. Təməli 2011-ci ilin dekabrında dövlətimizin başçısı cənab İlham Əliyevin iştirakı ilə qoyulmuş Karbamid zavodu “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı”na əsasən tikilmişdir.

Ammonyak, karbamid mayesi və əmtəəlik karbamid istehsalı bölmələrindən ibarət olacaq zavodda sutkada 1200 ton ammonyak və 2000 ton karbamid istehsal edilməsi nəzərdə tutulur. Bu layihənin həyata keçirilməsi ilə ARDNŞ ölkəmizdə aqrar sahənin inkişafına ciddi dəstək verəcəkdir.

Zavodun inşası ilə əlaqədar beynəlxalq tender keçirilmiş və artıq “Samsung Engineering Co. LTD.” Şirkəti ilə layihələndirmə, satınalma və tikinti Müqaviləsi imzalanmışdır.

Karbamid zavodunun 2013-2015-ci illər ərzində inşa olunması nəzərdə tutulur. Gürcüstanda da analoji zavodun tikilməsi həm ölkəmizin kənd təsərrüfatında azot gübrəsinə tələbatın tam təmin edilməsinə, həm də region bazarlarına yeni və perspektivli məhsul çıxarılmasına əlavə imkanlar yaradacaqdır. İki zavodun birgə istehsalı gücü 1 mln. ton təşkil edəcəkdir.

Prezident İlham Əliyev 2011-ci il 21 dekabr tarixdə imzaladığı “Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının yaradılması haqqında” fərmanı şəhərdə sənayenin inkişafına mühüm təsir göstərmişdir. Həmin sənədin preambula hissəsində göstəriləndiyi kimi, belə bir fərmanın imzalanması ölkədə innovativ və yüksək texnologiyalar əsasında rəqabətqabiliyyətli sənaye istehsalının inkişafı üçün münbit şərait yaradılması, bu sahədə sahibkarlığın dəstəklənməsi, qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafının təmin edilməsi, əhəlinin istehsal sahəsində məşğulluğunun artırılması məqsədinə xidmət edir.

Fərmana əsasən, Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının yaradılması nəzərdə tutulur. Həmçinin sənəddə göstərilir ki, sənaye parkı sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün zəruri infrastruktura və idarəetmə qurumlarına malik olan, müasir texnologiyaların tətbiqi yolu ilə rəqabətqabiliyyətli məhsullar istehsalı və xidmətlər göstərilməsi məqsədləri üçün istifadə edilən, sahibkarların səmərəli fəaliyyətinə və inkişafına kömək edən ərazidir.

Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının ərazisində neft-kimya və digər prioritet sənaye sahələri üzrə rəqabətqabiliyyətli məhsulların (işlərin, xidmətlərin) istehsalı və emalı müəssisələri yaradılmalıdır.

Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün böyük perspektivlər vəd edən yeni neft-kimya kompleksinin yaxın zamanlarda reallaşdırılması istiqamətində son illər Şirkət rəhbərliyi tərəfindən real nəticələrə nail olunmuşdur və bu sahədə işlər intensiv surətdə davam etdirilməkdədir. Son iki il ərzində yeni komplekslə bağlı müvafiq sənədlər dünyanın ən qabaqcıl şirkətləri ilə birlikdə bütün prosedur qaydalarına uyğun olaraq hazırlanmış və beynəlxalq banklar və investorlar tərəfindən qəbul edilmişdir.

Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, ən müasir və ən yüksək texnologiyalar tətbiq edilərək yaradılacaq yeni neft-kimya və gübrə kompleksinin layihəsinin reallaşdırılması məqsədilə bu sahədə zəngin təcrübəyə malik olan "Exxon Mobile" (ABŞ), "Ineos" (İngiltərə), "Basell" (Hollandiya), "Uhde" ("Thysenn Krupp" - Almaniya), "Technip" (Fransa), KBR (İngiltərə) firmalarının müasir texnologiyalarının tətbiqi nəzərdə tutulmuş və onlarla müvafiq kontraktlar, əməkdaşlıq haqqında memorandumlar imzalanmışdır.

"AzMeCo" şirkətinin irəli sürdüyü layihələrdən biri də Formaldehid zavodlar kompleksidir. Formaldehid və onun törəmələrinin (qətranların) istehsalı üzrə zavodlar kompleksi metanoldan xammal kimi istifadə edərək alınan fərqli məhsulların istehsalını nəzərdə tutur. Formaldehid Kompleksində 3 (üç) növ formaldehid qətranlarının (Karbamid-Formaldehid, Fenol-Formaldehid və Melamin-Formaldehid) istehsal edilməsi planlaşdırılır. Zavod Kompleksi Sumqayıt Kimya Sənaye Parkında yerləşdiriləcəkdir. Formaldehid Zavodları Kompleksinin illik istehsal gücü 55 min 7 ton olan formaldehid, 85 min ton karbamid-formaldehid qətranı, 15 min ton fenol-formaldehid qətranı, 12 min ton melamin-formaldehid qətranı planlaşdırılır.

Formaldehid məhsulu inşaat və ağac məhsulları, güclü maşınqayırma qatranları və külli miqdarda həşərat öldürücülərə olan tələbat səbəbindən tarixən ən böyük metanol törəməsi olubdur. Karbamid-formaldehid qatranları öz növbəsində fibra-karton kimi taxtanı əvəz edəcək birləşmələr, tökmə birləşmələr və faner üçün istifadə olunur. Fenol-formaldehid qatranları laminatlar, tökmə birləşmələr və taxta yapışdırıcılar üçün istifadə olunur. Melamin-formaldehid qatranları da mətbəx və vanna otaqları üçün döşəmələr kimi daha davamlı və su keçirməyən laminatlar, elektrik komponentlərdə tökmə birləşmələr kimi (məsələn yüksək elektrik müqavimətinə görə ştəpsel qurğuları) müxtəlif səth örtmə tətbiqləri üçün istifadə olunur. Azərbaycan hal-hazırda qətran tərkipli taxta məhsullarını Rusiya, Türkiyə və Bolqarıstandan idxal edir.

Artıq bu gün dünya praktikasında kimya sənayesi klasterlər şəkilində inkişafı geniş yayılmaqdadır. Bu texnoparklar Çində, Yaponiyada, Hindistanda, Braziliyada və Avropada geniş vüsət almışdır. Hindistan dövlətində kimya sənayesi 2017-ci ilə qədər 300 milyardlıq məhsul istehsal etməyi planlaşdırır.

Bu gün qurulan texnoparklar adətən xammal mənbəyinə yaxın tikilir və bu tipli klasterlərin inkişafı üçün önəmli olan elektrik enerjisi, insan resursları və xammal ehtiyatları çox önəmlidir.

Son dövrlərdə dünyada kimya və neft-kimya sənayesi məhsullarına olan tələbatın durmadan artması dünya bazarında "Azərikimya" Dövlət Şirkətinin məhsullarına olan diqqət və tələbatı da yüksəltmişdir. Bu işə ölkədə kimya məhsullarının çeşidinin genişləndirilməsini və keyfiyyətinin artırılmasını təmin edən, ən son texnologiyalar və müasir avadanlıqların tətbiq olunaraq ixrac məhsullarının həcmi maksimum artırmağa imkan verən yeni neft-kimya kompleksinin inşasına böyük zərurət yaratmışdır.

2009-cu ildən fəaliyyət göstərən Sumqayıt Texnologiyalar Parkı (STP) da Azərbaycanın qeyri-neft sektorunda xüsusi yer tutur. 250 hektar ərazisi olan və

tərkibində 17 zavodu birləşdirən texnoparkda 4500-dən çox işçi çalışır. Burada müəssisələrin sayının 30-a çatdırılması nəzərdə tutulur.

Prezident İlham Əliyev ölkəmizdə texnologiya parkları ilə yanaşı, sənaye klasterlərinin yaradılmasının vacibliyinə də diqqət çəkərək demişdir: “Bu da dünyada uğur gətirən bir təcrübədir. İnkişaf etmiş ölkələrdə bu, vardır. Bütün məhsulun tsikli bir yerdə cəmləşməlidir - xüsusilə bu layihənin icrası nəticəsində poladtökmə, metallurgiya kombinatının, alüminium sənayesinin inkişafı sahəsində biz bütün bu zənciri - istehsal, emal, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafını təmin etməliyik ki, Azərbaycanda son məhsul buraxılsın. Hesab edirəm ki, bu istiqamətdə əlavə tədbirlər də görülməlidir”.

Azərbaycanda son illər klasterlərin yaradılması ən çox müzakirə olunan məsələlərdən biridir. Yəni ölkə sənayesində klasterlərin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulmaqdadır. Klaster həm onu əhatə edən sahələrin bir-biri ilə əlaqələrini möhkəmləndirir, həm də həmin sahələrin inkişafına təkan verir. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, ölkə iqtisadiyyatının, sənayenin inkişafında klasterlərin rolu danılmazdır. Belə ki, klaster müəyyən bir coğrafi ərazidə yerləşən, tamamlayıcı, ortaq xüsusiyyətlərə malik müəssisələrin və əlaqəli institutların toplusudur. Daha dəqiq desək, son məhsul istehsal edən müəssisələr, təchizatçı firmalar, əlaqədar xidmət sahələri, elmi-tədqiqat institutları və digər qurumlar adətən klasteri təşkil edən əsas subyektlər hesab olunur.

Son illərdə Sumqayıt Kimya Sənaye və Sumqayıt Texnologiyalar parkları ilə yanaşı bir sıra digər iri sənaye müəssisələri-Gəmiqayıрма zavodu, Naxçıvan avtomobil zavodu, bərk məişət tullantılarının yandırılması zavodu, Qaradağ metal konstruksiyalar zavodu, Gədəbəy qızıl-mis emalı, Gəncə alüminium, Mingəçevir elektron avadanlıqlar zavodları, Qaradağ sement zavodunun yeni istehsal xətti, “Azbentonit” müəssisəsi, Qəbələ piano, “M-Line”, AZMDF, EMBAWOOD mebel fabrikləri və digər müəssisələr istifadəyə verilib.

2014-cü ilin “Sənaye ili” elan edilməsində başlıca məqsəd ölkəmizin iqtisadi təhlükəsizliyini təmin etmək, xarici dövlətlərdən asılılığını minimuma endirmək, habelə idxalı azaltmaq, istehsal etdiyimiz məhsulların rəqabətə davamlılığını artırmaq və ixracatı çoxaltmaqdan ibarətdir. Eyni zamanda, xammal və yarımfabrikat ixracatı mümkün qədər azaldılmalı, hazır məhsul istehsalına üstünlük verilməlidir. Məlumdur ki, adətən sənayesi zəif olan ölkələr xammal ixracatına üstünlük verirlər.

Cənab İlham Əliyev 2014-ci ildə qarşıda duran vəzifələrdən danışıarkən demişdir: “Bu il ölkəmizin gələcək inkişaf dinamikasını müəyyən edən sənaye sahəsinə daha da böyük diqqət yetiriləcəkdir. Texnoparklar, yeni sənaye müəssisələri, ixrac yönümlü sənaye məhsullarının istehsalı, emal müəssisələrinin, böyük sənaye komplekslərinin yaranması - bütün bu işlər ölkəmizin gələcək inkişafını təmin edəcək, neft-qaz amilindən asılılığı daha da azaldacaq və ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlı şəkildə inkişafını müəyyən edəcəkdir”.⁹

Sənayeləşmənin dinamik inkişafı üçün İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi tərəfindən hazırlanan müvafiq tədbirlər planında əsas tezislər öz əksini tapıb. Bunlar hazırkı mərhələdə müasir çağırışlar və yeni təşəbbüslər nəzərə alınmaqla sənayenin modernləşdirilməsi, qeyri-neft sənayesinin şaxələndirilməsi, mövcud təbii və iqtisadi resursların təsərrüfat dövrüyyəsinə cəlb edilməsi, ənənəvi sənaye sahələri ilə yanaşı, yeni prioritet istehsal sahələrinin, sənaye parklarının yaradılması və regionlarda sənaye potensialının gücləndirilməsindən ibarətdir.

⁹Texnologiyalar parkı haqqında Nümunəvi Əsasnamə. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 15 may tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir

Yuxarıda sadalananlarla bağlı bir məqama diqqət yetirək. Bu gün sənayeləşmənin reallaşması məqsədilə bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirilir. Onlardan biri də qeyd etdiyimiz kimi, sənaye parklarının yaradılması və regionlarda sənaye potensialının gücləndirilməsidir. Xatırladaq ki, ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev son illərdə bir neçə dəfə Sumqayıt şəhərində olub, burada sənaye potensialının möhkəmləndirilməsinin, yeni iş yerlərinin açılmasının vacibliyi ilə bağlı dəyərli fikirlər söyləyib. Cənab İlham Əliyev Sumqayıtın müasir sənaye mərkəzinə çevrilməsi üçün konkret planların olduğunu bildirib: “Biz Sumqayıtın inkişafına çox böyük diqqət göstəririk. Sumqayıtı müasir sənaye mərkəzinə çevirmək üçün konkret planlar vardır. Əslində, Sumqayıt sənaye şəhəri kimi formalaşmışdır, yaradılmışdır. İndi isə Sumqayıt müasir sənaye şəhəri kimi inkişaf edir. Burada yaradılan və tikilməkdə olan, tikiləcək sənaye müəssisələri Azərbaycanda sənayeləşmə proqramının icrası üçün çox vacib rol oynayacaqdır. Artıq bu proqramın icrasının birinci mərhələsindəyik. Burada böyük Sumqayıt Texnologiya Parkı yaradılıb, ona yaxın müasir müəssisə fəaliyyət göstərir. Bu müəssisələrdə istehsal olunan məhsullar xaricə də ixrac edilir, ölkə daxilində də istehlak olunur. Növbəti dövrdə Sumqayıtda yeni kimya müəssisələrindən ibarət sənaye şəhərciyi yaradılacaqdır. Bu məqsədlə müvafiq göstərişlər verilmişdir. Burada həm dövlət, həm özəl sektorun iştirakı ilə böyük müəssisələr, eyni zamanda, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üçün gözəl şərait yaradılacaqdır”.

Qeyd edək ki, “ZingaMetall” şirkəti köhnə, yeni və sinklənmiş polad konstruksiyaların paslanmadan qorunması üçün unikal sink metal örtüklərin istehsalının Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının ərazisində qurulmasına maraq göstərmişdir.

“Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı” MMC-nin ofisində Böyük Britaniyanın “Johnson Matthe” şirkətinin nümayəndələri ilə də görüş keçirilmişdir. Görüşdə Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı ilə əməkdaşlıq imkanları müzakirə edilmiş, qonaqlara SKSP-

də rezidentlər üçün müəyyənləşdirilmiş güzəştlər barədə ətraflı məlumat verilmiş, Sənaye Parkının gələcək perspektivlərini özündə əks etdirən 3D formatlı video çarx təqdim olunmuşdur.

Daha sonra “Johnson Matthe” şirkəti tərəfindən təqdimat keçirilmiş, kimya sənayesində aparıcı texnologiyalarla təminat mövzusunda müzakirələr aparılmışdır. Qeyd edək ki, “Johnson Matthe” şirkəti neft-kimya sənayesi, orqanik kimya, qiymətli metalların və tullantıların emalı üzrə texnologiyaların hazırlanması və təchizatını həyata keçirir. Hazırda şirkətin dünyanın 30 ölkəsində təmsilçiliyi fəaliyyət göstərir.

“Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı” MMC-nin ofisində Almaniyanın “EPC Group” şirkətinin icraçı direktoru Jens Henkel və “LEG Thüringen” təşkilatının MDB ölkələri üzrə layihə rəhbəri İrina Hess ilə görüş keçirilmişdir.

Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı ilə əməkdaşlıq imkanlarının müzakirə edildiyi görüşdə qonaqlara SKSP-də rezidentlər üçün müəyyənləşdirilmiş güzəştlər barədə ətraflı məlumat verilmiş, Sənaye Parkının gələcək perspektivlərini özündə əks etdirən 3D formatlı video çarx nümayiş olunmuşdur.

Qeyd edək ki, “EPC Group” şirkəti polyester məhsulların istehsalı sahəsi üzrə ixtisaslaşmışdır. Bu, şirkətin “Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı” MMC-nin ofisində keçirilmiş sayca ikinci görüşüdür.

Sumqayıt Kimya Sənaye Parkına investorların cəlb olunması istiqamətində tədbirlər davam etdirilir. Bu məqsədlə sənaye parkının idarəedici təşkilatı olan “Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı” MMC tərəfindən yerli və xarici şirkətlərlə işgüzar görüşlər keçirilir, ölkə daxilində və beynəlxalq tədbirlərdə Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının təqdimatları təşkil edilir, ikitərəfli danışıqlar aparılır.

Neftayırma zavodlarında, eləcə də "Azərikimya" İstehsalat Birliyində əldə olunmuş göstəricilərin qorunub saxlanması və məhsulların keyfiyyətinin Avropa standartlarına uyğunlaşdırılması məqsədilə texnoloji proseslərin yeniləşdirilməsi,

təkmilləşdirilməsi və optimallaşdırılması, xüsusilə də ekoloji səmərəliliyinin artırılması istiqamətində mütəmadi olaraq kompleks iş aparılır.

Qarşıda duran əsas məqsədlərdən biri rəqabətədavamlı, müasir standartlara cavab verən məhsullar istehsal edə biləcək yeni Neft-Qaz Emalı və Neft-Kimya Kompleksinin (NQNK) inşa edilib istismara verilməsidir. Bu kompleksdə 3 zavodun - qaz emalı, neft emalı və neft-kimya zavodlarının, enerji blokunun və 40-a yaxın texnoloji qurğunun fəaliyyəti nəzərdə tutulur.

Daha bir mühüm layihə Sumqayıtda yaradılacaq Kimya-Sənaye Parkıdır. Azərbaycan iqtisadiyyatının, xüsusilə sənayenin özəl sektorunun inkişafında mühüm rol oynayacaq bu parkda "Azərikimya" İB-də istehsal olunan məhsullardan müxtəlif çeşidli yekun istehlak mallarının hazırlanması nəzərdə tutulur.

Təməli 2011-ci ilin dekabrında Sumqayıtda qoyulan azot gübrəsi - karbamid istehsalı zavodu layihəsi "2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı"na əsasən həyata keçirilir. Bu ilin martında ARDNŞ və "Samsung Engineering Co. Ltd." şirkəti arasında layihələndirmə, satınalma və tikinti müqaviləsi imzalandı. Müqavilə çərçivəsində "Samsung" şirkəti tikintini və bütün lazımı sınaqları həyata keçirərək "açar təhvil" əsasında zavodu istifadəyə tam hazır şəkildə təhvil verəcəkdir. Şirkətimiz Gürcüstanda da analoji zavodun tikintisində hazırlaşır.

2.3 Neft kimya kompleksinin inkişafına investisiyaların cəlb edilməsinin stimullaşdırılması

Qeyri-neft sənayesinin ənənəvi istehsal sahələrinin (kimya sənayesi, metallurgiya, maşınqayırma, elektrotexnika, elektronika, yüngül sənaye, yeyinti sənayesi və s.) inkişaf etdirilməsi və ixrac imkanlarının artırılması ilə yanaşı,

rəqabətqabiliyyətli yeni istehsal sahələrinin yaradılması da dəstəklənəcəkdir. ölkənin qeyri-neft sektoruna yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsinin intensivləşdirilməsi məqsədi ilə stimullaşdırıcı mexanizmlər tətbiq ediləcək, ixrac yönümlü qeyri-neft sektorunun inkişafı məqsədilə dövlət və özəl sektorun investisiya əməkdaşlığı inkişaf etdiriləcəkdir.

70-ci illərdə xarici ölkələr yeni neft-emalı və neft-kimya kompleksinin tikilməsinə və modernləşdirilməsinə çoxlu vəsait sərf edirdilər. Bu ölkələrlə müqayisədə Azərbaycan üstünlüyə malikdir, çünki bu müəssisə neftdə çıxarma zonasında yerləşir və çıxarılan neftə yüksək keyfiyyətə malikdir. Bu dövürdə Azərbaycan neft kimya kompleksinin əsası olan YP-300 qurğusunu yenidən qurulması barədə çox güzəştli investisiya qoyulması haqqında müqavilə imzalanmışdır. Bununla yanaşı neft emalı sahəsinin və neft kimya sənayesinin başqa qurğularında modernləşdirilməsi barədə fikirlər söylənilmişdir.

Neft və neft-kimya sənayesinə qoyulan investisiyalar (milyon man)

Cədvəl 3

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Xam neft və təbii qaz hasilatı	2,825	1,960	2,933	3,022	3,882	5,069	5,926
Xarici investisiyalar	1,908	1,215	1,881	1,894	2,493	3,866	4,184
Daxili investisiyalar	916,9	744,6	1,052	1,128	1,329	1,203	1,742
Neft məhsullarının istehsalı	43,8	33,6	25,4	48,4	32,5	25,6	33,1
Daxili investisiyalar	43,8	33,6	25,4	48,4	32,5	25,6	33,1
Kimya sənayesi	6,6	3,6	1,3	1,5	1,5	3,5	2,1
Xarici investisiyalar	0,04	-	-	-	-	-	-
Daxili investisiyalar	6,5	3,6	1,3	1,5	1,5	3,5	2,1

Cədvəldən görüldüyü kimi 2008-ci ilə nisbətən 2014-ci ildə investisiya qoyuluşu azalmışdır, lakin dövlətimiz neft- kimya kompleksinin inkişafına xüsusi

fikir verir. Neft-kimya müəssisələrinin tikilməsi üçün 14miliard dollar (+ - 30%) sərf olunacaq. Bu məbləğin 5 milyarddan çoxu xarici investisiyanın payına düşür.

Çalışmaq lazımdır ki, investisiya quyuluşu səmərəli olsun və bu, neft emalı və neft-kimya sənayesinin inkişafına səbəb olsun. Ona görə də neft-emalı və neft-kimya sənayesinin inkişafı konsepsiyasını yaratmaq lazım idi. Belə bir konsepsiyanın yaradılması strateji dövlət səviyyəli elmi texniki proqramların işləməsini və həllini nəzərdə tutmalıdır. Həmin proqramlarda Azərbaycanda enerji ehtiyatlarına olan tələbatı nəzərə almaqla və gələcəkdə milli iqtisadiyyat sahələrinin hansı enerji daşıyıcılarının iqtisadi və ekoloji cəhətdən daha səmərəli olması aydınlaşmalıdır. Neft-kimya sahəsinin indiki vəziyyəti nəzərə alınmaqla onun inkişaf proqramı hazırlanmalıdır.

Bu proqramda əsas məsələlərdən biri Sumqayıt Neft-Kimya Kompleksində polimer materialları kimi son məhsulların yəni polimerlərin alınması və bunun üçün tətbiq edilən texnoloji proseslərin az enerji tutumlu və ekoloji cəhətdən təmiz olunması təmini məsələsidir. Başqa bir məsələdə polimer materiallarının emalı məsələsidir. Bu müəssisələrin əmək ehtiyatı çox olan rayonlarda tikilməsi məqsəddə uyğundur.

Qeyd etmək lazımdır ki neft-emalı və neft-kimya istehsalından əldə edilən gəlir, xam neftin alınmasından bir neçə dəfə çoxdur. Azərbaycanda neft və qazın emalı və neft- kimya sənayələrinin inkişaf konsepsiyası və onun əsasında yaradılmış proqramlar həyata keçirilməli və dövlət tərəfindən mayiləşdirilməlidir və işçilər stimullaşdırılmalıdır.

Neft və neft – kimya sahəsi də investisiya tələbatı çox olan sahələrdəndir. Çünki, SSRİ – nin süqutu nəticəsində daha çox çətinliyə məruz qalan sahələrdən biri də kimya sənayesidir. Təsərrüfat əlaqələrinin qırılması kimya sənayesi müəssisələrinə böyük zərər vurmuşdur

Azərbaycan respublikası prezidentinin 23 sentyabr 2009-ci il tarixli 492 nömrəli sərəncamına əsasən ölkəyə yeni neft - qaz emalı və neft-kimya kompleksinin inşası ilə bağlı adıyətı dövlət qurumlarının nümayəndələrindən ibarət komissiya yaradılmışdır. Nəticədə Azərbaycan respublikası Dövlət Neft Şirkəti tərəfindən hazırlanmış təkliflər paketi hökumətə təqdim olunmuş və adıyətı dövlət qurumları ilə razılaşıdırılmışdır.

Azərbaycan iqtisadiyatı üçün perspektivlər vəd edən yeni neft-kimya kompleksinin yaxın zamanlarda reallaşıdırılması istiqamətində son illər şirkət rəhbərliyi tərəfindən real nəticələrə nail olunmuşdur və bu sahədə işlər intensiv sürətdə davam etdirilməkdədir. Son illər ərzində yeni komplekslə bağlı müvafiq sənədlər dünyanın ən qabaqcil şirkətləri ilə birlikdə bütün prosedur qaydalarına uyğun olaraq hazırlanmış və beynəlxalq banklar və investor tərəfindən gəbul edilmişdir.

Neft-kimya layihələrinə inteqrasiya olunması üçün Azərbaycan respublikasının hüdudlarından kənarında səmərəli investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi məqsədə uyğundur

Eyni zamanda respublikamızın kimya və neft-kimya kompleksinin yeni inkişaf kansepsiyası üzərində iş gedir. Kimya və neft-kimya kompleksinin inversesiya layihələrinin və perespektiv inkişaf kansepsiyasının reallaşıdırılmasında xarici-iqtisadi əlagələrin rolu və onun təşkili mexanizmi prinsipial xarakter daşıyır.

Xarici investorların, investisiya və kredit resuslarının ölkəmizə gətirilməsi və bu maliyə resusların kimya və neft-kimya kompleksinin perspektiv layihələrinə yönəldilməsinin təmin edilməsi xarici-iqtisadi əlagələr mexanizminin məqsədidir. Kimya və neft-kimya kompleksində aparılan tədbirlərdə və xarici-iqtisadi əlagələrdə ABŞ, Yaponiya, Almaniya, İngiltərə, Hollandiya, Türkiyə, Çexiya, Polşa, Fillandiya, Rusiya, Fransa və.s ölkələrin firma və kompaniyaları iştirak etmişdir.

Bütün bunlarla yanaşı kimya və neft-kimya kompleksinin inkişaf perspektivləri konsepsiyasının yerinə yetirilməsində və xarici investorların bu sahəyə cəlb edilməsində fəallığının artırılması üçün bu kompleksin idarə etmə menecmentinə yeni konstruktiv və tarazlaşdırılmış, kompleksləşdirilmiş xarici-iqtisadi əlaqələr strategiyasının yaratmağın vəçibliyi duyulur və aşağıdakı əsas prinsiplərin qəbul edilməsi məqsədə uyğun olardı

- Kimya və neft-kimya kompleksi üzrə investisiya layihələrin neft strategiyası ilə uzlaşdırılması və bu layihələrin icrasına və dünyanın iri neft-qaz və neft-kimya firmalarının cəlb edilməsi;
- Kimya və neft-kimya investisiya layihələrin kompaktlaşdırılması, kamersiya əlaqələri səviyəsində və şərtləri əsasında dövlət zəmanəti olmadan investisiya və kredit resuslarının cəlb edilməsi üçün dünyanın təcrübəli kimya və neft-kimya firmaları (kompaniyaları) ilə uzun müddətli əməkdaşlığın təşkil olunması;

Xarici-iqtisadi əlaqərin potensiallarından səmərəli istifadənin təşkili üçün, investisiya layihələri maliyyə resuslarının cəlb edilməsi üzrə müasir biliklərə və təcrübəyə malik kadrların hazırlanması və işin təşkili

Sumqayıtda Kimya Sənayesi və Yüksək Texnologiyalar parklarının yaxın və uzunmüddətli perspektivdə inkişafını stimullaşdırmaq üçün ölkənin vergi qanunvericiliyində sənaye və texnologiyalar parkında çalışan fiziki və hüquqi şəxslərə, eləcə də parkların idarəedici təşkilat və operatorlarına gəlir, mənfəət, ƏDV, əmlak və torpaq vergiləri üzrə 7 illik güzəştlər nəzərdə tutulub.

Yerli xammala əsaslanan sənaye müəssisələrinin fəaliyyətinin keyfiyyətə müasir səviyyədə qurulması və yeni müəssisələrin yaradılması istiqamətində tədbirlər həyata keçiriləcəkdir. Konsepsiyanın əhatə etdiyi dövrdə ölkədə polad istehsalı, neft-qaz emalı və neft-kimya kompleksləri, gübrə, gəmiqayıma və

sement zavodları inşa ediləcəkdir. Alüminium sənayesi inkişaf etdiriləcək, ilkin alüminium istehsalı artırılacaq, özəl sektorun iştirakı ilə son məhsulun istehsalına qədər texnoloji zəncir qurulacaq, bu sahənin ixrac potensialı genişləndiriləcəkdir.

Azərbaycanda perspektiv neft-kimyasının inkişafı üçün əsas amillərdən biridə azad iqtisadi zonaların yadadılmasıdır. Dünya təcrübəsi qösdərirkə, azad iqtisadi zonalar bu ölkələrin milli iqtisadi inkişafında xüsusi rol oynamaqla bərabər həmçinin o ölkəyə küllü miqdarda xarici investisiyaların gətirməsi üçün baza yaradır. Bu baxımdan hələ 1997-ci ildə BMT tərəfindən Sumqayıtda azad iqtisadi zonaların yaradılması və onun dünya iqtisadiyatına qovuşması üçün tövsiyələr vermişdir. Həmçinin buna uyğun olaraq Azərbaycan respublikasının nazirlər kabineti tərəfindən onun yaradılmasına gərar verilmişdir. Lakin bunun inkişaf sürəti və həyata keçirməsi müasir dövüdə öz həllini tapmamışdır.

Cədvəl 4

Neft və qeyri-neft sektorları üzrə əsas kapitala yönəldilmiş investisiyalar(min manat)

	Cəmi		o cümlədən:					
			neft sektoru			qeyri-neft sektoru		
	min manat	xüsusi çəkisi, faizlə	min manat	əvvəlki ilə nisbətən, faizlə	xüsusi çəkisi, faizlə	min manat	əvvəlki ilə nisbətən, faizlə	xüsusi çəkisi, faizlə
1995	227 977,2	100,0	92 456,8	...	40,6	135 520,4	...	59,4
1996	644 453,5	100,0	429 305,0	...	66,6	215 148,5	...	33,4
1997	910 237,4	100,0	535 826,0	...	58,9	374 411,4	...	41,1
1998	1 102 425,6	100,0	770 340,5	...	69,9	332 085,1	...	30,1
1999	928 547,9	100,0	398 599,4	...	42,9	529 948,5	...	57,1
2000	967 821,1	100,0	501 907,9	...	51,9	465 913,2	...	48,1
2001	1 170 820,3	100,0	686 551,4	136,8	58,7	484 268,9	103,9	41,3
2002	2 106 976,7	100,0	1 448 392,4	2,1 d.	68,8	658 584,3	136,0	31,2
2003	3 786 366,7	100,0	2 771 092,1	191,3	73,2	1 015 274,6	154,2	26,8
2004	4 922 755,9	100,0	3 708 138,4	133,8	75,3	1 214 617,5	119,6	24,7
2005	5 769 876,3	100,0	3 756 167,6	101,3	65,2	2 013 708,7	165,8	34,8

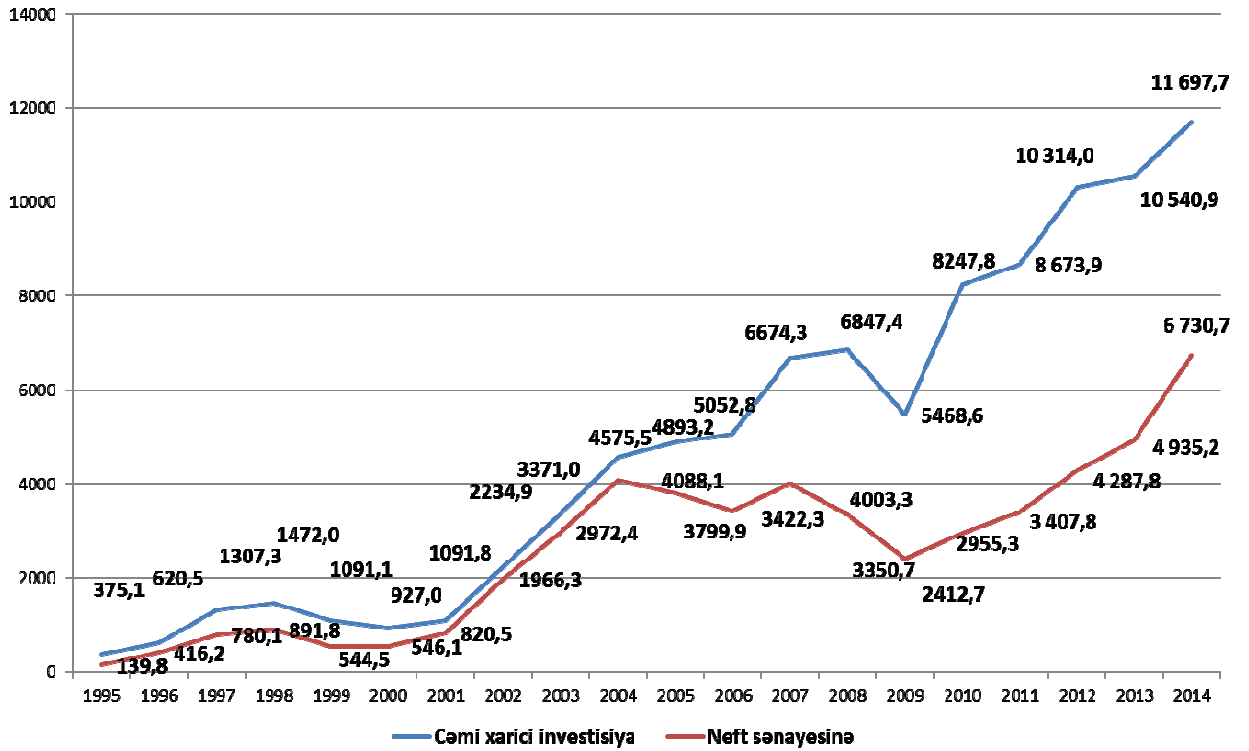
2006	6 234 483,7	100,0	3 408 512,5	90,7	54,7	2 825 971,2	140,3	45,3
2007	7 471 189,9	100,0	3 529 865,3	103,6	47,2	3 941 324,6	139,5	52,8
2008	9 944 153,8	100,0	2 922 414,7	82,0	29,4	7 021 739,1	176,4	70,6
2009	7 724 944,8	100,0	2 058 349,8	74,0	26,6	5 666 595,0	84,8	73,4
2010	9 905 665,8	100,0	2 958 491,7	135,9	29,9	6 947 174,1	115,9	70,1
2011	12 799 061,3	100,0	3 070 236,0	102,2	24,0	9 728 825,3	138,0	76,0
2012	15 407 274,4	100,0	3 854 477,8	123,6	25,0	11 552 796,6	116,9	75,0
2013	17 850 815,7	100,0	5 094 617,8	131,3	28,5	12 756 197,9	109,7	71,5
2014	17 618 601,1	100,0	5 959 403,1	116,5	33,8	11 659 198,0	91,0	66,2

(Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi)

Dövlət büdcəsindən investisiya məqsədlərinə yönəldilən vəsaitin artması ölkədə investisiya mühitinin təkmilləşdirilməsinə və ölkə iqtisadiyyatına yönəldilən əsaslı vəsait qoyuluşunun həcmnin artmasına gətirib çıxarmışdır. Həm də bu zaman ümumi investisiyalarda daxili mənbələr hesabına həyata keçirilən investisiyalar sürətlə artmışdır.

2 sayılı cədvəlin məlumatlarının təhlili göstərir ki, son illər əsas kapitəla yönəldilən investisiyalarda qeyri-neft sektorunun payının artması baş vermişdir:

- 1) əgər əvvəllər ölkəyə gətirilən xarici investisiyalar əsasən beynəlxalq neft sazişləri üzrə reallaşdırılan layihələr üzrə daxil olurdusa, son illər bu mənbədən olan investisiyaların əhəmiyyətli hissəsi qeyri-neft sahələrinə yönəldilmişdir (bunu 5-ci diaqramdan da aydın görmək olar).

**Diaqram 1. Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilən xarici investisiyaların dinamikası
(milyon ABŞ dolları)**

2) 2007-ci ildən 2014-cü ilədək olan dövrdə xüsusilə dövlət əsaslı kapital qoyuluşu hesabına daxili investisiyalar sürətlə artmışdır ki, bu vəsaitlər də başlıca olaraq, ölkənin bütün ərazisi boyu istehsal və sosial infrastruktur obyektlərinin yaradılmasında istifadə olunur, yəni qeyri-neft sektoruna yönəldilir.

Ümumiyyətlə, hazırda hökumətin reallaşdırdığı Dövlət İnvestisiya Proqramında dövlət əsaslı vəsait qoyuluşunun əsas istiqamətləri kimi infrastruktur sahələrinin inkişafı, sosial obyektlərinin inşası, istehsal sahələrinin inkişafı və ixrac potensialının genişləndirilməsi müəyyən edilmişdir.

2018-2020-ci illərdə istifadəyə veriləcək yeni Kompleks Qaradağ və Abşeron rayonlarının sərhədində inşa olunacaqdır. Kompleksin tərkibində qaz emalı zavodunun (ildə 10 mlrd. Kub metr istehsal gücü), Neft Emalı Zavodu (ildə 10mln.ton istehsal gücü), Neft Kimya Zavodu (ildə 1,8mln. Ton hazır məhsul), Enerji Bloku və s. Yardımcı infrastruktur daxil olacaqdır. Təmizlənmiş qaz və neft-emalı məhsulları əsasən daxili tələbatın ödənilməsinə yönəldiləcəkdir. Yüksək əlavə dəyər yaradan neft-kimya məhsullarının böyük hissəsini ixrac olunması planlaşdırılır. Kompleksin istismara verilməsi ilə Bakı və Sumqayıt şəhərlərində yerləşən qaz emalı, neft emalı və neft-kimya sahələri üzrə köhnə istehsal güclərini istismardan çıxarılması və demontajı mümkün olacaqdır. Kompleksin maliyyələşdirməsində Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondunun da iştiraki planlaşdırılır.

Layihənin maliyyələşdirilməsinin 30%-nin səhm kapitalı və 70%-nin borc kapitalı hesabına aparılması nəzərdə tutulub. Səhm kapitalının 90%-nin Dövlət Neft Fondunun vəsaiti hesabına maliyyələşdirməsi nəzərdə tutulmuşdur. 2014-ci ildə layihənin maliyyələşdirilməsi üçün 285 mln manat məbləğində vəsaitin neft fondu tərəfindən ödənilməsi nəzərdə tutulur.

2.4 Xammal qənaət, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə və ətraf mühitin qorunması, ixrac yönümlü və rəqabətqabiliyyətli istehsalın genişləndirilməsi.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində məhsulun (iş və xdimətlərin) maya dəyərinin tərkibində material masrəfləri böyük xüsusi çəkiyə malikdir. Buna görə də bazar münasibətlərinin formalaşdığı və iqtisadiyyatın intensiv inkişaf yoluna keçdiyi muasir dövüdə material resurslarına gənaət olunması məhsulun maya dəyərinin aşağı salınması müəssisələrin (firmaların) istehsal təssərrüfat fəaliyyətinin səmərəliyinin yüksəldilməsi əsas məsələdir.

Respublikada neft-kimya sənayesi müəssisələrində məhsul istehsalının artırılması, elmi-texniki tərəqqinin nəliyyətlərinin istehsala geniş tətbiqi ilə yanaşı, xammal və material resurslarından səmərəli istifadə olunmasından da asılıdır. Belə ki, iqtisadiyyatın bütün sahələrində olduğu kimi neft-kimya sənaye müəssisələrində də xammal, material və yanacaq sərfinin 1% azaldılması respublikada milyon manatlarla əlavə ümumi daxili məhsuluna bərabərdir. Bazar mexanizminin fəaliyyət göstərdiyi müasir dövrdə gənəət rejiminə rəyət olunması mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu da istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsində əsas rol oynayır.

Təbiətdən istifadə dedikdə təbii-resurs potensialının istismar edilməsinin və onun qorunub saxlanmasının bütün növlərinin məcmuu nəzərdə tutulur. Demək təbiətdən istifadə dedikdə aşağıdakı anlayışları nəzərdə tutmalıyıq.

1. Təbii şəraitin istifadəsi və mühafizəsi;
2. Təbii resursların çıxarılması, emalı, onların bərpası və təkrar istehsalı;
3. Təbii sistemlərin ekoloji balansının saxlanması, təkrar istehsalı və səmərəli dəyişdirilməsinin təmin edilməsi.

Kimya sənayesində tətbiq olunan texnologiya mükəmməl olmadığı halda həm məhsul istehsalı və həm üə həmin məhsulun istehlakı prosesləri ətraf mühit üçün daha təhlükəli olur. Məsələn, əgər kimyəvi reaksiyaya əsaslanan istehsal prosesində reaksiya natamam gedirsə, kimyəvi maddələrdən itkilərə yol verilir (qaz, toz, maye halında), müəssisənin yerləşdiyi regionun ekologiyaya ciddi ziyan dəyir, su və hava çirklənir, bina, nəqliyyat vasitələrinin fiziki köhnəlməsi sürətlənir, yaşıllıqlar korlanır və s.

Keyfiyyətsiz istehsal olunmuş kalium və fosfor gübrələri nəinki kənd təsərrüfatı istehsalının intensivləşdirilməsinə xidmət edir, əksinə torpağı yorur, münbitliyə pis təsir edir, onun erroziyasına səbəb olur, kənd təsərrüfatı ziyanvericiləri üçün istehsal edilmiş xassəsində kənarlaşmalar olan zəhər

preparatları başqa faydalı heyvan və quşların da məhvinə səbəb olur, təbiətin tarazlığı pozulur. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında işlənilib hazırlanmış «Neft strategiyası»nın uzunmüddətli olması özlüyündə kimya və neft-kimya sənayesinin inkişafına da müsbət təsir göstərir.

Xammala qənaət, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə və ətraf mühitin qorunması məqsədi ilə tullantıların zərərsizləşdirilməsi, təkrar emalı, təkrar istifadəsi, həmçinin az tullantılı və ya tullantısız texnologiyaların tətbiqi istiqamətində zəruri işlər görülməkdir. Tullantıların idarə edilməsi sahəsində mütərəqqi üsullardan istifadə olunacaq, sənaye və məişət tullantılarının təkrar emalı üçün müəssisələr yaradılacaqdır.

Təbiətdən səmərəli istifadə dedikdə təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə, təbii ehtiyatların artırılması və ətraf mühitin mühafizəsi nəzərdə tutulur. Təbii ehtiyatların səmərəli istifadəsi ətrafa olan antropogen yükün miqdarını azaldır. Bu isə öz növbəsində ətraf mühitin mühafizəsinə gətirib çıxardır.

Yerli xammala əsaslanan sənaye müəssisələrinin fəaliyyətinin keyfiyyətə müasir səviyyədə qurulması və yeni müəssisələrin yaradılması istiqamətində tədbirlər həyata keçiriləcəkdir. Konsepsiyanın əhatə etdiyi dövrdə ölkədə polad istehsalı, neft-qaz emalı və neft-kimya kompleksləri, gübrə, gəmiqayıma və sement zavodları inşa ediləcəkdir. Alüminium sənayesi inkişaf etdiriləcək, ilkin alüminium istehsalı artırılacaq, özəl sektorun iştirakı ilə son məhsulun istehsalına qədər texnoloji zəncir qurulacaq, bu sahənin ixrac potensialı genişləndiriləcəkdir.

Bir çox onilliklər ərzində neft istehsalında köhnəlmiş texnologiyalardan istifadə edilməsi, torpağın neft və minerallaşmış su ilə çirklənməsinə gətirib çıxarmışdır. Təkcə Abşeron yarımadasında və onun ətrafındakı çirkləndirilmiş ərazilər təxminən 10 min hektardan artıqdır ki, bunun da 7,4 min ha-ı kənd təsərrüfatı (əkin sahələri) torpaqlarıdır. Bəzi ərazilərdə neft torpağın 3 m-lik dərinliyinə hopmuş və yeraltı suların çirklənmə mənbəyinə çevrilmişdir. Bu

ərazilərin bəzində qamma şüalanma maksimum yol verilən həddən 20-50 dəfə yüksəkdir. Neftayırma və neft-kimya zavodlarının ətrafındakı torpaqlar neft və maye karbohidrogenlərlə çirkləndirilmiş, bu da öz növbəsində atmosferin çirkləndirilməsi mənbəyinə çevrilmişdir.

Məsələn, civə texnologiyasına əsaslanan kaustik soda və xlor istehsalı Sumqayıt şəhərində böyük ekoloji problemlər yaratmışdır. Zavodda hazırda istismarda olan civə üsulu ilə xlor istehsalı fiziki və mənəvi cəhətdən köhnəliyindən ətraf ərazilərin civə və xlor kimi çox zərərli maddələrlə çirklənməsinə gətirib çıxarmışdır. Kimyəvi tullantıların lazımi səviyyədə idarə edilməməsinə, nə səbəb olur. Sənaye tullantıları torpaqların kimyəvi çirklənməsinə və onun fiziki xüsusiyyətlərinin korlanmasına səbəb olur. Bununla yanaşı Sumqayıt regionunda dioksinin torpaqda konsentrasiyası 0.15 mkq/kq təşkil edir ki, bu da təhlükəsiz təsir səviyyəsindən 1000 dəfə çoxdur.

Azərbaycanda neft-kimya sənayesinin inkişafı şübhəsiz ki, xalq təsərrüfatının dinamik inkişafı üçün çox vacibdir. Ətraf mühitə bu və ya digər şəkildə dəyən zərər minimuma endirilməlidir. Əvvəlcə neft-kimya müəssisələrinin fəaliyyəti nəticəsində torpağa dəyən zərərin qiymətləndirilməsinə baxaq. Belə ki, torpağın bonitrovka üsulu ilə təmizlənməsinin iqtisadi və sosial əhəmiyyəti olduqca böyükdür.

Torpaqların bonitrovkası yalnız adi rəqəmlərlə deyil, qiymətləndirmənin müəyyən prinsiplərinə uyğun olaraq, praktiki işlərin nəticəsidir. Torpağın bonitrovkasının nəticələri bir sıra praktiki məsələlərin həllində istifadə oluna bilər. Belə ki, bu tədqiqatların aparılmasında qarşıya qoyulan əsas məqsəd Sumqayıt şəhərindəki bir sıra neft-kimya müəssisələrinin (Sintez-kauçuk zavodu, Səthi-Aktiv Maddələr Zavodu, Etilen-Propilen Zavodu və s.), fəaliyyəti nəticəsində çirklənmiş münbit torpaqların özünün əvvəlki bioloji məhsuldarlığının bərpa edilməsi üçün elmi cəhətdən əsaslandırılmış bu və ya digər proqramların işlənilməsindən

ibarətdir. Beləliklə, tədqiqatlar nəticəsində neft-kimya sənayesi müəssisələrinin ərazilərində və eyni zamanda onların ətrafındakı torpaqların canına hopmuş və həyat üçün hədsiz dərəcədə zərərli olan kimyəvi maddələrin miqdarından, torpağın xassələrindən asılı olaraq, müqayisəli şəkildə qiymətləndirilir.

Neft-kimya sənayesinin tullantıları hesabına çirklənmiş torpaqların bonitrovkası yaxın və uzaq gələcəkdə istifadə edilməsini proqnozlaşdırmağa imkan verir. Torpaqların bonitrovkasının aqronomik və iqtisadi əhəmiyyəti olduqca böyükdür. Torpaqların münbitliyi bir sıra təbii və antropogen amillərin təsirləri nəticəsində dəyişə bildiyi üçün neft-kimya sənayesi tullantıları ilə çirklənmiş torpaqların qiymətləndirilməsində bu amil mütləq nəzərə alınmalıdır. Bu zaman etalon kimi Abşeron yarımadasının boz-qonur torpaqları götürülür. Beləliklə, Abşeron yarımadasının neft-kimya sənayesinin tullantıları ilə çirklənməmiş torpaqları 100 ballıq şkalaya əsasən 44 bal götürülür, zəif çirklənmiş torpaqlar 42 bal, orta çirklənmiş torpaqlar 34 bal, çox çirklənmiş torpaqlar isə 30 balla qiymətləndirilir.¹⁰

Abşeron yarımadasının neft-kimya sənayesinin tullantıları çirklənmiş ərazilərinin torpaq xassələri və torpaq ekoloji indeksinə görə bal şkalası cədvəl 5-də verilib

Cədvəl 5

Torpaqlar	Ballar	
	Torpaq xassələrinə görə	TEİ
Təmiz boz-qonur	44	21,0
Zəif çirklənmiş	42	16,8

¹⁰ www.eco.gov.az , www.google.az

Orta çirklənmiş	34	7,7
Çox çirklənmiş	30	3,5

Neft-kimya sənayesinin tullantıları ilə müxtəlif dərəcədə çirklənmiş torpaqların bonitirovkası istehsalın elmi planlarının dəqiq tərtibinə, təsərrüfatların maddi marağının yüksəldilməsinə, rekultivasiya kimi tədbirlərinin həyata keçirilməsinə və onların eyni zamanda düzgün şəkildə aparılmasına yardım edir.

Azərbaycan Respublikasında neft-kimya sənayesinin müəssisələrinin məhsulları ilə çirklənmiş torpaqların hal-hazırdakı mövcud ekoloji vəziyyəti göstərir ki, belə torpaqların məhz xəritələr əsasında yerləşdirilməsi həddən artıq vacibdir. Bir sıra biramilli xəritələrin sintezi nəticəsində yeni və daha təkmilləşdirilmiş kompleks-xəritə- neftlə çirklənmiş torpaqların qiymət xəritəsi yaranır.

Ekoloji amillərin böyük məkan və zaman dəyişkənliyi, çirklənmənin xüsusiyyətləri neft-kimya sənayesinin tullantıları ilə çirklənmiş torpaqların ekoloji qiymət xəritələrinin tərtibini də zəruri edir. Ekoloji tarazlığın pozulmasının qiymətləndirilməsinə kompleks yanaşma xəritədə eyni cinsli litoloji quruluşa, çirklənmə dərəcəsinə görə əraziləri ayırmağa imkan verir. Neft-kimya sənayesinin tullantıları ilə çirklənmiş torpaqların ekoloji qiymət xəritələrində çirklənmənin ən elementar, ən ümumiləşdirilmiş və inteqral xüsusiyyətlərinə qədər bütünlükdə səciyyəsi verilir.

Neft-kimya sənayesi tullantıları ilə çirklənmiş ekoloji parametrləri haqqında ekoloji-qiymət xəritəsindən alınan məlumatlar əsasında çirklənmənin texnoloji tsikliyi müəyyənləşdirilir. Neft-kimya sənayesi tullantıları ilə çirklənmiş torpaqların ekoloji qiymət xəritələri rekultivasiya tədbirlərinin kompleks şəkildə aparılmasında istifadə olunan yeni progressiv xəritə növüdür. Məhz bu xəritə əsasında çirklənmiş torpaq xassəsinə və məhsuldarlığına görə qiymətləndirmək olar. Bu xəritədə neft-kimya məhsulları ilə çirklənmiş torpaqların bonitet balları,

yerlərin iqtisadi dəyəri öz əksini tapmışdır. Bu məlumatlar çirklənmiş ərazilərin hər qarışından belə rəşional şəkildə istifadə etməyə imkan verir. Torpaqların bonitirovkası bütün ekoloji funksiyaların səviyyəsini ifadə edir.

Torpaq örtüyü kimyəvi maddələrlə çirkləndikdə rekultivasiya tədbirlərinə başlanılarkən, həmin torpaqların qiymətləndirilmə şkalası məqsədəuyğundur. Araşdırmalar nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, kimyəvi maddələrlə zərərlənmiş ərazilərin rekultivasiyasının ən səmərəli yolu həmin yerlərə zərərli maddələrlə çirklənmə dərəcəsini müvafiq olaraq, qiymətləndirmək, qruplaşdırmaq, mərəhlələrə ayırmaq və ən nəhayət vaxt etibarilə növbəyə qoymaqdır. Bununla əlaqədar olaraq, həmçinin belə torpaqları çirklənmə dərəcəsinə, sanitar-gigiyenik xüsusiyyətlərinə, eləcə də, istismar altında olub- olmamasına görə də qruplaşdırmaq lazımdır.

Sumqayıt sənayesində hər il 16.5-32.3 min ton toksik tullantılar əmələ gəlir. Bunların ən təhlükəlisi isə dioksindir. Toksikliyinə görə strixnini, sianidi, zarini üstələyən dioksin orqanik mühitdə uzun müddət (insan orqanizmində 20 ilə qədər) qalmaq və toplanmaq xüsusiyyətlərinə malikdir. Aparılan ekoloji monitorinqlər zamanı məlum olmuşdur ki, atmosfer havasında Bakı və Sumqayıt şəhərləri üzrə: toz, kükürd qazı, dəm qazı, azot dioksid, azot oksid, hidrogen sulfid, his, bərk flüoridlər, hidrogen flüorid, xlor, civə, ammoniyak, sulfat turşusu, formaldehid, furfurool həll olunan sulfatlar, sulfatlar, dəm qazı, azot dioksid, azot oksid kimi zəhərli kimyəvi birləşmələr vardır.

Neft-kimya sənayesi tullantıları ilə çirklənmiş ərazilərə yaxın yaşayan əhali arasında çirklənmənin birbaşa və ya dolayısı yolla xəstəliklərə və ölüm hallarına təsirləri barədə statistika olmadığından qiymətləndirmə aparmaq mümkün olmamışdır. Lakin, mövcud elmi ədəbiyyatlarda neftlə çirklənmiş torpaqlardakı çirkləndiricilər müntəzəm olaraq hava, su, bitki vasitəsi ilə insan orqanizminə düşdükdə onlar neyrotoksik, dəri və nəfəs yolları xəstəliklərinə səbəb olması göstərilir.

1990-cı illərin əvvəllərindən, yəni Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra iqtisadi əlaqələrin kəsilməsi səbəbindən bu şəhərdə kimya müəssisələrinin əksəriyyəti fəaliyyətini dayandırıb. Buradakı bəzi zavodlar ekoloji tələblərə uyğun rekonstruksiya edilib, təhlükəli tullantılar poliqonlara daşınaraq zərərsizləşdirilib, ekoloji tələblərə cavab verməyən müəssisələrin isə demontajı həyata keçirilib. Bir sözlə, fakt odur ki, 1990-cı illərin əvvəlləri ilə müqayisədə şəhərdə atmosfərə atılan zərərli, o cümlədən bərk tullantıların həcmi 70%-dən çox azalıb.

Qeyd etdiyimiz kimi кимйа вѣ нефт-кимйа комплекси мѣяссисѣяляри тѣряфиндян атмосфѣря бурахылан зѣрярли маддѣярин, газларын щѣьми республикада азалмышдыр. Бунун башлыѣа сѣбяби нефт-кимйа мѣяссисѣяляринин там эцсц иля ишлямямясидир.

Кимйа вѣ нефт-кимйа мѣяссисѣяляринин истещсал аваданлыгларынын кющнялмяси вѣ истифадыя олунан технолозѣйянын зѣри галмасы сѣбябиндян дя атмосфѣря зѣрярли газлар вѣ маддѣяляр бурахылыр. Əvvəllər by сащянинмѣяссисѣяляри тѣряфиндян ятрафа бурахылан зѣрярли ингридиентляр цмуми чиркляндирииси маддѣярин 5-6%-ни тяшкил едир. Беля туллантаылар 5 км мясафядя торпаын металлрла чирклянмясиня зѣтириб чыхарыр. Тямизляйиси гурьуларын пис вязиййядя олмасы сѣбябиндян чиркаб суларын 80%-я гядяри тямизлянмядян ахыдылыр. Чиркаб суларла бирликдя чохла мигдарда сульфатлар, хлоридляр, фосфатлар, азот бирляшмяляри, нефт мящсуллары, формалдещидратлар, метанол, бензол бирляшмяляри, кцкцрдлц щидроэен, сивя, мышйак, сианид кими аьыр маддѣяляр су щювзѣяляриня ахыдылыр.

Respublikamızda 20-yə qədər ekoloji cəhətdən ziyanlı və iqtisadi baxımdan səmərəsiz olan istehsal sexləri bağlanıb, ekoloji duruma dövlət nəzarəti gücləndirilib. Ən əsası hazırda şəhərin yaşayış rayonu atmosferində çirkləndiricilərin orta illik fon qatılığı sanitar normalar həddini aşmır.

Aparılan abadlaşdırma və yaşıllaşdırma tədbirləri hesabına ərazidəki bataqlıqlar qurudulub, Sumqayıt yaşıllıqlar şəhərinə çevrilib. İndi Sumqayıtda ətraf mühitin çirklənməsi üzrə Nazirliyin yerli ərazi xidmət şöbəsinin laboratoriyası,

hidrometeorologiya xidmətinin 3 stasionar nəzarət məntəqəsi, mərkəzi monitoring xidmətlərinin laboratoriyaları, Səhiyyə Nazirliyinin yerli sanitar-epidemioloji mərkəzinin laboratoriyası müntəzəm olaraq müşahidələr aparır.

Ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ölkə rəhbərliyinin prinsipial mövqeyi nəticəsində xeyli işlər görülmüş, uzun illər ərzində yaranmış ekoloji problemlər təhlil edilərək onların kompleks həllinə yönəldilən bir sıra Milli və Dövlət Proqramları təsdiq edilmişdir.

Bütün bunlarla yanaşı, ətraf mühitin mühafizəsinə dair qanunvericiliyin qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə uyğun təkmilləşdirilməsi, səmərəli monitoring və nəzarət mexanizmlərinin yaradılması yönündə əməli addımlar atılacaqdır. Eyni zamanda, ekologiya və təbiətin mühafizəsi sahəsində elmi araşdırma fəaliyyətinin dəstəklənməsi üçün tədbirlər həyata keçiriləcək və zəruri infrastruktur yaradılacaqdır. Ölkədə ətraf mühitin qorunması sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsinə, ətraf mühitin mühafizəsi mədəniyyətinin aşılınması məqsədi ilə ictimaiyyətin məlumatlandırılmasına xüsusi diqqət yetiriləcəkdir.

Atmosfer havasına atılan tullantıların həcminə və xüsusi çəkisinə görə Bakı, Sumqayıt, Şirvan, Gəncə və Mingəçevir şəhərləri öndə gedirlər. Bu şəhərlərin hava hövzəsini çirkləndirən əsas sənaye müəssisələri, neftayırma, neft-kimya, kimya, energetika, metallurgiya, tikinti materialları sənayesi sahələri və avtomobil nəqliyyatı hesab olunurlar. Həmin sənaye müəssisələri nəinki atmosfer havasını, eyni zamanda, bütövlükdə şəhərlərin ətraf mühitinin çirkləndirilməsinin başlıca mənbəyi hesab olunurlar.

Müasir davamlı ekoloji inkişafın təmin olunmasında istifadə edilən ənmühüm İqtisadi metodlardan biri də vergilərdir. Dünya təcrübəsi sübut edir ki, ekoloji vergilər aşağıdakı problemləri həll edir:

- məhsulun qiymətinin ona sərf olunan xərclərə, o cümlədən də təbii ehtiyatlara, ətraf mühitə dəyən zərərə uyğun olması;

- çirkləndirənlər tərəfindən ekoloji zərərin kompensasiyasına şərait yaratmaq.

Ekoloji vergilər, bir tərəfdən, ekoloji cəhətdən balanslaşdırılmış fəaliyyəti stimullaşdırır, digər tərəfdən isə, resurstutumlu istehsalı sıxışdırır.

Ölkəmizin rəhbərliyi hakimiyyətdə olduğu illərdə iqtisadiyyatın bütün sahələrinin, o cümlədən kimya sənayesinin sürətli inkişafının təmin edilməsi ilə yanaşı, əhəlinin sağlamlığı qayğısına qalaraq, ətraf mühitin ekoloji təmizliyinin qorunmasına da xüsusi diqqət yetirib.

Azərbaycanın iqtisadi - siyasi qüdrətinin artırılması üçün bütün ömrü boyu var qüvvəsi, əzmi, iradəsi ilə çalışan, “İqtisadiyyatı güclü olan dövlət hər şeyə qadirdir” fikrini əsas tutan rəhbərimiz, eyni zamanda xalqımızın sosial şəraitini, yaşayış səviyyəsini daha da yaxşılaşdırmağı özünün həyat amalına çevirmişdir. Yaşillığın insan həyatında rolunu həmişə yüksək dəyərləndirir. Ölkədə yeni bağlar və parklar salınmasına xüsusi əhəmiyyət verilir.

Sumqayıtda ekoloji tarazlığın təmin olunmasında əhəmiyyətli rol oynayan yaşıl ərazilərin genişləndirilməsi istiqamətində, zavodətrafı sahələri yaşılıqlara çeviriblər.

Əgər əvvəllər kimya müəssisələrinin ərazisində cəmi 20 min ağac yetişdirilibsə, “Azərikimya” Dövlət Şirkəti ötən son 2 il ərzində 21 minə qədər ağac əkilmişdir. Yaşıllaşdırma işlərini Sumqayıtı yaşıl şəhərə çevirmişdir

Bütün ərazilərdə yalnız həmişəyaşıl ağaclar, Eldar şamı və zeytun əkilir; bu ağaclar həm iqlim şıltaqlığına – kəskin istilərə və şaxtaya, sərt küləyə davam gətirə bilər. Sumqayıt şəraiti üçün bu ağacları daha əhəmiyyətli edən, həm də onların susuzluğa dözümlü və toz udumunun yüksək olmasıdır.

Bu, Azərbaycanda yaxın dövrdə yaradılacaq yeni neft - kimya kompleksinin yerləşəcəyi ərazinin ekoloji baxımdan daha təmiz olması istiqamətində şirkətin əvvəlcədən gördüyü tədbirlərdən biridir.

İlham Heydəröglü Əliyevin 2006-cı il 28 sentyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı”nında ölkə ərazisində, mövcud ekoloji problemlərin aradan qaldırılması nəzərdə tutulmuş və Kompleks Tədbirlər Planının icrası ilə əlaqədar xeyli işlər görülmüşdür.

Dövlət proqramı çərçivəsində konkret olaraq Sumqayıt şəhərində və onun ətrafındakı yaşayış məntəqələrində müəyyən tədbirlərin həyata keçirilməsinə nazirlik tərəfindən nəzarət olunur. İstehsal sahələrində formalaşan tullantı sularının dənizə atılmasının qarşısının alınması, ərazinin sanitar vəziyyətinin və ekoloji durumunun yaxşılaşdırılması üçün kanalizasiya sistemlərinin yaradılması və yenidən qurulması, müəssisələrdə atmosfərə zərərli maddələrin atılmasının qarşısının alınması üçün qaz-toztutucu qurğuların quraşdırılması, toksiki xassəyə malik bərk tullantıların idarə olunması kimi problemlərin həlli istiqamətində müvafiq tədbirlər görülür.

Sumqayıtda yerləşən «Səthi Aktiv Maddələr» zavodunun civə ilə çirklənmiş ərazisinin 1000,0 m² hissəsi civə tullantılarından təmizlənmiş və zavod ərazisində yığılıb qalmış təhlükəli tullantıların 40,0 min m³ hissəsi, Dünya Bankının Krediti hesabına tikilmiş Təhlükəli Tullantılar Poliçonuna daşınaraq basdırılmışdır.

Sərbəst rəqabət sistemi elə bir qaydadır ki, burada özəl təsərrüfat fəaliyyətinin hüquqi bazisi şəxsiyyətin sərbəstliyinə, xüsusi mülkiyyətə və satışın maddi və formal məzmununun müəyyən edilməində dövlətin az iştirakına əsaslanır.

“Rəqabət” dedikdə- eyni bir məqsədə nail olunmasında bir neçə şəxslərin rəqabət fəaliyyəti başa düşülür. Sərbəst rəqabət dedikdə, fərdi şəxslərin və firmaların təsərrüfat fəaliyyətlərini tənzimləyən və məhdudlaşdıran hüquqi normaların tamamilə olmaması başa düşülür. Belə sərbəstlik heç vaxt mövcud olmayıb və mövcud da deyildir.

Rəqabətin aşağıdakı növləri vardır:

- 1) Firmalar arasındakı “xalis” rəqabət;
- 2) Monopolistik rəqabət;
- 3) Firmadaxili rəqabət;

Xalis rəqabət nəzərdə tutur ki, firmalar bazara çıxarkən bir-birləri ilə əlaqədə olmurlar və sərbəst olaraq alıcılar uğrunda mubarizə aparırlar.

Monopolist rəqabət dedikdə firmalar arasında bazarların və yaxud da onun əksər hissəsinin trest, sindikat, kartel və s. çərçivəsi şəkilində bölüşdürülməsi nəzərdə tutulur.

Firmadaxili rəqabət bir çox iri amerika kompaniyalarında hələ 20-ci illərdə meydana gəlmişdir. Bu rəqabət növünün mahiyyəti ondan müəlif bölmələr bir-birilə rəqabət edirlər. Bu rəqabət də məhsulun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, istehsal və marketinq xərclərinin aşağı salınması üzrə həyata keçirilir. Bu rəqabət müəlif bölgələrin maliyyə və mühasibat sənədlərinin müqayisəsi ilə həyata keçirilir.

P.Zavyalov, V.Demidovun “Formula uspexa-marketing” kitabında marketinqdə rəqabətin üç kateqoriyası haqqında ətraflı şərh verirlər. Bunlar funksional, görünüş və predmet rəqabətləridir.

Funksional rəqabətdə istənilən təlabatı müxtəlif üsullarla ödəmək mümkündür. Bu təlabatları ödəyən bütün əmtəələr, uyğun olaraq, funksional rəqiblər hesab edilirlər.

Görünüş rəqabəti – eyni bir məqsədə xidmət edən əmtəələrin bir-birlərindən xeyli dərəcədə mühüm parametrlərə görə fərqlənməsi nəticəsində meydana çıxır. Predmet rəqabəti o vaxt yaranır ki, firmalar əslində identik mallar buraxırlar, ancaq hazırlanma keyfiyyətləri və yaxud eyni bir keyfiyyətə malik olmaları ilə bir-birlərindən fərqlənirlər. Belə rəqabət adətən firmalar arası rəqabət adlanır.

İqtisadi ədəbiyyatlarda rəqabəti onun metodlarına görə iki yerə ayırırlar: qiymət rəqabəti və qiymətsiz rəqabət.

Rəqabətin qiymət metodu amerika biznesini ilkin mərhələlərində geniş yayılmışdır. Belə rəqabətdə öz keyfiyyətlərinə görə eyni olan mallar bazarda müxtəlif qiymətə satılırdı. Bu da, əsas etibarilə, malların rəqabət qabiliyyətlərini qaldırmaq üçün lazım gəlirdi.

Hal-hazırda, bazarların çox az sayda firmalar arasında monopolistləşdirilməsi ilə əlaqədar olaraq, istehlakçılar çox nadir hallarda rəqabətin qiymətli metoduna səy göstəririlər. Firmalar, əsas etibarilə, qiymətləri bir bazarda saxlamağa və istehsal xərclərini aşağı salmağa, mənfəətin çoxalmasına daha üstünlük verirlər.

Yadda saxlamaq lazımdır ki, reklamda rəqiblərin məhsullarının çatışmayan cəhətləri tənqid olunmur. Lakin həmin məhsulların əsas xarakteristikalarını göstərmək və onları öz məhsulları ilə müqaisə etməyə icazə verilir.

Rəqabətin qiymətsiz metodları içərisində satışdan əvvəl və satışdan sonrakı daha yüksək keyfiyyətli xidməti, uzunmüddətli təminat müddətini, avadanlıqlarda işçilərin öyrədilməsini və s. göstərmək olar.

Digər metodlar içərisində ekoloji vəziyyətin gərginləşməsi şəraitində ekoloji göstəricilərin yaxşılaşdırılmasını göstərmək olar.

Məlumdur ki, bazara çıxardılmış hər bir əmtəə faktiki olaraq tələbatları ödəmək dərəcəsinin yoxlanmasından keçir. Belə ki, hər bir alıcı elə əmtəəni alır ki, həmin əmtəə onun şəxsi tələbatını tam ödəmiş olsun. Alıcılar kütləsi isə elə malların alınmasına meyl edirlər ki, rəqiblərin mallarına nəzərən onlar ictimai tələbatlara daha uyğun gəlsinlər.

Ona görə də əmtəənin rəqabət qabiliyyətini rəqiblərin mallarını öz arasında müqaisə etməklə müəyyən etmək olar. Başqa sözlə desək, rəqabət qabiliyyəti nisbi anlayış olub, bazara bağlılığı göstərir. Lakin hər bir alıcının

özünün tələbatlarını ödəmək üçün öz qiymətləndirmə metodu olduğundan, rəqabət qabiliyyəti fərdi incəliklər xarakteri də daşıyır.

Bir şeyi yadda saxlamaq lazımdır ki, malın keyfiyyəti ilə onun rəqabət qabiliyyətini qarışdırmaq olmaz. Keyfiyyət dedikdə, məmulatın müəyyən tələbatların ödənilməsinə təmin edən xassələrinin məcmuu başa düşülür. Keyfiyyət əməyin nəticəsidir.

Malın rəqabət qabiliyyəti alıcılar üçün kifayət qədər maraq kəsb edən xassələrlə müəyyən edilir. Məmulatın bu xassələrdən kənarında qalan parametrləri rəqabət qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi zamanı nəzərə alınmamalıdır. Ona görə də normaların, standartların və qaydaların artırılması məmulatın rəqabət qabiliyyətini yaxşılaşdırmır. Çünki, alıcı nöqtəyi-nəzərindən bu cür artırmalar həmişə öz əksini malın qiymətində tapır ki, bu da onun üçün o qədər də sərfəli deyildir.

Əmtəələrin rəqabət qabiliyyəti yeni istehsal güclərinin yaradılması və genişləndirilməsi üzrə qəbul edilmiş qərarların əsasında təşkil etməlidir. Rəqabət qabiliyyəti olmayan malların buraxılışı külli miqdarda itkilərə səbəb olur.

Bazarlarda realizasiya olunan malların rəqabət qabiliyyətinin öyrənilməsi müntəzəm və sistemli aparılmalıdır. Bunun nəticəsində də göstəricilərin nə vaxt aşağı düşməsi vaxtının aşkar edilməsinə imkan yaranar.

Bu gün Azərbaycanda böyük imkanlara malik istehsal gücləri, sənaye obyektləri mövcuddur. Hazırda əsas məqsəd həmin güclərdən – sənaye potensialından səmərəli istifadə etməklə istər daxili, istərsə də xarici bazarda rəqabət qabiliyyətli, beynəlxalq standartlara uyğun məhsul istehsalını reallaşdırmaqdır.

Kimya, emal müəssisələrinin bir qisminə bu məsələ artıq öz müsbət həllini tapıb. Başqa sözlə, bazar iqtisadiyyatı münasibətləri şəraitində buraxılan bəzi kimya məhsulları təkə respublika daxilində deyil, həm də xaricdə yüksək keyfiyyətlərinə görə alıcıların diqqətini cəlb edib.

Ölkəmizdə əsaslı iqtisadi islahatların davam etdirilməsi, özəlləşdirmə və bazar iqtisadiyyatı istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərin nəticələri sənayenin inkişafına öz müsbət təsirini göstərir. Sənaye müəssisələrinin istehsalı gücləndirməsi, xarici bazarla əlaqələri möhkəmləndirməsi sabitliklə, iqtisadiyyatımızdakı dinamik proseslərlə bağlıdır. Ölkənin sənaye müəssisələri də bu sabitlikdən, iqtisadi islahatlardan yararlanaraq istehsalı artırmaq, keyfiyyəti yüksəltmək, dünya bazarına çıxmaq əzmindədir. Bunu Dövlət Statistika Komitəsinin 2015-cü ilin 7 ayının yekunlarını əks etdirən məlumatı da aydın göstərir.

Bu ilin doqquz ayında aylarında ölkə sənayesində ümumi daxili məhsul 3,7% artmışdır. Aparılan iqtisadiyyatın şaxələnməsi siyasətinin nəticəsidir ki geyri neft sektorunun real artım tempi 7% olmuşdur

Sənaye məhsulu istehsalının 72,5 faizini həyata keçirən mədənçıxarma bölməsində məhsul buraxılışı və xidmətlərin göstərilməsi 1,6 faiz artmış, 21,2 faizlik paya malik olan emal bölməsində 8 faiz, elektrik enerjisi, qaz və suyun istehsalı və bölüşdürülməsi bölməsində isə 4,9 faiz azalması müşahidə olunmuşdur.

Sənaye sektorunda fəaliyyət göstərən səhmdar cəmiyyətləri tərəfindən 488,1 milyon manatlıq və ya ümumi buraxılışın 4,3 faizi qədər sənaye məhsulu istehsal olunmuş və xidmətlər göstərilmişdir. Bu ilin ilk yarısında sənaye müəssisələrində çalışan işçilərin sayı 166,3 min nəfər olmuşdur. Onların 60,1 faizi sənayenin dövlət bölməsinə, 39,9 faizi isə qeyri-dövlət bölməsinə məxsus müəssisələrdə çalışmış, işçilərin 2,7 faizi mədənçıxarma, 25,9 faizi elektrik enerjisi, qaz və suyun istehsalı və bölüşdürülməsi, yarısından çoxu – 51,4 faizi isə sənayenin emal bölməsində cəmlənmişdir.

Yanvar-iyun aylarında sənaye işçilərinin orta aylıq nominal əmək haqqı 448,1 manat təşkil etmiş və ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 8,2 faiz artmışdır. Qeyri-dövlət müəssisələrində işçilərin əmək haqqı 540,2 manat olmaqla dövlət

müəssisələrində işləyənlərin əmək haqqından 1,4 dəfə yüksək olmuşdur. Əmək haqqı mədənçıxarma sənayesində 4 faiz, emal sənayesində 15,2 faiz, elektrik enerjisi, qaz və suyun istehsalı və bölüşdürülməsi bölməsində 7,2 faiz artmışdır.

Nəticə və təkliflər

Ölkə iqtisadiyyatında əldə olunmuş makroiqtisadi sabitlik, dinamik iqtisadi artım, yoxsulluğun azaldılması və əhalinin sosial rifahının yüksəldilməsi sahəsində qazanılan uğurlar Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilən sistemli və ardıcıl fəaliyyətin nəticəsidir. Dövlətimizin başçısının 2014-cü ili “Sənaye ili” elan etməsi keyfiyyətə yeni mərhələdə Azərbaycanın inkişaf etmiş ölkələr səviyyəsinə yüksəlməsi istiqamətində aparılan məqsədyönlü fəaliyyətin məntiqi davamıdır.

Azərbaycanda yaradılmış əlverişli biznes və investisiya mühiti, zəngin təbii ehtiyatlar, enerji və nəqliyyat infrastrukturunu, yüksək ixtisaslı kadrlar, beynəlxalq bazarlara çıxış imkanları, institusional potensial və s. bu gün ölkə sənayesinin sürətli inkişafına tam əsas yaradır. Sənayenin modernləşdirilməsi və strukturunun təkmilləşdirilməsi, qeyri-neft sənayesinin diversifikasiyası və iqtisadiyyatda xüsusi çəkisinin, eləcə də ixrac potensialının artırılması, enerjiden səmərəli istifadə edən, yüksək əlavə dəyər yaradan rəqabətqabiliyyətli sənaye istehsalının, elmtutumlu və innovativ istehsalın genişləndirilməsi, bilik iqtisadiyyatının yaradılması, yeni istehsal sahələri üçün ixtisaslı kadrların hazırlanması Azərbaycan sənayesinin başlıca inkişaf istiqamətləridir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2014-cü ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunmuş iclasında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev qeyd etmişdir ki, 2014-cü ildə “ölkə iqtisadiyyatı uğurla inkişaf etmişdir. Keçən ilin əvvəlində qarşıya vəzifə qoyulmuşdur ki, həm ümumi daxili məhsul, eyni zamanda, qeyri-neft sektoru artsın. Bu iki əsas vəzifə tam şəkildə təmin edilmişdir. Baxmayaraq ki, ilin sonunda neftin qiyməti kəskin şəkildə aşağı düşmüşdür, Azərbaycanda iqtisadiyyat 3 faizə yaxın artmışdır. Ən sevindirici hal ondan ibarətdir ki, qeyri-neft sektorumuz 7 faiz artmışdır. Bu da son illər ərzində görülən işlərin bariz nümunəsidir, aparılan

siyasətimizin təzahürüdür. Qeyri-neft sektoru gələcəkdə Azərbaycanın iqtisadi inkişafını daha da böyük həcmdə təmin edəcəkdir. Qeyri-neft sektorunun inkişafı bizə imkan verir ki, ölkə iqtisadiyyatı çoxşaxəli şəkildə inkişaf etsin və iqtisadiyyatımızın dayanıqlı inkişafı təmin edilsin”.

Bu gün onlarla adda və çox qiymətli, yüksək keyfiyyətli kimya və neft-kimya məhsulları dünyanın 30-dan artıq ölkəsinə ixrac edilməklə beynəlxalq bazarda özünə layiqli yer tutmuşdur Azərbaycanın kimya və neft-kimya sənayesinin ən müasir texnologiyalar və yüksək məhsuldarlıqlı avadanlıqlar əsasında yenidən qurulmalıdır, tələbatın daha yüksək olduğu yeni kimya məhsullarının istehsalına başlanılması istiqamətində aparılan geniş miqyaslı işlər yaxın gələcəkdə respublikamızı kimya sənayesi məhsullarının istehsal həcmi və keyfiyyəti baxımından dünyanın qabaqcıl dövlətlərindən birinə çevirəcəkdir.

Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün böyük perspektivlər vəd edən yeni neft-kimya kompleksinin yaxın zamanlarda reallaşdırılması istiqamətində son illər Şirkət rəhbərliyi tərəfindən real nəticələrə nail olunmuşdur və bu sahədə işlər intensiv surətdə davam etdirilməkdədir. Son illər ərzində yeni komplekslə bağlı müvafiq sənədlər dünyanın ən qabaqcıl şirkətləri ilə birlikdə bütün prosedur qaydalarına uyğun olaraq hazırlanmış və beynəlxalq banklar və investorlar tərəfindən qəbul edilmişdir.

Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, ən müasir və ən yüksək texnologiyalar tətbiq edilərək yaradılacaq yeni neft-kimya və gübrə kompleksinin layihəsinin reallaşdırılması məqsədilə bu sahədə zəngin təcrübəyə malik olan "Exxon Mobile" (ABŞ), "Ineos" (İngiltərə), «Basell» (Hollandiya), «Uhde» («Thysenn Krupp» - Almaniya), "Technip" (Fransa), KBR (İngiltərə) firmalarının müasir texnologiyalarının tətbiqi nəzərdə tutulmuş və onlarla müvafiq kontraktlar, əməkdaşlıq haqqında memorandumlar imzalanmışdır.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin neft-kimya sənayesinin daha da inkişaf etdirilməsi və istehsalata ən müasir texnologiyaların tətbiqi ilə bağlı irəli sürdüyü konsepsiyaya uyğun olaraq "Azərikimya" Dövlət Şirkətinin Azərbaycanda ən yüksək beynəlxalq standartlara cavab verən yeni neft-kimya və gübrə kompleksinin yaradılması sahəsində apardığı işlər bu gün dünyanın bir çox aparıcı neft-kimya şirkətlərinin diqqət mərkəzindədir.

Azərbaycan Respublikasının yeni kimya kompleksin reallaşdırılması Xəzər və Aralıq dənizləri ilə əhatə olunan böyük bir regionda Azərbaycanın kimya və neft-kimya sənayesindəki yüksək mövqeyini təmin edəcəkdir.

Sumqayıtın mövcud infrastrukturunun bərpa olunması, eyni zamanda yeni müəssisələrin yaradılması XXI əsrin ikinci onilliyi üçün əsas olacaqdır.

Prezident İlham Əliyevin 2011-ci il 21 dekabr tarixdə imzaladığı «Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının yaradılması haqqında» Fərmanı da bu və digər məqsədlərin gerçəkləşdirilməsi baxımından vacib əhəmiyyətə malikdir. Burada göstərildiyi kimi, belə bir fərmanın imzalanması ölkədə innovativ və yüksək texnologiyalar əsasında rəqabət qabiliyyətli sənaye istehsalının inkişafı üçün münbit şərait yaradılması, bu sahədə sahibkarlığın dəstəklənməsi, qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafını təmin edilməsi, əhəlinin istehsal sahəsində məşğulluğunun artırılması məqsədinə xidmət edir.

Fərmana əsasən, Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının yaradılması nəzərdə tutulur. Həmçinin sənəddə göstərilir ki, sənaye parkı sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün zəruri infrastruktura və idarəetmə qurumlarına malik olan, müasir texnologiyaların tətbiqi yolu ilə rəqabət qabiliyyətli məhsullar istehsalı və xidmətlər göstərilməsi məqsədləri üçün istifadə edilən, sahibkarların səmərəli fəaliyyətinə və inkişafına kömək edən ərazidir. Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının ərazisində neft-kimya və digər prioritet sənaye sahələri üzrə rəqabət qabiliyyətli məhsulların (işlərin, xidmətlərin) istehsalı və emalı müəssisələri yaradılmalıdır.

Sumqayıtda ekoloji tarazlığın təmin olunmasında əhəmiyyətli rol oynayan yaşıl ərazilərin genişləndirilməsi istiqamətində, zavodətrafı sahələri yaşıllıqlara çeviriblər.

Əgər əvvəllər kimya müəssisələrinin ərazisində cəmi 20 min ağac yetişdirilibsə, “Azərikimya” Dövlət Şirkəti ötən son 2 il ərzində 21 minə qədər ağac əkilibdir. yaşıllaşdırma işlərini Sumqayıtı yaşıl şəhərə çevirmişdir

Bu gün Azərbaycanda böyük imkanlara malik istehsal gücləri, sənaye obyektləri mövcuddur. Hazırda əsas məqsəd həmin güclərdən – sənaye potensialından səmərəli istifadə etməklə istər daxili, istərsə də xarici bazarda rəqabət qabiliyyətli, beynəlxalq standartlara uyğun məhsul istehsalını reallaşdırmaqdır.

Ölkəmizdə əsaslı iqtisadi islahatların davam etdirilməsi, özəlləşdirmə və bazar iqtisadiyyatı istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərin nəticələri sənayenin inkişafına öz müsbət təsirini göstərir və gələcəkdə göstərəcəkdir.

Sənaye müəssisələrinin istehsalının gücləndirməsi, xarici bazarlara əlaqələrin möhkəmləndirilməsi sabitliklə, iqtisadiyyatımızdakı dinamik proseslərlə bağlıdır. Ölkənin sənaye müəssisələri də bu sabitlikdən, iqtisadi islahatlardan yararlanaraq istehsalı artırmaq, keyfiyyəti yüksəltmək, dünya bazarına çıxıb və gələcəkdə bu proses davam edəcəkdir.

Yuxarıda qeyd etdiklərimizi nəzərə alaraq aşağıdakı təklifləri irəli sürmək məqsədə uyğundur.

- Kimya sənayesinin sahə və ərazi strukturunun təkmilləşdirilməsi;
- Kimya sənaye parkının yaradılması istiqamətində işlərin davam etdirilməsi;
- İstehsal olunan məhsulların çeşidinin təkmilləşdirilməsi, əlavə dəyərin xüsusi çəkisi daha çox olan məhsullara üstünlük verilməsi;
- Məhsul istehsalının artırılması, həmçinin fəaliyyətdə olan müəssisələrin yenidən qurulması, onların fəaliyyətinin genişləndirilməsinə və texniki cəhətdən silahlandırılması;

- Kənd təsərrüfatının aqrokimyəvi maddələrlə təchizatında yerli istehsalın genişləndirilməsi və ölkədə karbamid istehsalının sürətləndirilməsi;
- Kimyəvi məhsulların emalının son məhsulun optimal alınma səviyyəsinə qədər dərinləşdirilməsi;
- Kimyəvi xammal, material və hazır məhsulun idxaldan asılılığının azaldılması və paralel olaraq ixrac bazarı, o cümlədən MDB ölkələrinin kimya kompleksləri ilə əlaqələrin bərpası və inkişaf etdirilməsi;
- Kimya sənayesi müəssisələrində enerji istehlakının azaldılması;
- Ətraf mühitin qorunması və ekoloji vəziyyətin köklü şəkildə yaxşılaşdırılmasını təmin edən tədbirlərin həyata keçirilməsi, fiziki və mənəvi cəhətdən köhnəlmiş avadanlıqların istismardan çıxarılması və yeni texnologiyalardan istifadə olunması.
- Neft-kimya kompleksinin reallaşdırılması xəzər və aralıq dənizləri ilə əhatə olunan böyük bir regionda Azərbaycanın kimya və neft kimya sənayesində ki, yüksək mövqeyinin təmin edilməsi.
- Neft-kimya sənayesinin inkişafı üçün tədbirlər davam etdiriləcək, müəssisələr modernləşdiriləcək, yeni texnologiyalar tətbiq ediləcək, rəqabət qabiliyyətli məhsulların istehsalına üstünlük veriləcəkdir. Bu sahədə İnkişaf etmiş və MDB ölkələrinin təcrübəsindən istifadə etməklə son məhsulun istehsalına qədər bütün texnoloji proses təşkil olunacaqdır.
- Neft-kimya kompleksi Azərbaycan Respublikasını regionda neft-kimya məhsullarının mühüm istehsalçısına çevirəcək, qeyri-neft sektorunun inkişafında əhəmiyyətli rol oynayacaqdır. Bu isə öz növbəsində respublikanın yüksək tempə inkişaf edən xalq təsərrüfatının digər sahələrində - tikinti, səhiyyə, cihazqayırma, kənd təsərrüfatı, maşınqayırma, avtomatika və məişət avadanlıqlarının istehsalı üçün ölkəmizdə ən müasir, dünya standartlarına cavab verən yeni istehsal və xidmət sahələrinin

yaradılmasına, çoxprofilli iş yerlərinin açılmasına, yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasına imkan verəcəkdir ki, bu da Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin iqtisadi siyasətinin yeni bir tətənəsi olacaqdır.

- Hal hazırda onlarla adda və çox qiymətli, yüksək keyfiyyətli kimya və neft-kimya məhsulları dünyanın 30-dan artıq ölkəsinə ixrac edilməklə Azərbaycan beynəlxalq bazarda özünə layiqli yer tutmuşdur
- Tələbatın daha yüksək olduğu yeni kimya məhsullarının istehsalına başlanılması istiqamətində aparılan geniş miqyaslı işlər yaxın gələcəkdə respublikamızı kimya sənayesi məhsullarının istehsalı həcmi və keyfiyyəti baxımından dünyanın qabaqcıl dövlətlərindən birinə çevirəcəkdir.
- Neft-kimya kompleksinə daxil olan sahələrdə sağlam rəqabət mühitinin formalaşdırılması, elmi-texniki potensialın gücləndirilməsi və innovasiya layihələrin geniş tətbiq edilməsi hesabına sahədə rəqabətə davamlı mal, iş və xidmətlərin təqdim edilməsinə nail olunması və inkişafı üçün sahənin qarşısında duran digər vəzifələri həyata keçirilməsi
- Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının ərazisində neft-kimya və digər prioritet sənaye sahələri üzrə rəqabət qabiliyyətli məhsulların (işlərin, xidmətlərin) istehsalı və emalı müəssisələri yaradılması.
- Respublikanın gələcək inkişafı dinamikasını müəyyən edən sənaye sahəsinə daha da böyük diqqət yetiriləcəkdir. Texnoparklar, yeni sənaye müəssisələri, ixrac yönümlü sənaye məhsullarının istehsalı, emal müəssisələrinin, böyük sənaye komplekslərinin yaranması - bütün bu işlər ölkəmizin gələcək inkişafını təmin edəcək, neft-qaz amilindən asılılığı daha da azaldacaq və ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlı şəkildə inkişafını müəyyən edəcəkdir.
- Sumqayıt Neft-Kimya Kompleksində polimer materialları kimi son məhsulların yeni polimerlərin alınması və bunun üçün tətbiq edilən texnoloji proseslərin az enerji tutumlu və ekoloji cəhətdən təmiz olunması təmini

məsələsidir. Başqa bir məsələdə polimer materiallarının emalı məsələsidir. Bu müəssələrin əmək ehtiyatı çox olan rayonlarda tikilməsi məqsədə uyğundur.

- Kimya və neft-kimya kompleksi üzrə investisiya layihələrin neft strategiyası ilə uzlaşdırılması və bu layihələrin icrasına və dünyanın iri neft-qaz və neft-kimya firmalarının cəlb edilməsi;
- Kimya və neft-kimya investisiya layihələrin kompaktlaşdırılması, kamersiya əlaqələri səviyəsində və şərtləri əsasında dövlət zəmanəti olmadan investisiya və kredit resuslarının cəlb edilməsi üçün dünyanın təcrübəli kimya və neft-kimya firmaları (kompaniyaları) ilə uzun müddətli əməkdaşlığın təşkil olunması;
- Sumqayıtda Kimya Sənayesi və Yüksək Texnologiyalar parklarının yaxın və uzunmüddətli perspektivdə inkişafını stimullaşdırmaq üçün ölkənin vergi qanunvericiliyində sənaye və texnologiyalar parkında çalışan fiziki və hüquqi şəxslərə, eləcə də parkların idarəedicisi təşkilat və operatorlarına gəlir, mənfəət, ƏDV, əmlak və torpaq vergiləri üzrə 7 illik güzəştlər nəzərdə tutulması sahibkarlığın inkişafına müsbət təsir göstərəcək.
- Ölkəmizin rəhbərliyi hakimiyyətdə olduğu illərdə iqtisadiyyatın bütün sahələrinin, o cümlədən kimya sənayesinin sürətli inkişafının təmin edilməsi ilə yanaşı, əhəlinin sağlamlığı qayğısına qalaraq, ətraf mühitin ekoloji təmizliyinin qorunmasına da xüsusi diqqət yetirilməsi məsləhətdir.
- Sumqayıtda ekoloji tarazlığın təmin olunmasında əhəmiyyətli rol oynayan yaşıl ərazilərin genişləndirilməsi istiqamətində, zavodətrafı sahələri yaşıllıqları daha da genişləndirilməsi məqsədə uyğundur.
- Sənaye potensialından səmərəli istifadə etməklə istər daxili, istərsə də xarici bazarda rəqabət qabiliyyətli, beynəlxalq standartlara uyğun məhsul istehsalını reallaşdırmaq məqsədə uyğundur.

- bazar iqtisadiyyatı münasibətləri şəraitində buraxılan bəzi kimya məhsulları tək cə respublika daxilində deyil, həm də xaricdə yüksək keyfiyyətlərinə görə alıcıların diqqətini cəlb etməlidir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. 2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 15 sentyabr tarixli 3043 sayılı Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir
2. “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir
3. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin sədrliyi ilə Nazirlər Kabinetinin 2014-cü ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunan iclasının materialları. Bakı, 2015 <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=59185>
4. Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 26 dekabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir
5. Azərbaycan iqtisadiyyatının cari və potensial müqayisəli üstünlüklərinin tədqiqi. Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin İqtisadi İslahatlar Mərkəzi. Bakı: 2004. 25 s.
6. Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 4 may 2009-cu il tarixli 255 sayılı Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir
7. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2014-cü ildə fəaliyyəti haqqında hesabat. Bakı: 2015. 656 səh.
8. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2014-2018-cü illər), Bakı, 2014
9. Azərbaycanın statistik göstəriciləri - 2014. Bakı: «Səda», 2015. 772 s.
10. Azərbaycanın neft gəlirləri və sosial siyasətdə yeni imkanlar. Bakı, Far Center, 2009. 88 səh.

11. **Abdullayev R.** Azərbaycanın neft-qaz sənayesi özünün yüksəliş dövrünü yaşayır// “Azərbaycan” qəzeti, 20 sentyabr 2013-cü il
12. **Əliyev İ.** Qeyri-neft sektorunun inkişaf strategiyası. // “Azərbaycan” qəzeti, 10-11-12 aprel 2014-cü il; <http://www.amea-iqtisadiyyat.org/183.htm>
13. **Əliyev N.** Ölkənin güclü iqtisadi potensialının əsasını neft amili təşkil edir
14. Azərbaycan qəzeti. 20 sentyabr 2014-cü il <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=49423>
15. Azərbaycan qəzeti. 24 noyabr 2015-ci il
16. Sənaye məhəllələrinin yaradılması və fəaliyyətinin təşkili haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 8 oktyabr 2014-cü il
17. Sənaye parkları haqqında Nümunəvi Əsasnamə. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 24 aprel tarixli 865 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir
18. Texnologiyalar parkı haqqında Nümunəvi Əsasnamə. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 15 may tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir
19. Azərbaycan iqtisadiyyatı. İ.F.Əliyev. Bakı 2002
20. Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələri. Bakı 2002
21. “Heydər Əliyev və kimya sənayesi”. “Sadıqov F.”.
22. Kimya sənayesinin iqtisadiyyatı. Dərs vəsaiti. Ağayev S.N., Məmmədov P.Y.
23. <http://www.kitab.az>
24. <http://www.anl.az>
25. <http://www.economy.gov.az>
26. <http://www.maliyye.gov.az>
27. <http://www.trend.az>
28. <http://www.apa.az>
29. www.eco.gov.az , www.google.az

АННОТАЦИЯ

На тему «Проблемы развития материально-технической базы нефте-химического комплекса Азербайджана». В данной работе рассмотрена история и этапы развития нефте-химического комплекса. Даны теоретические аспекты. Подробно анализируется и дается динамика развития нефте-химического комплекса. В работе также рассмотрены кластеры нефте-химического комплекса, современное развитие технопарков. На сегодняшний день экономия сырья, охрана окружающей среды, повышение конкурентоспособности и расширения производства являются основными проблемами развития нефте-химического комплекса. Для решения всех этих проблем необходимы инвестиционные вложения. По всем выше перечисленным вопросам в работе даны конкретные выводы и предложения.

ANNOTATION

On the topical subject of “Problems on development of material and technical basis of petrochemical industry in Azerbaijan”. This research paper covers development history and stages of petrochemical industry. Development dynamics of petrochemical industry has been described and analysed. It also covers clusters of petrochemical industry, modern development of technoparks. Today economy of raw materials, protection of environment, promotion of competitiveness and enlargement of production are the main problems in the development of petrochemical industry. Investments are necessary for solving all these problems. Concrete results and suggestions on all above-mentioned problems have been covered in this research paper.

REFERAT

Neft-kimya kompleksi milli iqtisadiyyatda mühüm rol oynayır. Azərbaycanın zəngin karbohidrogen ehtiyatlarına malik olması ölkəmizdə yeni neft-kimya kompleksinin yaradılmasını zərurətə çevirmişdir. Belə bir kompleksin inşası təkcə neft kimya və kimya sənayesinin deyil, ümumilikdə xalq təsərrüfatının bur sına sahələrini dinamik, sürətli inkişafı deməkdir. Bu, eyni zamanda regionlarda da yeni iş yerlərinin açılması, ekoloji şəraitin daha da yaxşılaşdırılması, həmçinin ixrac oluna biləcək neft kimya məhsullarının çeşidini genişləndirməklə ölkəmizin iqtisadi potensialının yüksəldilməsi nəticəsində onun iqtisadi güdrətini gücləndirir. Ölkənin valuta ehtiyatlarının həcmnin xeyli artması və dövlətimizin iqtisadi təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsi həyata keçirilir.

Azərbaycanda neft-kimya və kimya müəssisələrinin çoxu özəlləşdirilmişdir, lakin bəzi müəssisələr hələdə dövlət sektorunda qalmaqdadır. Bu əsas ehtibarı ilə “Azərikimya” Dövlət Şirkətinin tərkibində olmaqla dörd əsas iri müəssisəsi qalmışdır-“Etilen propilen”, “Sintez kaucuk”, “Səthi aktiv maadələr” və “Üzvi sintez” zavodları.

Dünyanın ən mütərəqqi dövlətlərinin inkişafı prosesi və səviyyəsi göstərir ki, neft-kimya sənayesini yüksəlişi həmdə həmin ölkənin sənayeləşdirmə dərəcəsini göstərir. Bu baxımdan “Azərbaycanda neft-kimya kompleksinin inkişaf etdirilməsi maddi-texniki problemləri” mövzusunda dissertasiya işinin hazırlayarkən həmin mövzunun ölkəmiz üçün son dərəcə aktual olduğunu ümumilikdə milli iqtisadiyyatımızda böyük önəm sahibi olduğunu nəzərə almaq lazımdır.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Tədqiqatın obyektı respublikada neft-kimya kompleksinin inkişafı problemləridir. Tədqiqat işinin predmetini isə bazar münasibətləri şəraitində sosial-iqtisadi inkişafın təmin olunması və praktiki məsələləri təşkil edir.

Tədqiqat işinin məqsəd və vəzifələri: Tədqiqat işinin məqsədi neft –kimya kompleksini inkişaf etdirmək və respublikamıza valuta gətirməkdir. Bu məqsədi gerçəkləşdirmək üçün dissertasiya işində aşağıdakıları nəzərə almaq lazımdır:

- Neft –kimya kompleksini elmi texniki bazasının muasirləşdirilməsi;
- Azərbaycanın neft –kimya sənayesinin muasirləşdirilməsi;
- Azərbaycanın neft –kimya sənayesinin ixrac qabiliyyətinin artırılması;
- Yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması və s.

Tədqiqatın metodologiyası və metodikası: aparılmış tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasını dialektik metod təşkil edir. Tədqiqatın gedişində Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik və normativ aktlar, eləcə də tədqiq ediləcək və öyrənilən məsələlərlə əlaqədar respublikada çap olunmuş məqalələrdən istifadə olunmuşdur.

Magistr dissertasiyasının elmi yeniliyi:

Azərbaycanda neft-kimya kompleksinin inkişaf etdirilməsinin maddi-texniki problemlərin həlli üçün bir sıra araşdırmalar aparılmışdır. Bunlardan:

Bazar iqtisadiyyatının formalaşmasının nəzəri əsasları və neft-kimya kompleksinin bazar münasibətlərinə keçirilməsindən sonra inkişafı xüsusiyyətləri.

Azərbaycan neft-kimya kompleksinin inkişafı və yenidən sürətləndirilməsinin əsas mərhələləri

Neft-kimya kompleksinin maddi texniki vasitələri

Neft-kimya kompleksi istehsalının təhlili, dinamikası

Neft kimya kompleksində struktur dəyişiklikləri, sənaye parkı və klasterlərin inkişafı

Neft kimya kompleksinin inkişafına investisiyaların cəlb edilməsinin stimullaşdırılması

Xammala qənaət, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə və ətraf mühitin qorunması, ixrac yönümlü və rəqabətqabiliyyətli istehsalın genişləndirilməsi.

Bütün bu məsələlər magistr dissertasiyasında ətraflı tədqiq olunmuş və müəyyən məsələlər araşdırılmış və elmi cəhətdən əsaslandırılmışdır.

Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, onun əsas müddəaları, irəli sürülən təklif və tövsiyələri Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi tərəfindən sənayenin, o cümlədən, neft-kimya sənayesinin inkişaf proqramının hazırlanmasında, neft-kimya müəssisələrinin inkişaf stratejiyasının müəyyənləşdirilməsində istifadə edilə bilər.

Magistr dissertasiyası giriş, iki fəsil, nəticə və təkliflər, ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

İsin giriş hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılır.

Birinci fəsildə “Bazar iqtisadiyyati şəraitində azərbaycanda neft-kimya kompleksinin yenidən qurulması və inkişafının nəzəri əsasları”. İkinci fəsildə “Neft- kimya kompleksinin yenidən qurulması və inkişafının təhlili və iqtisadi qiymətləndirilməsi”.

Tədqiqatın əsas nəticələri: tədqiqat işinin sonunda nəticələr geniş şəkildə öz yerini tutmuş və qeyd edilən nəticələrdən bir sıra təkliflər irəli sürülmüşdür.